

Религиозната политика на Българската комунистическа партия и Бялото братство (1944-1953 г.)

Живко Лефтеров

Предговор

Вероизповедните общности в тоталитарна България присъстват трайно в ползрението на комунистическата власт в контекста на конкретните задачи, които тя си поставя за решаване в процеса на изграждане на социалистическа държава и общество по съветски модел. В периода 1944-1989 г., в страната са регистрирани и имат право да извършват религиозна дейност 12 църкви, изповедания и деноминации: Българската православна църква (БПЦ); мюсюлманското изповедание; Католическата църква; Евангелската съборна църква; Евангелската методистка църква; Петдесятната църква; Баптистката църква; Църквата на адвентистите от седмия ден; Църквата на адвентистите от седмия ден – Реформаторско движение; Арменогригориянската църква; израилтянското изповедание и верската общност „Бяло братство”. Всички изброени църкви и вероизповедания присъстват в България от преди 9 септември 1944 г. и са или официално признати за такива, или се толерират, с изключение на Бялото братство¹. В междувоенния период то не прави опит за узаконяване

¹ След деветнадесетомайския преврат от 1934 г. новоустановената власт в контекста на своята идеология, толерирайки БПЦ, се стреми да засили държавния контрол над останалите вероизповедания в страната. На дневен ред е поставен въпросът за техния статут. Затова се налага на 25 юли 1935 г. МВРНЗ да разпрати до всички областни директори следното уведомително писмо № 13020: „Съобщава Ви се за сведение и надлежно разпореждане, че са признати следните инославни и иноверни изповедания /църкви/: Римокатолическото от латински и източен обряди, Армено-григориянското, Методистко-епископалното, Съборно-евангелското, Баптисткото, Евангелско-лютеранското, Израилтянското и Мохамеданското. Църквата на Петдесетниците се толерира, понеже влиза в Съюза на Обединените евангелски църкви.” ЦДА, ф. 166 К, оп. 1, а.е. 610, л. 6. Освен изброените до началото на 1940 г. в България бива признато будистко изповедание, а Църквата на адвентистите от седмия ден започва „временно да се толерира”. ЦДА, ф. 166 К, оп. 1, а.е. 610, л. 24-25. На 23 януари 1941 г. влиза в сила Законът за защита на нацията (ЗЗН), а на 14 февруари и Правилника за неговото прилагане. В последния са изброени поименно всички признати вероизповедания. Въпреки неупоменаването на Съюза на петдесетниците църкви и на Църквата на адвентистите от седмия ден, те не са разтурени,

под каквато и да е форма, тъй като според неговия създател и основен авторитет Петър Дънов, Бялото братство е духовно учение, което не се вписва в традиционните разбирания за религиозна общност. За разлика от тогава, след установяването на власт на комунистическата партия и смъртта на П. Дънов през декември 1944 г., новоизбраното ръководство на братството заема друга позиция, благодарение на която през 1948 г. получава официално статут на верска общност. Този акт от само себе си води до включването на братството в общата религиозна политика на БКП. Без нейната санкция на практика не е възможно да се извършва каквато и да било дейност, включително и духовна. Макар и да успява да просъществува през целия 45-годишен тоталитарен период, този етап от историята на Бялото братство досега не е бил обект на специален изследователски интерес и е най-слабо проучен. Поради тези причини настоящето изследване има за цел да проследи и анализира формирането и етапите на провежданата от БКП религиозната политика в началните години на тоталитарния период спрямо най-малката вероизповедна общност в страната – Бялото братство.

Хронологичните граници на изследването са безспорно утвърдени в съвременната българска историография. За начална граница е приета датата 9 септември 1944 г., когато вследствие на преврат на власт идва доминираният от комунистическата партия Отечествен фронт. За крайна - 1953 г., свързана със смъртта на Сталин дала началото на промени както в СССР, така и в страните с комунистически режими.

При формирането на своята религиозна политика Българската комунистическа партия (БКП) се влияе на първо място от съветската политика по този въпрос, монополните си позиции във вътрешнополитически план, опита на комунистическите страни от Източна Европа и външнополитическите събития. Поради тази причина, следвайки логиката на историческото изследване проблемът е разгледан в контекста на

както повеляват чл.1-4 от ЗЗН, тъй като МВНР и респективно Дирекцията на изповеданията следват установената политика на тяхното, макар и „временно” толериране. Поради тази причина те попадат под разпорежданията на чл. 40-44 от същия закон, според които организация членуваща в международни съюзи може да съществува, но след разрешение от министъра на вътрешните работи. ЦДА, ф. 166 К, оп. 1, а.е. 610, л. 34 с гръб. За разлика от тях до 1944 г. Бялото братство, както и някои малобройни секти (напр. Божията църква) не получават нито признание, нито дори „временно толериране”.

тези процеси. Този методически подход дава възможност да бъдат разбрани истинските мотиви за следвана от БКП религиозна политика, тъй като в повечето досегашни изследвания посветени на нея той липсва. Специално внимание е обърнато на съществуващите допирни точки между Бялото братство и комунистическото движение в междувоенния период, като прелюдия на техните взаимоотношения след 1944 г.

Проблемните въпроси поставящи по-конкретни изследователски задачи са разгледани и анализирани в тематично обособени подглави.

За нуждата на изследването и разкриване на истинските мотиви при формирането на религиозната политика на БКП, на първо място е привлечена богатата съветска и руска библиография посветена на политическия модел на КПСС, нейната религиозна политика и отражение ѝ в страните от Източна Европа. Нейното познаване, както и идеологическите постулати върху които почива е основа за разбирането на политиката на БКП. Ето защо постиженията на съвременната руска историография, разкриваща мотивите за тази политика са от особено значение.

През последните две десетилетия темата за религиозната политика на Българската комунистическа партия (БКП) е обект на специален изследователски интерес от страна на българската историческа наука. Това се обуславя от факта, че преди 1989 г. тя бе предмет на идеологическите дисциплини (т.нар. „научен атеизъм“) и историците нямаха възможност за нейното обективно изследване. След тази година бяха издадени десетки монографии, сборници с документи и спомени посветени на различни проблеми на вероизповеданията в България. Излязоха и редица сборници от научни конференции на тази тематика. Сравнително изчерпателно и задълбочено бе осветлена историята на БПЦ², Католическата църква³ и мюсюлманското изповедание⁴ по време на комунистическия режим.

² Напр.: Калканджиева, Даниела. Българската православна църква и “народната демокрация” (1944-1953). С., 2002; Чурешки, Стефан. Православието и комунизмът в България 1944-1960 г. С., 2004; Методиев, Момчил. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава (1944-1989 г.). С., 2010

³ Напр.: Цветков, Жоро. Разпятието. Съдебната разправа с дейци на католическата църква в България през 1952 г. С., 1994; Беловеждов, архимандрит Гаврил. Страданиято не е етикет,

По време на тоталитарното управление за историята и дейността на Бялото братство се споменава мимоходом единствено в справочници, отнасящи се до вероизповеданията в страната, или в заглавия с пропагандно-атеистично съдържание.⁵ Освен изданията с научно-атеистичен характер, откъслечни споменавания се срещат и в някои трудове посветени на история на философията в България.⁶ В различните заглавия неговият характер и идейно съдържание или са само споменати, или са им посветени отделни статии. Макар и заклеймено във всички публикации като „реакционно учение“ от 70-те години на ХХ в. вече интерпретацията му е малко по-различна като се обръща внимание, че то е „своеобразно българско философско-богословско учение“ и „специфично българско теософско учение“.

Непосредствено след 1989 г. бял свят видяха редица спомени и научно-популярни статии, чиито авторите са последователи на братството или негови симпатизанти. Те по-скоро имат за цел популяризиране на неговите идеи, отколкото изследователски характер. Поради тази причина използваните от тях източници са селективно подбрани, оценките еднопосочни, а влиянието на Бялото братство в обществения живот на България силно преувеличено⁷.

Друга не малка част от заглавията излезли след 1989 г. са посветени на конкретни въпроси засегнати в беседите и сказките на П. Дънов, чието

то е достойнство. Документи от съдебните процеси срещу Католическата църква в България през 50-те години на ХХ век. С., 2001; Елдъров, Светлозар. Католиците в България 1878-1989. Историческо изследване. С., 2002; Елдъров, Св. България и Ватикана 1944-1989. Дипломатически, църковни и други взаимоотношения. С., 2002; Евгений Босилков (1900-1952). Документи от архивите на България и Франция. С., Главно управление на архивите, 2002.

⁴ Напр.: Груев, Михаил. Между петолъчката и полумесеца. Българите мюсюлмани и политическия режим (1944-1959). С., 2003; Груев, Михаил. Калъонски, Алексей. Възродителният процес. Мюсюлманските общности и комунистическият режим. С: Сиела, 2008

⁵ Мизов, Николай. Религиозните секти. С., 1959; Ценков, Борис. Антинаучната и реакционна същност на дъновизма. С., 1960; Милев, Васил. Душевно болести и религия. С., 1961 и др.

⁶ Бънков, Ангел. Развитие на философската мисъл в България. С., 1966. 462; Кратка история на българската философска мисъл. С., 1973. 432; История на философската мисъл в България. Т. 3. С., 1976. 196

⁷ Напр: Томалевски, Георги. Учителят Беинса Дуно. С., 1997; Пашов, Влад. Необикновеният живот на учителя Петър Дънов. С., 1992; Всемирният учител Беинса Дуно и Велико Търново. Документална хроника. Т. II. С., 1996 и др.

тълкуване има за цел да осветли неговите възгледи по отделни проблеми. В тези публикации, обаче също не се засяга съдбата на Бялото братство през тоталитарната епоха.⁸

По-сериозно внимание привличат няколко силно информативни статии, носещи изследователски характер, както по отношение личността на П. Дънов, така и за историята на неговото духовно общество.⁹ Те, обаче, също имат един основен недостатък – почти не обръщат внимание на историята на Бялото братство в България след 1944 г.¹⁰

Историческите научни изследвания са изключително малко. Единствената до днес научно-изследователска статия посветена на историята на Бялото братство през интересувания ни период принадлежи на Виолина Атанасова и е публикувана на английски език. Тя е озаглавена „The Social Adaptation of the White Brotherhood (Mid-40s – Late 60s of the 20th Century)” и излиза през 2001 г. в *Bulgarian Historical Review*.¹¹ Авторката въз основа на богат изворов материал успява да набележи основните проблеми пред които се сблъсква Бялото братство в своята дейност след 1944 г., опитите за адаптация към новите условия и постепенно очерталите се вътрешни противоречия между членовете на неговото ръководство. Специално внимание е отделено и на взаимоотношенията на братството с БКП още през междувоенния период, както и на идейните постулати, които ги сближават. В тази връзка е направен сполучлив обзор на вижданията на П. Дънов относно комунизма и неговата идеология. Вероятно английският

⁸ Напр: Велева, М. Възпитателната парадигма във философията на Петър Дънов. – Педагогика, кн. 9, 1992; Аса, Пиер Ван. Петър Дънов и комунистическата идея. – Везни, бр. 3, 1994; Пенчева, Ст., Димитрова, Юл. Педагогическите възгледи на Петър Дънов и трудовото обучение. – Педагогика, кн. 7, 1994; Иванова, Р. Учителят Петър Дънов за самоубийството. С., 1999; Калев, Д. Категорията любов и проблемът за другия в учението на Петър Дънов. – Демократически преглед, кн. 50, 2002.

⁹ Напр.: Митев, Трендафил. Дъновизмът. – В: Проблеми на новата и най-новата политическа история на България. С., 1991. 201-227

¹⁰ Така например в книгата на Бончо Асенов „Религиите и сектите в България” има раздел и за Бялото братство, но неговата история след 1944 г. е засегната мимоходом на една страница, като са изброени хронологично основните събития свързани с живота на Бялото братство след смъртта на П. Дънов. Единственият коментар се отнася до намаляване влиянието и броя на дъновистите, свързано според автора с негативите, които търпи братството в резултат на осъдения от Народния съд Любомир Лулчев и липсата на строга йерархия в общността. – Асенов, Б. Религиите и сектите в България. С., 2002. 415-431.

¹¹ Atanasova, V. The Social Adaptation of the White Brotherhood (Mid-40s – Late 60s of the 20th Century). – *Bulgarian Historical Review*, 2001, № 1-2. 158-183.

език е причина статията, въпреки своите неоспорими качества да е на практика неизвестна. За това говори фактът, че за последните десет години тя е ползвана и цитирана единствено от изследователката от Института за философски изследвания към БАН Нина Димитрова¹² и провеждащата своите изследвания в Германия Румяна Митева-Михалкова¹³.

Освен статията на Виолина Атанасова, като научно-изследователски може да определим и две публикации посветени на дейността на Бялото братство в гр. Русе. Първата от тях излиза в сп. Архивен преглед през 2002 г. и носи заглавието „Създаване и начална дейност на общество „Бяло братство” – Русе (1921-1929)”. Втората е документалния сборник с обширен предговор „Общество „Бяло Братство” Русе 1921-1957”, излязла от печат през 2007 г. И двете публикации имат безспорен принос, макар и с краеведчески характер.¹⁴

Откъслечни сведения за историята на Бялото братство в периода 1944-1989 г. могат да бъдат намерени и между страниците на няколко сборника, тематично посветени на дейността на Държавна сигурност. В публикуваните годишни отчетни доклади на III управление на ДС имащо за задача да работи по линия на вероизповеданията се срещат и кратки справки за Бялото братство.¹⁵

Колкото до съществуващата след 1989 г. критика на идеите и учението на П. Дънов, то тя се изчерпва единствено с богословската такава.¹⁶

¹² Статията е спомената в бележка под линия: Димитрова, Нина. Дебати около българския гностицизъм – XX век. Велико Търново, 2008. 8.

¹³ Митева-Михалкова, Румяна. Българският проект за модернизация на обществото. Транснационални аспекти в българската културна политика при Людмила Живкова. – В: Университетски четения и изследвания по българска история. IV международен семинар, Смолян, 1-13 май 2006 г. С., 2008. 608.

¹⁴ Златев, Л., Иванова, З. Създаване и начална дейност на общество „Бяло братство” – Русе (1921-1929). – Архивен преглед, бр. 1-2, 2002. 43-61; Общество „Бяло Братство” Русе 1921-1957. Русе, 2007.

¹⁵ Строго секретно. Документи за дейността на Държавна сигурност (1944-1989). С., 2007; 1956. „Прекрасният повод” (Документи за отражението на Унгарската революция в България). С., 2006; Държавна сигурност – политическа полиция. Документален сборник. С., 2011

¹⁶ Вж. напр.: Тутеков, Свилен. Дъновизъм под маската на християнство. – Църковен вестник, бр. 11 от 1998 г.; Данков, Евлоги. Теософското учение на Петър Дънов (критичен анализ). – Богословска мисъл, 1998. № 2. 44-63; Данков, Евлоги. Петър Дънов и неговата комасонска дейност в България. – Кула, 1995. № 4. 3-12; Иеромонах Висарион (Зографски).

Направеният преглед на излязлата след 1989 г. литература дава ясна представа за съществуващия проблем пред всеки изследовател. Наличната библиография почти не засяга проблемите свързани с религиозната политика на БКП и нейното отражение върху Бялото братство през тоталитарния период. На фона на публикуваните изследвания посветени на БПЦ, Католическата църква, мюсюлманското изповедание и евангелските църкви, историята на Бялото братство е практически неизвестна. С изключение на статията на Виолина Атанасова, всичко писано по темата се изчерпва с кратък обзор или хронология на няколко по-важни събития.

Поради тази причина за реконструиране на събитията обект на настоящото изследване архивните документи са от първостепенно значение. На първо място, това са документите от Бившия партиен архив на Централния комитет (ЦК) на БКП, съхранявани в Централния държавен архив (ЦДА). Друг важен документален масив са фондовете на Дирекцията на изповеданията, реорганизирана през 1954 г. в Комитет по въпросите на БПЦ и на религиозните култове (КВБПЦРК). По-голяма част от тях се съхраняват в Архива на МВнР (АМВнР, ф. 10), тъй като с изключение на периода 1951-1957 г. държавният орган натоварен с контрола на изповеданията е част от структурата на това министерство. Те дават представа за отражението на партийната политика върху работата на държавния орган натоварен с нейното провеждане. Дирекцията на изповеданията е звеното чрез което изповеданията в България, и в частност Бялото братство осъществяват своята връзка с официалната власт и към която се обръщат за разрешаване на своите проблеми. Затова и в нейните архивни фондове се съхраняват оригиналните документи на ръководството на братството адресирани до държавния орган: изложения, молби, информации, писма и т.н.

Не на последно място важна информация съдържат и личните фондове. Освен тези на комунистическите функционери (ф. 146 Б Георги Димитров, ф. 147 Б Васил Коларов и др.), съществуват и такива, чиито

Петър Дънов и Ванга – пророци и предтечи на антихриста. Част 1. П. Дънов – анализ на едно лъжеучение. Света гора, Атон, Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф”, 2011.

фондообразуватели са известни последователи на Бялото братство или членове на неговия Братски съвет – ф. 95 К Любомир Лулчев, ф. 1707 К Борис Николов Дойнов и ф. 1911 К Боян Димитров Боев. Те също се съхраняват в ЦДА.

Отделно място в използваната за настоящето изследване изворова база заема започналата да излиза през 1993 г. поредица „Изгревът на Бялото Братство пее и свири, учи и живее. Спомени на съвременници и последователи на Всемировия Учител Беинса Дуно”. Въпреки не добрата подреденост (често хаотична) на материалите и изпъстрянето на томове с лични разсъждения на редактора, в тях се срещат важни факти и интерпретации за живота на братството след 1944 г., както и откровения за настроенията и оформилите се групи сред последователите на Бялото братство.¹⁷ В излезлите до началото на 2010 г. 24 тома от поредицата има отделено значително място на съдбата на братските клонове в страната и техните членове, нещо което наличната документация не покрива плътно.

Бялото братство и БКП в междувоенния период

Основаването, учението и дейността на Бялото братство в България безспорно са свързани с личността на Петър Дънов. Поради този факт проследяването на неговата биография, както и на религиозните и идейни фактори формирали неговите възгледи е от първостепенно значение, тъй като именно те ще дадат облика на братството, запазен в голяма степен и до днес. За да бъдат вярно разкрити взаимоотношенията на това ново за България духовно учение с властта след 1944 г. е необходимо да се проследи неговото отражение в българското общество в годините преди налагането на тоталитарния режим и как неговите идеи и послания биват възприемани и оценявани, както от Българската православна църква (БПЦ) и държавата, така и от представителите на комунистическото движение в страната. Този период е и най-автентичен за историята на братството, тъй като тогава то се развива под ръководството на самия П. Дънов и има широко

¹⁷ Изгревът на Бялото Братство пее и свири, учи и живее. Спомени на съвременници и последователи на Всемировия Учител Беинса Дуно. Т. 1-24, С., 1993-2008.

разпространение в страната, а някои автори му приписват и силно влияние върху обществените процеси.

Петър Константинов Дънов е роден на 12 юли (Петровден) 1864 г. в село Хадърча (днес Николаевка, Варненско) и е трето дете на православния свещеник Константин Дъновски (1830-1918).¹⁸ Израства в родното си село Хадърча, където през 1872 година постъпва в основното българско училище. След Освобождението на България започва да учи в мъжката гимназия във Варна, но скоро се прехвърля в Американското научно-богословско училище в гр. Свищов, което завършва през 1886 г. След две години учителстване в село Хотанца, Русенско с подкрепата на американската протестантска мисия на Балканите заминава за САЩ. Там следва последователно във факултета по теология в университета на щата Ню Джърси и Богословския факултет на Харвардския университет в гр. Бостън, където се дипломира през 1893 г. На следващата година завършва и едногодишен курс по медицина.¹⁹

По време на престоя си в САЩ П. Дънов се запознава с повечето теоретични богословски школи, набиращите популярност нови учения в лицето на теософията и окултизма, източната философия и разбира се, с протестантското богословие. Именно тази амалгама от религиозно-мистични и философски идеи по-късно ще се окаже в основата на учението на Бялото братство в България.

През 1895 г. П. Дънов се завръща в България. Според изследователите на неговия ранен живот по време на престоя си в САЩ П. Дънов окончателно скъсва с православната вяра, макар и официално да не принадлежи към нито една от протестантските деноминации. Това се

¹⁸ Бащата на П. Дънов е един от най-бележитите дейци на Българското Възраждане и църковно-националните борби във Варненско. Изследователите на неговия живот отбелязват, че благодарение на усилията му постепенно сред по-будните българи в гр. Варна е разпалено чувството за верска самостоятелност и национална свобода. – Георгиев, Ал. За родословието на Учителя Петър Дънов. Летопис за възрожденците Константин Дъновски и Атанас Георгиев. С., 2005. 96-120; Ников, П. Иконом Константин А. Дъновски. – Духовна култура, кн. 1-2, 1920. 131; Златев, Константин. Учението на Бялото братство. Т. I. С., 2005. 25-26.

¹⁹ Митев, Трендафил. Дъновизмът... 201-203. Тодев, Ваклуш. Дъновизъм. – В: Езотерични школи и мистични учения. Част II. С., 2001. 250; Изгревът на Бялото братство. Пее и свири, учи и живее. Сборник. Т. 24. С., 2008. 39.

потвърждава от факта, че отказва предлаганата му работа във Варненско-Преславската митрополия, а също така отказва да заеме и предложената му пасторска катедра към Методистката църква в гр. Ямбол.²⁰ Образованието и личностните качества на П. Дънов са оценени и от Теософското общество в България. Тогавашният председател на обществото Софроний Ников му предлага да работи като проповедник на организацията, но също получава отказ.²¹

Периода между 1895 и 1900 г., П. Дънов прекарва в уединение и вътрешна работа, като живее във Варна. Според неговите последователи именно това е времето, когато Божественият дух го осенява и личността на Петър Дънов се трансформира в Учителя на Бялото Братство Беинса Дуно²². Пак според тях на 7 март 1897 г. той получава просветление за своята мисия като божествен пратеник.²³ От 1898 г. П. Дънов започва кореспонденция с първите си съмишленици: Пеньо Киров от град Бургас, д-р Георги Миркович от град Сливен и Мария Казакова от град Велико Търново. На 6 април 1900 г. свиква във Варна първата сбирка на свои последователи, на която присъстват Пеньо Киров и Тодор Стоименов от Бургас и д-р Георги Миркович от Сливен. В началото групата около П. Дънов се самонарича „Веригата”, дума олицетворяваща връзката на Бога със Св. Дух и Сина Божи. По-късно през 1912 г. П. Дънов заявява, че те представляват Бяло братство, обявено от него за клон на Всемирното Бяло братство, представлявано в миналото от богомилите в България. Тези сбирки с времето ще се превърнат в традиционни и ще прераснат в известните събори

²⁰ Златев, Константин. Учението на Бялото братство... 29; Славов, Атанас. Пътят и времето. Светска биография на Петър Дънов. Началото. С., 2009. 350-351; Асенов, Б. Религиите и сектите в България. С., 2002. 415; Салман, Хари. Петър Дънов и методизмът. //<http://www.bialobratstvo.info/index.php?option=com_content&task=view&id=1751&Itemid=33>. (посетен на 26.9.2011 г.) Във връзка с принадлежността на П. Дънов към протестантизма любопитни разсъждения се срещат в излязлата през 2006 г. книга на пастор Павел Игнатов „Проблеми на евангелизма”. Авторът се опитва да отговори на въпроса какво не достига на българския евангелизъм „за да не успее да повлияе и да задържи в редовете си изявени водачи”, давайки пример именно с П. Дънов и произхождащия от евангелско семейство Георги Димитров. – Игнатов, Павел. Проблеми на евангелизма. Част I. С., 2006. 103-104.

²¹ Златев, Константин. Личността и учението на Петър Дънов. Богословски анализ. С., 1994. 14.

²² Златев, Константин. Учението на Бялото братство... 30-31.

²³ Томалевски, Георги. Учителят Беинса Дуно. С., 1997. 93.

на Бялото братство, провеждани обикновено през лятото. До 1944 г. те биват свиквани на различни места в страната: Бургас (1901-1902), Варна (1903-1908), Велико Търново (1909-1925), а от 1926 г. в София, на Витоша и Рила.²⁴

В периода от 1901 до 1912 г. П. Дънов обикаля България, изнасяйки публични сказки и правейки френологични изследвания. От 1914 г. се установява трайно в София, преустановявайки своите обиколки из страната. Същата година поставя началото на т.нар. неделни беседи, които изнася в дома на Петко Гумнеров (1864-1922) на ул. „Опъченска“ № 66, където и живее²⁵.

Дейността на П. Дънов и циркулиращите слухове относно „новата религиозна секта“, карат столичният градоначалник да образува дознание по случая. Въз основа на него на 25 юли 1917 г. той изпраща доклад до министъра на вътрешните работи, в който оценява учението на П. Дънов, като „опасна религиозна секта, която се стреми да подбие християнството... напомняща едновременната богомилска ерес“. Поради тази причина със съгласието на столичния комендант на П. Дънов са забранени публичните проповеди и е глобен 25 лв. за организиране на събрания без разрешение. Градоначалникът предлага да се разучи всестранно дейността на сектата и ако е необходимо да се вземат мерки за „парализиране по-нататъшното ѝ разпространение“, а П. Дънов да бъде интерниран в гр. Варна²⁶. Според доклада последователите на Бялото братство в София се изчисляват на 250-300 души, повечето от които жени. В крайна сметка цялата преписка е изпратена в Министерството на външните работи и изповеданията, тъй като е преценено, че въпросът е от неговата компетенция. Въпреки положителното мнение за учението дадено от началника на Вероизповедния

²⁴ Златев, Константин. Личността и учението на Петър Дънов... 15; Асенов, Б. Религиите ... 416-417; Славов, Атанас. Изгревът... 42-45.

²⁵ Любопитен факт е, че къщата в която живее П. Дънов е на калкан с къщата на семейството на Георги Димитров. Къщите-близнаци са построени от бащите на Г. Димитров и П. Гумнеров, които са членове на една и съща евангелска църква и добри приятели.

²⁶ Ласков, Д. Петър Дънов и неговото учение. С., 1922. 7-8.

отдел Никола Семенов²⁷ и настояването му да не се предприемат строги мерки срещу П. Дънов, последният е интерниран в гр. Варна, където живее в хотел „Лондон“ до края на войната.

След края на Първата световна война България изпада в тежка политическа, икономическа и духовна криза. Тя открива неочаквани възможности пред всички алтернативни и стоящи дотогава в периферията на българското общество идейни потоци, включително и за хора като П. Дънов подлагащи на съмнение съществуваща и предлагащи нова морално-етична и социална система. Самият той се завръща в София и отново заживява в къщата на Петко Гумнеров. В рамките само на две-три години неговите последователи и симпатизанти нарастват до няколко хиляди, а клонове (братства) на Бялото братство се основават в редица провинциални градове и села. Днес е трудно да бъде установен техният брой, тъй като в Бялото братство не съществува формално членство, а последователите му могат да принадлежат към която църква искат. Освен това то няма ръководни органи, стройна структура и процедури. Въпреки че, в Статистическите годишници на Царство България последователите на Бялото братство да не са отразени по разбираеми причини, в различни източници като протоколи на Св. Синод, полицейски справки, енциклопедични статии, публикации в пресата и др. се срещат всевъзможни цифри относно числеността на дъновистите в междувоенния период. Те варират от 15 000 до 40 000. Остава открит въпросът колко от тях са наистина идейно мотивираните и активни последователи на братството и колко временно привлечени.²⁸

²⁷ Никола Семенов е началник на Вероизповедания отдел при МВРИ в двата кабинета на Васил Радославов (4 юли - 20 декември 1913, 23 декември 1913 - 21 юни 1918) и в двата кабинета на Александър Малинов (21 юли – 17 октомври 1918, 17 октомври - 28 ноември 1918). – Елдъров, Светлозар. Католиците в България 1878-1989. Историческо изследване. С., 2002. 300.

²⁸ На този въпрос се опитва да отговори и една от авторките разработващи темата за окултно-мистичните учения в България: „Трудност тук представлява диференциацията на вътрешно убедените ученици на Бялото братство и на случайно привлечените от харизматичния ореол на Учителя и от външните прояви на общността „интересуващи се“. Един по внимателен поглед върху различните свидетелства на културния живот в страната, дава основание да се твърди, че като цялостна светогледна система, вътрешна нагласа и стимул за творчество „източната мистика“ остава достъпна за единици, докато като мода, обществен интерес и тема за полемика тя обхваща една голяма част от българското

Увеличението на дъновистите довежда и до подобряване на материалното и финансово състояние на братството, благодарение събирането на десятък от неговите членове и нарастване броя на даренията. Последните се събират на доброволен принцип в обща каса, по примера на комуните на ранното християнство. От 1919 г. е възстановено провеждането на годишните събори в гр. Велико Търново. През 1921 г. със средства на общността са закупени поляни граничещи с Борисовата градина, където още отпреди войната последователите на братството посрещат изгрева на слънцето и върху които постепенно израства братското селище „Изгрев”, днес квартал на София. През 1928 г. е построен салон с малка стая (горницата) за Петър Дънов и той се премества да живее там. Започва и засаждането на зеленчукови и овощни градини, които се обработват от членове на братството и служат за общата трапеза. Паралелно с това П. Дънов обръща внимание и на вътрешното развитие на своето духовно общество, като от февруари 1922 г. открива т.нар. Школата на Всемирното Бяло братство с два класа ученици – Общ окултен клас и Младежки (специален) окултен клас, чиито занимания се провеждат веднъж седмично. Чрез тях биват обединени различните идейни течения, които се разпространяват сред последователите на П. Дънов в годините на неговото интерниране – теософско, толстоистко, анархистко, спиритическо и др. От този период датира своето начало и една от най-популярните форми на братски живот – излетите сред природата, които ще се превърнат в традиционни.²⁹ По този начин Бялото братство на практика структурира своите вътрешни организационни форми и духовни практики (методи)³⁰ и

общество.” – Атанасова, Виолина. Измерения на религиозното пространство на източния мистицизъм в България (до средата на XX век). – В: Религия и църква в България. Социални и културни измерения в православие и неговата специфика в българските земи. Научна конференция. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999. 375.

²⁹ Златев, Константин. Учението на Бялото братство... 39-41; Калев, Димитър. Редове от биографията... 547-548; Дойнов, Николай. И очите ми видяха изгрева... 22-24.

³⁰ Последователите на Бялото братство наричат своите духовни практики методи. Ето как те са дефинирани и изброени в сайта на общество Бяло братство: „Методите, с които Бялото братство си служи, са разнообразни. Всички те са стъпала в пътя на Ученика във Великото Училище на Живота. Една част от методите са известни и общодостъпни (или външни методи), а с друга част от методите Ученикът се запознава строго индивидуално в хода на своето ученичество, по вътрешен път (вътрешни методи). Разбира се, границата между външни и вътрешни методи е условна; налице е едно взаимно проникване. Общодостъпните

започва трайно да присъства в обществения живот на страната, превръщайки се в най-влиятелното окултно-мистично учение.

Учениците от окултните класове (школи) на братството по-късно ще бъдат едни от най-изявените последователи на дъновизма в България. Те ще играят съществена роля в живота на общността, особено след смъртта на П. Дънов през 1944 г. Общият им брой не надхвърля 100 души, но именно те са най-активни в организиране живота на братството и разпространението на неговото учение. Сочени са за интелектуалния двигател на Бялото братство и от тях биват излъчвани повечето от ръководителите на братствата в страната, положили основите на десетки дъновистки фамилии.

Последователите на Бялото братство започват да обръщат все по-голямо внимание и на популяризирането на своето учение освен чрез публикуване беседите на П. Дънов, и чрез периодични издания и литература. Още от 1919 г. започва да излиза списанието „Всемирна летопис“, просъществувало до 1926 г. През 1924 г. започва да излиза списанието „Житно зърно“, смятано са официоз на братството. Друго популярно дъновистко издание е излизаният от 1928 г. в гр. Севлиево в „Братство“, а за близки до братството се смятат вестниците „Жива струя“, „Алфа“ и „Живот“. Във всички изброени издания се публикуват статии из областта на историята, философията, окултизма, изкуството, природосъобразния живот, вегетарианството и дейността на самото братство.

Схващанията и позициите на П. Дънов и неговите последователи за необходимостта от духовна, социална, а и политическа алтернатива на съществуващата в България действителност неизбежно привличат вниманието на всички „засегнати“. Активизирането на Бялото братство след войните и безспорните успехи, които то постига в привличането на нови последователи поражда остра реакция от страна на Българската православна църква (БПЦ). От протоколите на заседанията на Св. Синод в периода 1921-

методи на ББ можем да определим в следните основни групи: Работа със Словото; Окултни упражнения; Молитва, Размишление, Концентрация, Съзерцание, Медитация; Музика; Паневритмия; Общуване с Природата и природосъобразен начин на живот.” // <<http://www.beinsadouno.org/bg/node/65>> (посетен на 14.12.2011 г.)

1922 г. ясно проличава загрижеността от разпространението на дъновистите в почти всички епархии и определянето на дейността им за „по-голямо зло” от протестантската и католическа пропаганда, която „нови привърженици изобщо няма”.³¹ Опасенията на българските архиереи са свързани с проповядваната от П. Дънов нова социална етика, отричане божествената същност на Христос и приравняването му до един от „учителите”, отричане на църквата като институция (заместена от идеята за съществуване на Бяло братство)³², спиритическите и окултни практики. За разлика, обаче от 1917 г., когато критиките към учението на П. Дънов се ограничават само по страниците на периодичния църковен печат сега на бял свят излизат редица книги и брошури посветени на набиращото сила учение, с автори теолози и свещенослужители³³. Също така Св. Синод задължава митрополитите да подтикват свещеническите братства по-често да инициират публични сказки против новото сектантско учение с участието на добре подготвени лектори и мисионери. Където е възможно същите трябва да организират и публични диспути с опоненти от Бялото братство и Теософското общество, целящи тяхното разобличаване.

Кулминация в следваната от Българската православна църква линия за противодействие на разширяващото се влияние на новите учения, са

³¹ ЦДА, ф. 791 К, оп. 1, а.е. 34, л. 227-228.

³² Според П. Дънов църквата е изкривила Христовата истина, а неговите беседи я осветляват за да бъде тя правилно разбрана от съвременните хора. В тази връзка той смята своето учение за продължение на Христовото, подчертавайки не веднъж че то е автентичното християнство. П. Дънов обяснява своето присъствие на Земята, като изпълнение на поставена му от Бог задача да покаже пътя на хората. Въпреки тези претенции учението на Бялото братство в никакъв случай не може да бъде причислено към християнството, въпреки че и до днес неговите последователи го определят като „езотерично християнство”. Доказателствата в тази посока са многобройни. Тук може да споменем няколко по-типични. Например за П. Дънов Бог е триединство от принципите на Любовта, Мъдростта и Истината. Поради тази причина той отрича учението за Св. Троица. Също така в учението на П. Дънов намират място и характерните за всички окултни учения нехристиянски идеи за прераждането и кармата. (Златев, Константин. Учението на Бялото братство. Т. I. С., 2005. 4; Михалчев, Д. Против дъновизма... 127-128, 140-141; Асенов, Бончо. Цит. съч. 426-427)

³³ Виж напр: Калнев, М. Теософията (окултизъм), лъжеучението на дъновистите и спиритизмът пред съда на науката, обществото и християнството. С., 1921; Православов, Н. Дъновизмът от социално гледище. С., 1922; Видински митрополит Неофит. Към напредък или към пропаст? (Раздорите и религиозните секти в кой път тласкат народа ни?). С., 1922; Ласков, Д. Петър Дънов и неговото учение. С., 1922; Калнев, М. Християни ли са Петър Дънов и неговите последователи? С., 1923; Архимандрит д-р Евтимий. Писма за дъновизма. Писмо I и II. С., 1923; Н. В. Злобата на един дъновист срещу народната ни църква. С., 1923.

решенията на заседаващия от 29 юни до 7 юли 1922 г. в София Архиерейски събор. На неговите заседания след като с прискърбие се констатира, че становището на правителството към тях е твърде „съчувствено” се обръща специално внимание на разпространението им и набирането на нови последователи основно сред православните. Според българските архиепери това е породено най-вече от нещастията и разочарованията след войните и събуждането на хората към вярата. Единодушни са, обаче, че със своя лъжлив и преходен характер новите учения разяждат всички слоеве на българското общество. В тази връзка се взима решение за постоянно следене на дейността им в епархиите и осветляване на пагубното им влияние, като се предвижда взимане на църковни мерки спрямо отявлените и непоправими техни водачи. Именно като такъв с решение на събора от 7 юли 1922 г., П. Дънов е обявен за самоотлъчил се от църквата. Неговите проповеди са окачествени като опасни за вътрешния мир и обществения морал, а самото учение е обявено за еретично. Към последователите на учението, в мнозинството си православни българи, архиепериите възприемат различна позиция. Общо е мнението, че повечето от тях са временно увлечени и заблудени и към тях трябва да се действа с увещание, проповед и разяснение, но без да се стига до пълно или частично отлъчване.³⁴

Тези решения на Архиерейския събор, сами по себе си, говорят за значението което православните архиепери отдават на разпространението на дъновизма в страната. За да запознаят широката общественост със своята

³⁴ ЦДА, ф. 791 К, оп. 1, а.е. 32, л. 390-401. При изработване на своята позиция спрямо П. Дънов и последователите на Бялото братство Св. Синод се опира на опита на Руската православна църква със сектата на т.нар. „йоанити”. Последните считат един от най-популярните свещеници на РПЦ отец Йоан Кронщадски (1829-1908) за възпътен Бог. На 11 декември 1908 г. Св. Синод на РПЦ осъжда йоанитите, като учението им е обявено за еретично и богохулно. Тогава е решено, че тези от тях които искат да им се извършват тайнства трябва предварително да се отрекат от главните заблуждения на лъжеучението и да прочитат символа на вярата. За който пък се докаже, че е упорит и непоправим сектант се предвижда отлъчване от църквата. Тази практика се използва от Св. Синод на БПЦ, който смята двата случая за сходни. Поради тази причина от църквата биват отлъчени единствено П. Дънов и неговите най-близки сподвижници, а от заподозрените в дъновизъм, които искат да им се извършват тайнства и треби се изисква освен прочитане символа на вярата и клетвена декларация, че не принадлежат към Бялото братство, няма да общуват с негови последователи, да разпространяват дъновистка литература, устройват и участват в самоволни религиозни събрания. Очевидно Св. Синод смята този подход за достатъчно ефективен, тъй като няколко години по-късно, през 1928 г. взима аналогично решение по отношение на последователите на Петдесятната църква. – ЦДА, ф. 549, оп. 1, а.е. 38, л. 97.

позиция архиереите изготвят и два текста по въпроса, които са публикувани в официоза на БПЦ „Църковен вестник“: „Архиерейско послание до православните християни“³⁵ и „Определение за П. Дънов и учението му“³⁶. В тях са изложени гореспоменатите решения по отношение на „най-вредните сектанти в наши дни“, а православните българи за пореден път са призовани да не се поддават на безверие, сектантство и инославие.

Пряко следствие от решенията на Архиерейския събор е осуетяването на провежданите във Велико Търново годишни събори на Бялото братство. През 1925 г. непосредствено след закриването на поредния такъв, търновското гражданство и духовенство излизат с декларация, че не желаят повече тяхното организиране.³⁷ Това довежда от следващата година те да бъдат свиквани на „Изгрева“ край София, който постепенно се утвърждава като център на общността.

Тези действия на БПЦ не носят кампаниен характер, а се превръщат в последователно следвана и отстоявана позиция през целия междувоенен период. При всеки сгоден случай тя напомня на вярващите вредите и разяснява последствията от дейността на общества като Бялото братство. Те почти винаги намират място и в официалните послания на църквата до вярващите, призоваващи за засилване на противодействието срещу сектите в страната.³⁸

През 20-те години БПЦ иска да ангажира държавата и нейните институции във водената от нея борба със „сектантите“. Поради тази причина Св. Синод отново и отново поставя на дневен ред един проблем съществуващ още от 1879 г., когато е приета Търновската конституция. Става въпрос за нейния чл. 42, гласящ: „Църковните работи на християни от неправославно изповедание и на друговерци, управляват се от техните духовни власти, но под върховний надзор на надлежний министър, според законите които ще се издадат за тоя предмет.“ В липсата на Закон за изповеданията, Св. Синод вижда основната причина за неограничената

³⁵ Църковен вестник, бр. 22-23 от 1922 г.

³⁶ Църковен вестник, бр. 33 от 1922 г.

³⁷ Всемировият учител Беинса Дуно и Велико Търново... 324.

³⁸ Църковен вестник, бр. 1-2 от 6.I.1928 г.

свобода, която имат „всевъзможни религиозни секти и пропаганди”, в ущърб на господстващата по конституция БПЦ. Затова Св. Синод периодично се обръща към различните български правителства с молба такъв закон да бъде приет, за да може точно да бъдат определени правата и задълженията на „неправославните християнски общества”, тоест той да служи като инструмент за борба със „сектите”, за ограничаване на тяхната дейност и влияние. Липсата на такъв закон според българските архиереи има „вредни последствия” за БПЦ е „нейните пасоми”.³⁹ В интерес на истината през 1909 и 1914 г. българските правителства правят опити за приемането на Закон за изповеданията, като за изработването му са сформирани специални комисии и в Народното събрание, но текстовете на законопроектите така и не стигат до пленарна зала.⁴⁰ Именно поради тази причина през 20-те години Св. Синод отново настоява да бъдат спазени разпоредбите на чл. 42 от Търновската конституция, като сам инициира изработването на проекто-закон.⁴¹ В крайна сметка, обаче въпросът така и не намира решение до установяването на комунистическата власт.

Втората половина на 30-те и началото на 40-те години, когато държавата отделя по-специално внимание на БПЦ в контекста на обществено-политическите въпроси и задачи които има да решава, властта обвързва националните приоритети и с грижата за църквата, включително и подкрепя в борбата с враждебни на нея идеи и преди всичко със сектите⁴². Това дава възможност на православните архиереи с помощта на местните органи на властта често да възпрепятства мероприятията на Бялото братство най-вече в провинцията. Последните съдействат за ограничаване даването на обществени салони за провеждане дейността на дъновистите, забрана за изнасяне на сказки от представители на братството и др.⁴³

³⁹ ЦДА, ф. 791 К, оп. 1, а.е. 43, л. 18-19.

⁴⁰ Пак там, ф. 166 К, оп. 1, а.е. 608, л. 1-10 с гръб. По-подробно по този въпрос вж.: Проданов, Н. Опитите за приемане на закон за инославните и иноверните вероизповедания в изпълнение на чл. 42 от Търновската конституция. – *De jure*, бр. 1, 2010.

⁴¹ Последен час, бр. 45 от 1 февруари 1928 г.

⁴² Поппетров, Н. Църквата в българското обществено-политическо пространство (1918-1944) (елементи от конфигурацията). – В: Държава и църква – църква и държава в българската история. Сборник по случай 135-годишнината от учредяването на Българската екзархия. С., 2006. 427-428.

⁴³ ЦДА, ф. 791 К, оп. 2, а.е. 29, л. 2-5.

Мерките, които БПЦ взима спрямо дейността на дъновистите показва, че тя ги схваща като най-опасния смутител в разглеждания период. По своята мащабност и последователност те не могат да се сравняват с аналогичните такива спрямо католическата и протестантските църкви. Това е обусловено от обстоятелството, че Бялото братство е единственото учение, което подлага на съмнение самото съществуване на църквата като институция. От друга страна разпространението му води до ерозия именно на православната общност, тъй като 99% от неговите последователи са православни българи.

Както към БПЦ, така и към държавата П. Дънов има крайно негативно отношение. Той учи своите последователи да не се „уповават на човешките разпореждания и уредби“. Позицията му, че „законите на света, държавата и църквата“ не почиват върху „Великия закон на Любовта“ и поради тази причина не водят до нищо, ще остане непроменена до края на неговия живот. В тази връзка П. Дънов не веднъж предупреждава своите ученици и последователи, че няма да им позволи да направят от учението му религия, църква, организация или институция „с разни правила и устави“. Всичко това от своя страна води до отказ за узаконяване дейността на Бялото братство под формата на някакъв вид регистрация пред централната или местна власт.⁴⁴ Тази позиция дава аргумент на противниците му да го обвиняват в незаконна дейност, а след 1944 г. ще изиграе лоша шега на братството заради закупените от него имоти, записани през междувоенния период на подставени лица и конфискувани по Закона за отчуждаване на едрата градска недвижима собственост. Въпреки това по време на земеделското управление след Първата световна война Бялото братство не е притеснявано от централната власт при извършването на своите духовни практики и годишни събори.⁴⁵

⁴⁴ „Работа на окултните сили“, 27-ма школна лекция на Общия окултен клас (II година), 29 април 1923 г., София. <<http://triangle.bg/books/1922-10-01-20.1998/1923-04-29-19.html>> (посетен на 14.7.2010 г.); Изгревът... Т. 3. С., 1995. 332-336.

⁴⁵ Единственият опит за официализиране и узаконяване на своята дейност прави клонът на Бялото братство в гр. Русе. На 9 март 1921 г. девет души организират Учредително събрание, което приема Устав и избира свой Управителен съвет. Официалното наименование на сдружението е Общество „Бяло Братство“ – Русе. След одобряване на неговия устав от Министерството на вътрешните работи и народното здраве (МВРHZ) на 13

Отношението на държавната власт към Бялото братство се променя непосредствено след преврата на 9 юни 1923 г. Обявило се за носител на „прогресивни идеи” и нескриващо своята близост с различни политически радикали, панславистки и проюгославски идейни течения то попада в графата „подозрителни”. През юли 1925 г. П. Дънов за първи път е викан в полицията за даване на писмени обяснения относно своята дейност и идеите които проповядва⁴⁶. Въпреки този явен интерес на властта към него, в разрез със законовите разпоредби на новото правителство и без разрешение от местните власти през лятото на 1925 г. той организира последния Търновски събор на Бялото братство. Това дава повод след неговото приключване, на 29 август П. Дънов да бъде за първи път и арестуван, но тъй като обвинения не са му повдигнати още същия ден е освободен. Повишеното внимание на Обществена безопасност (от 1925 г. Държавна сигурност) към Бялото братство е провокирано не само от неговото учението, но и от близостта му с редица земеделци, комунисти и анархисти, които получават от него подкрепа и съдействие. Това води до организиране от средата на 20-те години на регулярни полицейски проверки за издирване на укриващи се нелегални в селището „Изгрев”, а през 1928 г. и до осуетяване на поредния събор там. За това, че предприетите мерки не са без основание свидетелстват в своите мемоари не един и двама от висшите функционери на БКП. Най-откровен и подробен е самият Тодор Живков: „По време на нелегалната борба се укривах около два месеца в две семейства от това братство. Използвах квартирата на един учител, уволнен по Закона за защита на държавата, който си беше построил къщичка в района на братството (сегашния софийски квартал „Изгрев”). В тези

юли 1921 г., то бива регистрирано като юридическа личност в Русенския окръжен съд. – Златев, Л., Иванова, З. Създаване и начална дейност на общество „Бяло братство” – Русе... 43-59; Изгревът... Т. 3. С., 1995. 335-339

⁴⁶ В запазеня протокол за разпит с дата 16 юли 1925 г., П. Дънов декларира, че не се занимава с политика, неговото учение изключва всякакво насилие, препоръчва зачитане на установените закони и лоялност към властта. Изрично подчертава, че върши своята дейност абсолютно безплатно и нито принуждава, нито задържа когото и да било против волята му. В тази връзка П. Дънов отхвърля „всички тъжби, оплаквания, показания и критики” срещу себе си като „лишени от всякаква истинност и основание”. От тези свои последователи които според него са с „душевно разхлабване и морална поквара” той категорично се разграничава и не признава за свои ученици. Краткият протокол завършва лаконично с думите: „Друго няма какво да кажа”. – АМВР, об. 23605, л. 1-2.

семејства много често се събираха дъновисти, които водеха продължителни разговори. Правеше ми впечатление, че те са всестранно развити – разискваха за музика и история, за изкуство, литература и т.н. Вижда се богат диапазон от теми и интереси. Беше ми много приятно да контактувам с тях. Но напуснах квартирата и тяхната компания, защото една млада дъновистка, може би поради лични симпатии, идваше всяка сутрин да ме буди. Да сме посрещали заедно слънцето. Сигурно знаете тяхната теория, че се зареждали от слънцето. Това ме ласкаеше, разбира се, но като нелегален трябваше да бъда много предпазлив. Така се преместих другаде...⁴⁷ За съществуването на нелегални квартири на комунистическата партия в кв. „Изгрев” може да приведем един откъс и от спомените на Цола Драгойчева, разказващ за есента на 1942 г.: „Сред най-сигурните, останали незасегнати от пожара, са нелегалните ни убежища в „Слатински редут”, „Подуене”, в поселището на дъновистите...”⁴⁸

Във връзка с цитираните пасажии показателни са изложенията и писмата на Братския съвет на Бялото братство след 1945 г., адресирани до Дирекцията на изповеданията, ЦК на БКП и лично до Тодор Живков. В тях винаги освен претенцията, че Бялото братство е било подложено на гонения от „фашисткия режим” се подчертава помощта, която дъновистите оказват на нелегалните комунистически групи. Тя се изразява най-вече в предоставяне на тайни квартири на видни партийни функционери, укриване на документи от архива на ЦК на БКП и съществуването на нелегални комунистически печатници в кв. „Изгрев”.⁴⁹ При изброяване на потърсилите и намерилите убежище в братството най-често се цитира името на Георги Димитров, крит според дъновистите лично от П. Дънов заедно с архива на комунистическата партия по времето когато последният живее в съседство с къщата на Димитров на ул. „Опълченска” № 66. Други имена, които се срещат са това на брата и сестрата на Георги Димитров – Тодор Димитров и

⁴⁷ Живков. Т. Мемоари. С., 1997. 509.

⁴⁸ Драгойчева, Цола. Повеля на дълга. Т. 3. Победата. С., 1980. 41.

⁴⁹ АМВНР, ф. 10, оп. 7, папка 9, пореден 77, л. 7.

Елена Димитрова-Червенкова, Никола Кофарджиов, Руси Христов, Цола Драгойчева, Орлин Василев, Тодор Павлов и др.⁵⁰

След деветнадесетомайския преврат през 1934 г. Държавна сигурност организира постоянно наблюдение на печатните издания на дъновистите, а за придобиване на информация от първа ръка на техните събори и беседи почти винаги присъстват нейни агенти. През 1937 г. П. Дънов отново е викан в полицията на разпит във връзка с проповядваните от него идеи. Изключително интересни са зададените му въпроси, даващи представа за основните опасения във връзка с неговото учение: „1. Относно официалното вероизповедание на държавата ни и на църквата ни. 2. Относно държавата ни, организацията ни, властта и законите в страната. 3. Относно правораздаването и съдийската ни колегия. 4. Относно обществения строй в страната. 5. Относно Българската народна армия. 6. Относно брака, семейството и морала в страната ни.”⁵¹ Положителните оценки към изброените институции, които П. Дънов дава в своите отговори се различават съществено от съдържащите се в неговите беседи тези и издават неговото желание за избягване на открито противопоставяне или конфронтация с органите на властта.

Схващано като проводник на чужди политически и духовни влияния и с антинационално поведение Бялото братство в междувоенния период е ограничавано от държавата, но до открити репресии или политически процеси не се стига. Най-важната причина за това е свързана с факта, че въпреки своите виждания П. Дънов не насърчава последователи си към отказ от спазване на произтичащите от законите задължения спрямо държавата. Тази позиция е в унисон с неговата теза, че макар и с „комунистите да се разбираме и различаваме само по методите”, постигането на целите може да се осъществи еволюционно, а не революционно⁵². В този връзка е необходимо да се уточни, че през цялото си съществуване Бялото братство наистина проповядва ненасилие. Формите

⁵⁰ Atanasova, V. The Social Adaptation of the White Brotherhood (Mid-40s – Late 60s of the 20th Century)... 180.

⁵¹ Дойнов, Николай. Цит. съч. 132-133.

⁵² Всемировият учител Беинса Дуно и Велико Търново... 227.

на давление върху него са по-скоро с цел максимално ограничаване на възможностите за по-широко разпространение.

Нарасналото влияние на Бялото братство след Първата световна война привлича вниманието не само на Православната църква и държавата, но и на широката обществеността. Макар и в пресата от това време да преобладават материалите носещи сензационен, клюкарски и подигравателен характер по отношение на обществото, за първи път се появяват и статии, поднасящи сравнително обективна информация даваща възможност за опознаване на новото явление. Става практика журналисти, писатели и общественици да посещават мероприятията на братството, тъй като до тях има свободен достъп и няма ограничение за никого, за да добият информация от първа ръка. Една от главните задачи, която те си поставят е да потвърдят или опровергаят всевъзможните слухове относно неморалния и разгулен вътрешен живот на обществото, отношението на П. Дънов към църковната институция, държавата и националната общност. Друга важна тема, която занимава общественото съзнание е свързана със съсловния състав на неговите последователи и представителите на видни фамилии, които му симпатизират. Не малко са и опитите да се даде логично обяснение за растящата популярност на учението и присъединяването към него на инженери, адвокати, запасни офицери, учители и др. представители на българската интелигенция.

Общото впечатление е, че посланията на Бялото братство са трудно разбираеми поради липсата на каквото и да е системно изложение на принципите и същината на учението на П. Дънов. В тази връзка често се цитират неговите думи, че проповядва „без форма и без догма”. На критика се подлагат и идеите му за патриотизма, като една от най-големите злини и националната принадлежност, ограничаваща човешката свобода. Една основна част от материалите са посветени и на личността на П. Дънов, а в немалко се прави опит и за създаване на негов психологичен портрет. В този тип статии се срещат всевъзможни епитети с които той бива

охарактеризиран: грандоман, славолюбив, властолюбив, откровено луд и др.

53

Обществеността не подминава и проповядваните от П. Дънов и неговите последователи идеи, че Бялото братство е духовен наследник на средновековното богомилство. Това кара някои наблюдатели да виждат в тази претенция желание учението да се легитимира и адаптира към българското общество като носител (продължител) на нещо безспорно свързано с България, което неизбежно би го открито от останалите окултно-мистични течения съществуващи по това време в страната. Едновременно с това любопитство предизвикват и идеите на П. Дънов за колективизма и колективното съзнание, въплътени в опитите за създаване на комуни от негови последователи в периода 1922-1923 г., в село Ачларе (дн. Екзарх Антимово), Карнобатско, гр. Казанлък, с. Свирчовица, Русенско и с. Арбанаси⁵⁴.

Появява се интерес и от страна на академичните среди към чисто религиозно-философските аспекти на учението. С мотив, че науката не трябва да игнорира придобилите популярност мистични учения⁵⁵ през 1929 г. един от неговите последователи Ангел Томов е поканен да изложи основните му идеи и възгледите в сп. „Философски преглед“, което той прави със статията си „Религиозно-философския мироглед на Петър Дънов“. Тя от своя страна провокира отговор от проф. Димитър Михалчев в неговата статия „Против дъновизма като теософско учение“, излязла в същото списание. Анализирайки неговите теоретични идеи той критикува теософията и дъновизма за отричането на „обществените отношения на нашето време“ и смятащи „историческия хоризонт и историческите идеали на обществените групи като безсмислени“. Критично се изказва и за етиката

⁵³ Виж например: Чолаков, Кирил. Петър Дънов. – Душевно здраве, 1940, бр. 5-6. 160-169; Москов, Ив. Дъновизмът като социално и здравно зло. – Душевно здраве, 1940, бр. 7. 198-203.

⁵⁴ Освен от идеите на П. Дънов те са вдъхновени и от идейно близките до Бялото братство толстоисти и анархисти, които също създават свои комуни. Пример за такава е толстоистката комуна в с. Алан-Кайряк (дн. Ясна поляна), Бургаско. Интересен факт е, че преди създаването на комуната на Бялото братство в с. Свирчовица, Русенско на същото място за кратко време съществуват последователно комуни на анархисти и комунисти, но и двете са разпадат.

⁵⁵ Михалчев, Д. Бива ли „Философски преглед“ да се занимава с дъновизма? - Философски преглед, год II (1930), кн. 3. 327.

на П. Дънов, че няма смисъл „да живееш за семейството си, за народа си, дори за човечеството”, а е необходимо да живееш само за Бога. В заключение Д. Михалчев определя тези идеи като „научна и философска недъгавост”⁵⁶. Аргументираната научна критика на проф. Михалчев не позволява дъновизма да се приобщи към съвременната българска философска мисъл, макар и поради авторитетността на списанието статията на Ангел Томов да е често цитирана от последователи на братството, като пример за влиянието на учението в междувоенния период.

* * *

Не на последно място към учението на Бялото братство и неговото бързо разпространение отношение взимат и представителите на марксистката обществено-политическа мисъл. Както и по други въпроси комунистите са безкомпромисни и по отношение на разбиранята си за религията.

Началото на организираното работническо движение на основата на марксистката идеология в България е през 1891 г. През 1903 г. настъпва разцепление в Българската работническа социалдемократическа партия (БРСДП) и ръководеното от Димитър Благоев по-радикално политическо крило се обособява в отделна партия под името БРСДП (тесни социалисти). Заедно с възникналата при разцеплението на руската социалдемократия болшевишка партия на Ленин, те оформят крайното революционно крило в рамките на Втория интернационал. Не случайно тесните социалисти са и една от партиите изрично поканени да участват при учредяването на Комунистическия интернационал⁵⁷. Веднага след приключването на Учредителния конгрес на Коминтерна, ЦК на БРСДП (т.с.) излиза на 15 март 1919 г. с решение за свикване на XXII редовен конгрес на партията. Конгресът се провежда от 25 до 27 май в София като взема решение той да се смята за Първи конгрес на БКП (т.с.). Напълно се приемат постановките

⁵⁶ Михалчев, Д. Против дъновизма като теософско учение. – Философски преглед, год III (1931), кн. 2. 147.

⁵⁷ Коминтернът и България (март 1919 – септември 1944 г.). Документи. Т.1. С., 2005. 37.

на Коминтерна и за тази цел се приема Програмна декларация и се извършват промени в Устава. В нея изрично се подчертава, че БКП е секция на КИ – тоест част от световната комунистическа партия имаща за център Москва и доминирана от Руската комунистическа партия (болшевики) (РКП (б))⁵⁸. Поради тази причина започва т.нар. период на болшевизация на БКП, а нейната политика започва стриктно да следва политиката на руската компартия. Това се отнася и до заетите от последната позиции по отношение на Руската православна църква и религията, стриктно копирани на българска почва.

Политиката на овладялата властта в Русия през 1917 г. болшевишка партия по отношение на РПЦ се базира на две основни разбирания – несъвместимост на комунистическата идеология с религиозната вяра и схващането за църквата като крепител на царизма, а оттам и на експлоататорския строй. Поради тази причина новата власт не се стреми към сътрудничество с нея, а започва да провежда действия целящи нейното изтласкване от политическия, икономически и културен живот на страната. Още с първите си актове болшевишката партия нанася сериозен удар на РПЦ. С Декрета за поземлените комитети от 4 декември 1917 г. са засегнати големи парцели собственост на храмове и манастири. Национализацията на банките води до конфискация на влоговете на духовенството. Пак през декември 1917 г. всички учебни заведения преминават към новосъздадения Народен комисариат на просветата. Регистрацията на ражданията, браковете и смъртта също преминава към държавните организации. На 20 януари 1918 г. Съветът на народните комисари приема декрет „За отделяне на църквата от държавата и училищата от църквата”. Той слага основите на обезправяването на РПЦ, макар и формално да съдържа редица демократични положения, като например свободата на вероизповедание. С декрета се забранява на религиозните общности да притежават собственост, лишават се от качеството им на юридически лица и се национализира църковното имущество. Антирелигиозната политика на РКП /б/ се

⁵⁸ През 1925 г. партията е преименувана на Всесъюзна комунистическа партия (болшевики) (ВКП (б)), а през 1952 г. на Комунистическа партия на Съветския съюз (КПСС).

активизира силно по време на Гражданската война, когато вече чрез широкомащабни насилствени действия болшевишкото ръководство се надява да подпомогне по-бързото и пълно отмиране на църквата и „религиозните предрасъдъци”. Свещенослужителите на изповеданията пък биват причислени към контрареволуционните сили в страната. До 1922 г. са закрити 600 манастира, разстреляни са 28 епископи, хиляди свещеници и монаси са убити или заточени, около 10 000 миряни са убити защитавайки вярата си. Нова вълна на терор се развихря през 1922-1923 г. във връзка с постановлението „За реда на изземване на църковните ценности” по повод кампанията за помощ на гладуващите в Поволжието. В хода на тази кампания смъртта си намират нови 2691 свещеници, 1962 монаси и 3447 монахини.⁵⁹

На новата власт се удава да внесе и вътрешен разкол в РПЦ подкрепяйки тези нейни представители настояващи за „реформи и обновление”. За да бъдат подпомогнати обновленците през лятото на 1923 г. е арестуван руският патриарх Тихон.

Тези действия на болшевишката партия, макар и тежко да засягат църквата и религиозния живот не дават очакваните резултати на които се надяват някои от теоретиците на комунизма. Поради тази причина се засилват пропагандните усилия сред населението по партийна линия, ръководени от сформирания през август 1920 г. отдел „Пропаганда и агитация” на ЦК на РКП /б/. Създават се специални семинари за подготовка на квалифицирани пропагандисти на атеизма, забранени са редица религиозни празници и масови религиозни обреди. С постепенното налагане на Сталин се слага ясна граница между комунистическата партия и религията. Докато Ленин застъпва виждането, че духовни лица могат да

⁵⁹ Губкин, Олег. Русская Православная Церковь под игом богоборческой власти в период с 1917 по 1941 годы. Санкт-Петербург, 2006. // <http://sir35.ru/Orthodoxy/Ch_606.htm> (Посетен на 16.12.2010 г.); Иванова, Зоя. Съдбата на Руската православна църква при съветската власт. – В: Българската православна църква – минало и настояще. Сборник. С., 2009. 178-181; Андреев, Андрей. Руската православна църква през първата половина на XX век. В. Търново, 2006; Романовская, В. Б. Свобода совести в советской России и репрессии против русской православной церкви в 20-е годы. – Вестник Нижегородского государственного университета им. Н.И. Лобачевского. Серия „Право”. // <<http://www.unn.ru/rus/books/vestnik3/stat10.htm>> (Посетен на 16.12.2010 г.)

бъдат членове на партията, Сталин е точно на обратното становище. Поради тази причина започват да се преследват и вярващите сред комунистите и комсомолците. Започва и нова кампания срещу религията в контекста на новия курс на РКП /б/ за насилствена колективизация, изостряне на класовите отношения, премахване на НЕП-а и т.н. На 8 април 1929 г. СНК приема постановление „За религиозните сдружения”, който въпреки многократните изменения и допълнения остава в сила до края на 80-те години. С него дейността на религиозните общности окончателно се поставя под тоталния контрол на държавата. Забранява се всякаква религиозна дейност на РПЦ, организирането на детски, юношески и женски дружества, откриването на библиотеки и читални и т.н. На следващата година са нанесени промени и в Конституцията на РСФСР с които се забранява всякаква религиозна пропаганда. Създават се дружества за борба с религията като Съюза на войнстващите безбожници (1925 г.). В Москва се открива Централен антирелигиозен музей. Органите на НКВД са активизирани за борба на „религиозния фронт”. До края на 30-те години са закрити всички манастири, а храмовете са съкратени поголовно. В градовете и селата е забранен камбанния звън, а самите камбани са иззети и претопени (добити са 11 хил. тона метал) за нуждите на пропагандираната индустриализация. През 1938 г. е закрыта Постоянната комисия по религиозните въпроси при Всеросийския централен изпълнителен комитет (ВЦИК) на СССР, натоварена с реализирането на държавната политика в религиозната област. След тази дата единственото ведомство имащо отношение към религиозните въпроси в страната остава едно от специалните подразделения към 4-и отдел на III управление на НКВД, натоварено да води „борба с църковната и сектантска контрареволуция”.⁶⁰ Така на практика до началото на Втората световна война РПЦ е почти унищожена. От 130 епископи в навечерието на болшевишката революция, през 1941 г. остават едва 4, от 50 000 свещеници и дякони едва 5665, а от 48 000 църкви малко над 3000. По-голяма част от тях обаче също не

⁶⁰ Иванова, Зоя. Съдбата на Руската православна църква при съветската власт... 182-185; Шкаровский, М. В. Русская православная церковь при Сталине и Хрущеве. (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939-1964 годах). М., 1999. 66-90.

действат поради липсата на свещеници. Закрити са всички манастири (над 1000 на брой) имащи към 1917 г. около 95 000 монаси и монахини.⁶¹

Челният опит на РКП /б/ се възприема бързо от всички партии тръгнали по пътя на своето „превъоръжаване с ленинизма”, сиреч болшевизация. Процесът на болшевизация на БКП обхваща и нейната атеистична дейност, която по думите на нейните последователи „творчески прилагаше при българските условия опита на комунистическата партия и съветската държава в борбата с религията”. Още през 1918 г. официозът на БКП в „Работнически вестник” публикува Декрета на съветското правителство за отделянето на църквата от държавата, а неговото популяризиране даже и от трибуната на Народното събрание става част от партийната политика. Въодушевена от „постиженията” в Съветския съюз, в приетата през октомври 1922 г. от Висшия партийен съвет на БКП проектопрограма на партията, специален раздел (XIV-и) е посветен на темата за религията и отделянето на църквата от държавата: „Новата революционна власт ще отдели църквата, която служи на господстващите класи да държат масите в заблуждение и подчинение... Пълното изчезване (измиране) на религиозните предразсъдъци ще настъпи само постепенно с въвеждането на планомерност и съзнателност в организацията на производството и в цялата общественостанска дейност на масите. Но Комунистическата партия ще действа непрекъснато за освобождаването на трудещите се маси от религиозните предразсъдъци, като урежда най-широка научнопросветна и антирелигиозна пропаганда, без да наскърбява чувствата на вярващите.”⁶² Така концепцията на БКП за отношението към религията и атеистичното възпитание вече се свързва пряко със социалистическата революция и диктатурата на пролетариата.⁶³

⁶¹ Елдъров, Св. Православието на война. Българската православна църква и войните на България 1877-1945. С., 2004. 263-264.

⁶² БКП в резолюции и решения на конгресите, конференциите и пленумите на ЦК 1919-1925. Т. II. С., 1957. 283-284. Приетата проектопрограма е докладвана от Хр. Кабакчиев пред IV конгрес на Комунистическия интернационал (ноември 1922 г.). Тя е разширен вариант на приетата на първия конгрес на БКП през 1919 г. програмна декларация, в която една от осемте набелязаните за осъществяване цели е твърде лаконична: „7. Отделяне на църквата от държавата.” Пак там, 19.

⁶³ Йотов, Стойчо. Субашки, Васил. Марксисткият атеизъм в България. – Атеистична трибуна, 1981, № 5. 9.

В тази си дейност БКП естествено следва единствено опита на РКП /б/, като се стреми да популяризира нейната атеистична дейност, водената политика срещу църквата и религията, новите празници в Съветския съюз отразяващи „раждането на свободния човек“. Макар и тази ù дейност да е временно оставена на втори план след събитията от 9 юни 1923 г., от началото на 30-те години тя отново изживява разцвет. През септември 1931 г. към агитационно-пропагандния отдел ЦК на БКП е създадена антирелигиозна комисия с ръководител Б. Милев. На следващия месец комунистическата партия става инициатор и на създаването по подобие на съществуващия в СССР Съюз на воинстващите безбожници (СВБ), на Съюз на пролетарските свободомислещи в България (СПС). Уставът и организационната структура на последния за заети без съществени изменения от СВБ. Зает е и лозунгът на съветската организация – „Борбата против религията е борба за социализъм“.⁶⁴ Той започва да издава вестниците „Безбожник“ и „Свободомислещ“, както и библиотеката „Безбожник“ имащи за цел разпространение в България на „ленинското атеистично наследство“. Съюзът е призван да „защитава СССР от клеветите на империалистическата буржоазия и Ватикана“ и да „сочи за пример движението на безбожниците в СССР“. Макар и след 9 септември 1944 г. да се преписват „огромни успехи“ на атеистичната дейност на БКП в междувоенния период, тя по-скоро има твърде незначителен резонанс в българското общество. От средата на 30-те години темата е изместена в контекста на борбата с фашизма и съветското схващане за църквата като крепител на буржоазната държава и съпричастността ù към фашистката идеология. Поради тази причина изпълнявайки безропотно външнополитическите цели на съветската държава в прицела на атаките на БКП най-често попада „тенденцията на фашизация на БПЦ“.⁶⁵

Громейки религията и нейните свещенослужители комунистическите пропагандисти и идеолози не подминават и новопоявилите се духовни и

⁶⁴ Субашки, Васил. Съюзът на пролетарските свободомислещи в България. – Атеистична трибуна, 1976, кн. 6. 31.

⁶⁵ Каракичев, Андрей. Атеистичната дейност на партията (1917-1944). – Атеистична трибуна, 1983, бр. 5. 48-50.

религиозни учения в България. Именно в този ред на опростено разбиране на комунистическия атеизъм за религиозността и духовността е и отношението на БКП към набиращото популярност в страната след Първата световна война Бяло братство. За българските комунисти причините за набиращото популярност учение на П. Дънов се коренят в дълбоката криза на капитализма, обхванала не само икономиката и обществено-политическия строй, но и самата идеология на буржоазното общество. Използвайки лесни и удобни схеми според тях „буржоазията чувства, че нейното господство е към своя край и заради това тя намира утеха в идеализма, религията и мистицизма”. Това се дължало и на безпомощността на буржоазното научно знание да обясни действителните отношения, които съществуват в природата и в човешкото общество. Ето защо буржоазните мислители започнали да водят война против диалектическия материализъм в естествознанието и историческия материализъм в обществените науки. Със засилването на световната криза и фашизацията на буржоазията „ще бъдем свидетели на надигащата се все повече вълна на мистицизма”. Поради тази причина „спиритизма, окултизма, мистицизма, както и всяка религия са насочени срещу работническото движение, срещу материалистичното учение”. В този контекст Бялото братство е схващано именно като „разсадник на религиозен мистицизъм, тровещ съзнанието на народните маси”. То спекулира с невежеството на масите и е проводник на „културната реакция”. За комунистите „евангелските секти, дъновистите и другите шарлатани” замъгляват съзнанието на народа със средновековни учения и проповеди. Срещу този организиран, според тях фронт на суеверието, заблудата и псевдонауката стои марксистката научна прогресивна мисъл, която като „факел осветява съзнанието на всеки трудещ се”.⁶⁶

Въпреки категоричността на българските комунисти, по-специално внимание изисква въпросът за съществуващите все пак допирни точки между Бялото братство и представителите на марксизма. За целта на

⁶⁶ Тези позиции са широко застъпени в стотици статии и коментари в повечето промарксистки и комунистически вестници и списания излизащи през 20-те и 30-те години в България, като: Работнически вестник, Работническо дело, Безбожник, Свободомислещ, Научна трибуна и други.

настоящото изследване е необходимо изясняването на едни важен въпрос - разбиранията, схващанията и отношението на П. Дънов към марксизма и неговата болшевишка практика. Това се налага от обстоятелство, че за последователите на Бялото братство в България думите на П. Дънов са свещени и въз основа на тяхното тълкуване и следване те формират след 1944 г. своите взаимоотношения с комунистическата власт. Макар и повечето изследователи на Бялото братство да твърдят, че П. Дънов стои далеч от политиката, в контекста на своето учение той определено изразява предпочитания към набирающа популярност след Първата световна война политически радикализъм в страната.

Още през 1919 г. по време на своя неделна беседа от 6 април П. Дънов ясно дава да се разбере, че не споделя общото отрицателно становище за събитията в Русия след революцията: „Казвате, че болшевизмът е лошо нещо. Не е така. Болшевиците ще направят корекция в живота на богатите хора. Бог ги изпраща като бирници да вземат от богатите това, за което от две хиляди години нищо не са плащали. Богатите хора не изпълниха своите задължения към Бога. Какво представляват болшевиките? Те са бирници на Бога. Дали вие ги признавате или не, това е друг въпрос. Аз гледам на въпросите другояче и зная, че всичко ще стане както трябва. Казвате: тогава да станем всички болшевици. Ако всички можете да възприемете болшевизма на равностранен триъгълник, в който обичта, любовта и духът крепят нещата, станете болшевици.”⁶⁷

В тези си разсъждения П. Дънов стига и по-далеч. По време на изнесената на 22 юни 1919 г. неделна беседа „Малкият закон” той заявява: „Ако един безбожник и безверник се жертва за доброто на човечеството, в очите на Бога той стои много високо, защото без да го познава, е направил добро. Има много хора, които вярват в Бога, четат символа на вярата, разбират Христовите истини, но когато им дойде някоя добра мисъл, не са в състояние да я изпълнят. Затова аз ще обърна Христовото учение така: „За в

⁶⁷ Дънов, П. Да възлюбиш Господа. С., 1946. 76.

бъдеше безбожниците и безверниците ще наследят Царството Божие, а съвременните вярващи ще бъдат изпъдени от Царството Божие.⁶⁸

На събора на братството във Велико Търново през лятото на 1919, на зададен му въпрос по време на негова беседа, какви трябва да бъдат отношенията към политическите течения в България, П. Дънов отговаря: „Всяко политическо течение, което дава в резултат 75 % повдигане на обществото и народа, трябва да се поддържа, защото е Божествено. Тъй че, всичките леви течения и в обществения, и в политическия, и в културния, и в духовния живот работят в съгласие с Божествения план. Всички сегашни леви течения работят в съгласие с този план, а десните – против него.”⁶⁹

През 1920 г. в своята беседа „Новото човечество” държана на 19 август в гр. Велико Търново, П. Дънов още по-пространно се спира на един от основните въпроси интересувачи съвременниците – комунизма. В нейното начало той обявява, че „новото в света, това е изгряващото слънце, а старото – слънцето което залязва”. Но тъй като във всяко общество малко хора схващали новите идеи, то тези които не ги разбират ги заклеимявали като анархисти, комунисти, еретици, сектанти и т.н. Определяйки носители на „старите идеи” като хора, чиито сили ги напускат и те изнемощяват, П. Дънов заявява: „Ако ме питате защо умират хората, ще ви отговоря: хората умират от своите стари идеи”. Според него единственият път да възкръсне човечеството е да стане носител на „Новото Божествено учение, на което емблемата е Братството”. Правейки пространен преглед на идеята за братството през вековете и в Христовото учение П. Дънов стига до следното откровение: „Сегашният живот трябва да се измени в своите форми и съвременният строй трябва да се промени. И прави са хората на новите идеи, които изискват тази промяна”. Говорейки срещу църквата той поучава: „Какво стана с Русия? Русия не послуша гласа на Толстоя, който беше глас на Бога Живаго. И духовенството доведе болшеvizма. Болшеvizмът това е камшикът на Бога в Христовата ръка... Христос е, който действа в Русия, а не някакъв Сатана... И българите трябва да благодарят на

⁶⁸ Сила и живот. Трета серия. С., 1920. 167.

⁶⁹ Всемирният учител Беинса Дуно и Велико Търново... 133.

болшевиките.” Критикувайки съвременното положение на българския народ и призовавайки го да тръгне по пътя на любовта и братството П. Дънов дори заплашва: „Ако българите мислят да вървят по този път по който са тръгнали не ги очаква нищо добро. Тази култура няма да им помогне. Всичко в света трябва да се измени.” В тази връзка той констатира: „Аз виждам в младото поколение стремеж към нови идеи. Като следя комунистите, не ги осъждам, виждам, че те без да се препоръчват за християни, вършат хубави работи, правят големи жертви.”⁷⁰

Позитивното отношение на П. Дънов към комунистическата идеология и то в нейната болшевишка интерпретация не се променя с годините. Две години по-късно в една от неделните си беседи през месец декември 1922 г. той за пореден път взема отношение по темата: „Какво представлява болшеvizмът. Това е идея излязла от адептите, които живеят на земята. Ще кажете, че тази идея е лоша. Не е така. Питам: Какво прави земеделецът, когато иска да насади една нива с нова култура? Той разоравя добре земята, изкоренява всичко, каквото намери в нея. Ще кажете, че това е в реда на нещата, такава е волята божия. Питам: ако дойде една философска система и изисква да се вземат парите на богатите, да се отнемат правата на владиците, има ли нещо лошо в това?”⁷¹

Това схващане за комунизма като носител на „ново обновление” се прокрадва почти винаги, когато П. Дънов взема отношение към него. Без да привеждаме нови примери може да обобщим, че идеите му за възцаряване на „новата култура на шестата раса”, която според него е славянството⁷², се

⁷⁰ Беинса Дуно. Новото човечество. Беседа от Учителя. 2006. 3-26.

⁷¹ Дънов, П. Живият Господ. С., 1948. 193.

⁷² Според учението на П. Дънов историята на човечеството и неговото развитие е еволюция на съзнанието. Тази духовна еволюция трябва да се осъществи по законите на прераждането и кармата. Според тази характерна за теософията и антропософията теория човечеството е изминало 5 етапа от своето развитие и навлиза в VI-я - "Ерата на Водолея". Всяка епоха е доминирана от една духовна раса и нейните култури: Поларианска, Хиперборейска, Лемурийска (първобитно съзнание), Атлантска (начало на личното съзнание), Арийска (индивидуалното съзнание). С идването на шестата раса човечеството ще премине в следващия етап – колективното съзнание. След него в еволюцията следват още само два – космическо и божествено съзнание. Освен това според теософите с възникването на всяка нова раса човечеството се обогатява с едно нова сетиво. Когато настъпи шестата раса, ще се развие и шестото сетиво у човека – ясновидството. За П. Дънов VI-та раса това е славянството, на което е предопределено да бъде в основата на новото духовно обновление. – Atanasova, V. The Social Adaptation of the White Brotherhood... 176;

преплитат по своеобразен начин с установяването на большевишката власт в Русия. В нея П. Дънов вижда инструментът чрез който това „неизбежно” ще се случи, като част от Божествения план.⁷³ Това схващане се припокрива с характерния за марксистката идеология детерминизъм. В тази връзка обаче е необходимо да се направи уточнението, че П. Дънов не споделя методите на большевишката партия. Най-ясно формулирана тази негова позиция намираме в едно интервю от 1922 г., когато на въпрос относно вижданията му за комуните, той отговаря: „Ние с комунистите се разбираме. С тях се различаваме само по методите. Те искат да доведат това братство и равенство чрез насилие. Нашето учение е за Любовта, за естествената еволюция... За комуната ние не говорим, ние само я прилагаме.”⁷⁴ В тази си позиция П. Дънов е последователен. Още в своята първа (на практика и последна) книга „Науката и възпитанието”, издадена през 1896 г. той се спира и на популярните идеи за създаване на „едно идеално общество, което да е вълпъщение на всичко добро и благородно”, за което „мечтаят и нашите приятели социалдемократите”. Споделяйки тези утопични идеи с думите „това те и мечтаят, както и ние”, П. Дънов, обаче изрично подчертава, че „с шум, с врява, с укоряване един другото, с груби борби и остри социални стълкновения този идеал няма да се постигне”.⁷⁵

Михалчев, Д. Против дъновизма като теософско учение. – *Философски преглед*, год III (1931), кн. 2. 124; Толев, Ваклуш. *Дъновизъм*. – В: *Езотерични школи и мистични учения*. Част II. С., 2001. 255-256.

⁷³ В тази връзка характерна е една от малкото статии на П. Дънов „Към великата цел. Причини за международния антагонизъм. Условия за обединение на славяните и на всички други народи, които търсят своето благо. Предназначението на славяните като носители на новото в човечеството”, в която тези съждения са написани в прав текст: „Сега идат на реда си и славяните, чието предназначение е да внесат един нов елемент за по-широко разбиране на общочовешкото обединение – възвишеното и благородното в света. На славяните предстои да внесат чувството на съзнателно побратимяване на народите... В живота на славяните има ред доказателствата за потвърждение на тази истина и Нова Русия /Съветският съюз/ показва сега пътя, по който трябва да вървят...” – АМВнР, папка 9, оп. 7, пореден 78, л. 12.

⁷⁴ *Всемировият учител Беинса Дуно и Велико Търново...* 227.

⁷⁵ Дънов, П. *Науката и възпитанието*. С., 2007. 80, 183. Любопитен факт е, че книгата, както и добронамерената забележка на П. Дънов не са подминати от представителите на тогавашната социалдемократическа партия. През 1898 г. Георги Бакалов публикува за нея негативна рецензия и коментира отрицателно идеите на П. Дънов. – Бакалов, Г. *Науката и възпитанието*. Началата на човешкия живот от Петър К. Дънов. Част I. Варна. – в. *Народ*, год. I, бр. 21 от 3 април 1898 г.

От друга страна тези му идеи са доразвити пунктуално от неговите последователи по страниците на периодичния печат близък до Бялото братство. Все по-често започва да се говори за „нов социален идеал”, „бял комунизъм”, „Христов комунизъм” и т.н., който ще се установи след неизбежното рухване и фалит на „старите идеи” и „стария свят”. Не веднъж се декларира, че Бялото братство стои над „ограничения и тесногърд национализъм”, тъй като е „интернационално по дух и стремежи”. Така чисто „духовните” идеи на П. Дънов формират сред неговите последователи трайни възгледи по редица обществено-политически въпроси на съвременността.⁷⁶

От съществуващите допирни точки между учението на П. Дънов и марксизма, на първо място изпъква силно изразеният космополитизъм, типичен за теософията и нейният специфично български вариант в лицето на Бялото братство. Проповядваното от него „надрастване на националните рамки и егоизъм”, макар е да има друг идеен корен е в унисон с постулатите на марксисткия интернационализъм. Антинационалните възгледи и говорене са тяхна обща черта. Затова търпят ожесточена критика от национално мислещите политически и интелектуални кръгове, а използваните определения за комунизма и Бялото братство често са аналогични – противонационални, противообществени и противоцърковни движения.⁷⁷ Друго сходство в техните възгледи са идеите за загиването на старото общество и замяната му с новото общество, появата на новия човек и новото колективно съзнание. Сходни са и идеите за бъдещето на света и създаването на единното човечество. При дъновистите това е идеята за мисията на Бялото братство, имаща за цел „общочовешкото единение”, докато при марксистите постулатът за сливането на нациите при построяването на комунистическото общество. Допълнителна близост конкретно с руския болшеvizъм е позицията на Бялото братство за

⁷⁶ Вж. напр. статиите: „Новото човечество. Фалитът на старите идеи – Белият комунизъм” в сп. Всемирна летопис, II година, кн. I, януари 1921 г. и „Нашият социален идеал” в сп. Житно зърно, кн. I, 1931 г.

⁷⁷ За противопоставянето между националното и космополитизма на дъновизма по-подробно вж.: Димитрова, Нина. Религия и национализъм. Идеи за религията в междувоенния период в България. С., 2006. 55-57.

славянството като носител на новата култура и общество (шестата раса). Учението на П. Дънов отрича също така стремежът към придобиване на материални блага до степен въобще да отхвърля частната собственост. Това естествено пряко кореспондира с възгледите на марксистите по този въпрос. Въпреки тези явни сходства комунистическата им интерпретация и съответно позиция е повече от категорична. Според българските марксисти демонстрираната близост на Бялото братство до социалистическите идеи е заблуждаваща и неискрена, имаща за цел да заблуди масите.⁷⁸

Естествено съществуват и непреодолими различия в светогледа. Фундаменталните различия присъщи на едно духовно учение, каквото е Бялото братство и комунистическата идеология са по отношение на материализма и съществуването на Бог. Критиката в това отношение, обаче е едностранна. Докато БКП дава ясни квалификации за Бялото братство и категорично се разграничава от него, то П. Дънов гледа със симпатии на болшевиизма, давайки да се разбере, че го схваща като проявление на „божията промисъл“ натоварила го с определени цели и задачи.

⁷⁸ Въпреки очевидната идейна близост между дъновистите и комунистическата идеология на тази тема обръщат внимание едва няколко автори. През 1922 г. в книгата си „Дъновизмът от социално гледище“ авторът с псевдоним Н. Православов прави паралели между рушителните действия на болшевиките и проповядваното от П. Дънов. След серия от примери, които привежда от неговите беседи той заключава: „Дънов се явява напълно комунист... Дънов е рушител и както рушителите комунисти, той не държи сметка за разрушеното... Разрушение, това е учението на Дънова... Разрушете Църквата, разрушете Държавата, разрушете Семейството, разрушете Собствеността, разрушете всичко това, което е особено скъпо на нашата малка България.” – Православов, Н. Дъновизмът от социално гледище. С., 1922. 10-11. Друг автор е бившият последовател на Бялото братство Ваклуш Толев, създал през 1993 г. собствено учение и общество „Път към мъдростта”, критикуващ дъновизма за сервилността му към комунистическата партия и „пеещия венцехвалия на болшевишката революция” П. Дънов. – Вж. по-подробно: Толев, Ваклуш. – В: Дъновизъм. Езотерични школи и мистични учения. Част II. С., 2001. 245-278; Толев, Ваклуш. Дъновизъм. – Нур, бр. 1, 1998. На темата се спира и Виолина Атанасова, която освен близките идейни платформи, обръща внимание и на общите ценностни нагласи на последователите на Бялото братство и БКП. Според нея сред всички мистични, окултни и сектантски движения в България, единствено Бялото братство има широка социална база и последователи сред интелегенцията, работниците и селските жители. Това тя отдава на „отвореността на тези групи към социалноутопичните идеи, намерили място както в мистицизма, така и в толстоистката морална критика на обществото, в анархизма и в активно разпространяваната комунистическа идеология”. – Атанасова, Виолина. Измерения на религиозното пространство на източния мистицизъм в България (до средата на XX век). – В: Религия и църква в България. Социални и културни измерения в православиято и неговата специфика в българските земи. Научна конференция. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999. 372-380.

* * *

Въпреки безспорните успехи, които Бялото братство извоюва през 20-те години, то така и не се превръща в реална духовна и социална алтернатива, каквато претенция има. Антагонистичните му позиция спрямо БПЦ и моралните ценности на „старото общество”, апатичността към националните проблеми и стремежи, отказът да се легитимира (узакони), идейната близост с комунистическото движение и анархистите, схващани като носители на „новото обновление”, отричането на частната собственост, проповядването на панславистки идеи в съчетание с положителното отношение към колективизма и новото общество, което се изгражда в СССР, са част от причините то да не бъде припознато от българското общество. С малки изключения през разглеждания междувоенен период Бялото братство е схващано от страна на БПЦ, българската държава и обществеността, като носител на идеи застрашаващи самите устои на българското общество. Поради тези причини след изживения в началото на 30-те години пик започва закономерен отлив на негови последователи.

В междувоенния период Бялото братство се нарежда сред алтернативните течения, но за разлика от политическите такива, то запълва донякъде вакуума на духовната криза в българското общество вследствие на двете национални катастрофи. Според изследователите на този период именно изострената чувствителност и страдания на българите са причина те да потърсят нови истини и хармония в живота. Поради тази причина на пръв поглед поредната криза в която изпада България след Септемврийския преврат през 1944 г. би трябвало да даде нова възможност за изява на Бялото братство. Нещо повече. То не е свързано с факторите доминирали развитието на страната в междувоенния период и следователно не носи техните негативи. От друга страна неговите последователи имат претенцията, че са носители на „новата култура”, която според тях неизбежно ще се прояви след рухването на „стария свят и ред”.

Същественото в случая е, че БКП изповядва сходни възгледи по отношение на разбирането за „ново” и „старо” и техните носители. За

разлика от Бялото братство Комунистическата партия с нейната идеология на насилието има претенцията еднолично да моделира личността и обществото завинаги, поради което и не търпи идейни конкуренти. Нещо което тя ще има възможност да приложи на практика в България след Деветосептемврийския преврат през 1944 г.

Религиозната политика на БКП непосредствено след Септемврийския преврат от 1944 г.

В годините на Втората световна война съветската религиозна политика се променя кардинално. Възраждането на религиозния живот в окупираните от немската армия територии, патриотичното настроение сред малкото останали свещенослужителите на Руската православна църква (РПЦ), предстоящата среща на тримата големи в Техеран през ноември 1943 г., потенциалните възможности за използване на църквата като канал за съветско влияние в чужбина, карат Сталин да преосмисли дотогавашното отношение към църквата като политически враг на съветската държава и към духовенството като контрареволуционна сила.⁷⁹ През септември 1943 г. по инициатива на съветското ръководство е сключен устен компромис с ръководството на РПЦ. Църквата получава статут на покровителствано от държавата изповедание, в замяна на което тя поема ангажимента да обслужва интересите на Съветския съюз в областта на външната политика и пропаганда.⁸⁰

Сталин стига и до идеята за създаване на нов специален държавен орган, на когото да се възложи изпълнението на новата религиозна политика на ВКП /б/.⁸¹ На 14 септември 1943 г. Съветът на народните комисари

⁷⁹ Шкаровский, М. В. Цит. съч. 188-191; Андреев, Андрей. Руската православна църква... 187-188.

⁸⁰ Волокитина, Татьяна. Болгарская православная церковь в конфессиональной политике Москвы на рубеже войны и мира (1944-1945 гг.) – В: Международна научна конференция България и Русия между признателността и прагматизма. Доклади. С, 2008. 508.

⁸¹ По това време единственото ведомство имащо отношение към религиозните въпроси в страната е едно от специалните подразделения към 4-и отдел на III управление на НКВД, натоварено да води „борба с църковната и сектантска контрареволуция”. Контролът в тази сфера преминава към органите за сигурност, тъй като през 1938 г. е закрыта Постоянната комисия по религиозните въпроси при Всероссийския централен изпълнителен комитет (ВЦИК) на СССР, натоварена с реализирането на държавната политика в тази област. –

(СНК) приема постановление за създаване на Съвет по въпросите на Руската православна църква, „който да осъществява връзка между Правителството на СССР и патриарха на Москва и цяла Русия по въпросите на РПЦ изискващи разрешение от Правителството на СССР”⁸². Три седмици по-късно, на 7 октомври е приет и Правилник за неговата работа. В него са формулирани основните компетенции и задачи на Съвета: да изисква от централните и местни органи сведения и материали относно РПЦ; образуване на комисии за обсъждане на въпроси от религиозен характер; предварително съгласуване със Съвета на всички мероприятия на учрежденията и ведомствата свързани с РПЦ; разработване проекти на законодателни актове и постановления отнасящи се до църквата и следене за тяхното спазване; водене отчет за броя на църквите⁸³.

По този начин макар и да демонстрира благоразположение към църквата Сталин не оставя нещата на случайността. Неговата крайна цел е РПЦ да бъде подставена под ефективен държавен/партиен контрол и инкорпорирана в системата на властта така, че тя да се превърне в орган обслужващ вътрешно и външнополитически интереси на съветската държава в нейните дългосрочни планове след войната. Поради тази причина за председател на Съвета по въпросите на РПЦ е назначен не партиен функционер, а полковникът от НКВД Георги Григorieвич Карпов⁸⁴. Паралелно той продължава да заема и поста ръководител на отдел в НКВД, като съвместяването на длъжностите продължава чак до 1955 г., когато е уволнен от системата на КГБ с чин генерал-майор.

На 5 септември 1944 г. Съветският съюз обявява война на България. Навлизането на Червената армия на българска територия дава възможност

Чумаченко, Т. А. Совет по делам Русской православной церкви при СНК (СМ) СССР в 1943–1947 гг.: особенности формирования и деятельности аппарата <http://www.rusoir.ru/print/02/102/index.html> (Посетен на 17.07.2010 г.)

⁸² Одинцов, М. И. Вероисповедная политика советского государства в 1939–1958 гг. // <http://www.rusoir.ru/print/02/101/index.html> (Посетен на 13.08.2010 г.)

⁸³ Чумаченко, Т. А. Цит. съч.

⁸⁴ Георги Григorieвич Карпов (1897-1967) – завършва духовна семинария преди да се включи в Червената армия по време на Гражданската война в Русия. През 1922 г. постъпва на работа във ВЧК, а от декември 1941 г. е ръководител на 4-и отдел на III управление на НКВД, водещ „борба с църковната и сектантска контрареволуция”. Председател е на Съвета по въпросите на РПЦ до 1960 г., когато е пенсиониран.

на просъветските сили в страната, в лицето на БРП /к/ и Отечествения фронт да организират на 9 септември военен преврат, който сваля от власт правителството на министър-председателя Константин Муравиев. Новото отечественофронтовско правителство съставено в нощта на преврата включва по 4-ма представители на БРП /к/, БЗНС, Политическия кръг „Звено”, двама социалдемократи и двама „независими” интелектуалци. За министър-председател е назначен Кимон Георгиев.⁸⁵

Още на 17 септември 1944 г., в своята програмна реч министър-председателят Кимон Георгиев обещава възстановяване на „пълна свобода на вероизповеданията и на религиозната търпимост, уреждане режима на църквите и отделяне църквата от държавата”⁸⁶. В първите години след установяване на отечественофронтовската власт в страната, БРП /к/ не предприема радикални мерки спрямо вероизповеданията. Формалната подкрепа от страна на различните религиозни общности е нужна на новата власт в периода на нейната международна легитимация и овладяване на формациите в ОФ. Целта на новото управление в първите години след 1944 г. е Българската православна църква от институция тясно свързана и толерирана от управляващите до 9 септември 1944 г., да бъде трансформирана по съветски модел в орган обслужващ вътрешните и външнополитическите интереси на отечественофронтовското правителство.

В тази връзка демонстрирайки своето благоразположение към вероизповеданията в страната и на първо място към БПЦ, отечественофронтовското правителство подпомага редица инициативи имащи за цел разрешаване на натрупаните дотогава въпроси и проблеми. Разбиранията и позициите на Софийския митрополит Стефан, избран на 16 октомври 1944 г. за заместник-председател на Св. Синод на БПЦ относно славянството и православието допринасят за водената от него политика на сближение с новата власт и на този етап удовлетворяват българските комунисти. Затова е подкрепено искането на Св. Синод за провеждане на

⁸⁵ Огнянов, Любомир. Държавно-политическата система на България 1944-1948. С., 2006. 9-12.

⁸⁶ Установяване и укрепване на народнодемократичната власт. Септември 1944 – май 1945. Сборник документи. С., 1969. 133.

избор на предстоятел на църквата с титла Екзарх Български, като е издадена и нарочна наредба-закон за изменение на Екзархийския устав. Разбира се това става след задължителното съгласуване с Георги Димитров в Москва. Така на 21 януари 1945 г. църковно-избирателният събор, който се провежда в София избира Софийския митрополит Стефан за екзарх. Като цяло съдействието на отечественофронтговската власт, издаването на наредбата-закон, свикването на събора и изборът на екзарх твърде много напомнят на съветския сценарий с избора на митрополит Сергей за Патриарх Московски и на цяла Русия през септември 1943 г.⁸⁷ От друга страна събитията са пример за това как интересите на правителството и на Св. Синод на БПЦ съвпадат, независимо от различните цели, които страните преследват.

Интересите между страните съвпадат и по въпроса за вдигането на схизмата, обявена от Вселенската патриаршия през 1872 г. Това би допринесло да премахване на бъдещи международни усложнения за Москва в нейната сфера на влияние и повдигане ролята на БПЦ в контекста на сближението на православните църкви с Московската патриаршия. Също така би решило и висящия въпрос за диоцеза на екзархията и нейните претенции в Македония, като стъпка към планираната по това време българо-югославска федерация. Не на последно място вдигането на схизмата лишава Вселенската патриаршия от възможността за пряка намеса в делата на БПЦ и засилване на зависимостта на последната от българската държава, респективно от отечественофронтговското правителство. Затова не е учудващо, че именно руският патриарх Сергей поема инициативата и става посредник между Българската екзархия и Вселенската патриаршия. Резултатът от неговата намеса е положителен. На 22 февруари 1945 г. Св. Синод на Вселенската патриаршия взема решение за отмяна на схизмата.⁸⁸

Повечето изследователи са на мнения, че в този преходен период между държавата, респективно БРП /к/ и изповеданията в страната съществува сътрудничество. То не е нарушено и от политическите репресии

⁸⁷ Калканджиева, Даниела. Българската православна църква... 42-45.

⁸⁸ Пак там. 48-56.

непосредствено след 9 септември 1944 г., когато без съд и присъда са убити и много свещеници, чиито брой все още не е установен. Въз основа на Наредбата-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвличането на България във Втората световна война и за злодеянията свързани с нея, от свещенослужителите на вероизповеданията в България са засегнати най-вече представителите на БПЦ. В процесите на Народния съд под отговорност са привлечени общо 152 нейни свещенослужители, 13 от които получават смъртни присъди и са екзекутирани. Това обаче също не довежда до конфликт между църквата и държавата.⁸⁹

Характерно за този преходен период на сътрудничество между ръководствата на изповеданията и държавата в лицето на доминирания от комунистите Отечествен фронт е и подкрепата която те дават за повечето правителствени инициативи под формата на парични и материални помощи: за ранени руски войници, за двегодишния стопански план, за бригадирското движение, за Заема на свободата, за кооперативното дело, за настанените в България югославските деца и бежанци, за воюващата Българска армия и др.

Допирни точки и разделителни линии

В началото на 1944 г. вследствие зачестилите бомбардировки над София от съюзниците, П. Дънов с част от своите последователи се евакуира в с. Мърчаево, намиращо се югозападно от столицата. По това време селото е единственото в района на София където има последователи на обществото. Там той се установява в дома на своя ученик Темелко Гъорев. През лятото на същата година е организиран и проведен последният братски събор на Рила с участието на П. Дънов.

На 19 октомври 1944 г. П. Дънов се завръща в София. От 22 с.м. започва отново да изнася беседи и лекции в братския салон на „Изгрева”. Впечатление прави, че често в тях намират място, къде директно, къде завоалирано коментари свързани с актуалните събития в страната, продължаващата война, тримата големи и др. Още в първата си беседа след

⁸⁹ Пак там. 59.

завръщането П. Дънов се чувства длъжен да представи своето виждане за драматичните събитията в страната непосредствено след 9 септември:

„Сега като дойде новият ред на нещата всички онези, които бяха със стария се подмладиха, туриха червено, безверниците станаха верующи. Попреди считаха комунизма ретроградство, но като дойде комунистическото влияние, измениха се. Комунизма го считаха грозен, с маска ходеше. Като му даде Господ свобода, махна си маската и видяха, че е хубава мома. Съвременният век какво е дал повече жертва? Съвременните християни не са дали толкова жертви колкото комунистите. Ще кажете за глупаво. Не, не. Всеки човек, който може да жертва е на по-прав път, даже и в заблуждение да е. Комунистите казват: Не искаме Господ, който е на небето, искаме Господ, който е в нас. Онзи ние не сме го виждали. Ние проповядваме този, който в нас живее. Прави са тия хора...

Новото в света. Вземете сега казват: Отечествен фронт. Един отечествен фронт има в света. Цялата природа е отечествен фронт. Ний сме този отечествен фронт. Той съществува и се радвам, че е дошъл в България. Досега всичките българи, които завземаха цялата земя, всички да служат на отечествения фронт. Само с любовта може да се служи на този отечествен фронт. Човек има четири системи: мозъчна или мислеща, другата е дихателната, която служи за пречистване на кръвта, стомашната за придобиване на храна и двигателната система, в която влизат ръцете, краката и всички мускули. И сега българите са се ухитрили, само четири партии имат: партията на главата, партията на дробовете, партията на стомаха и партията на ръцете и краката. Аз ги похвалявам, като едно цяло са, не са като отделни партии, но като една партия да служат. Да служим на отечествения фронт с главата, с дробовете, със стомаха, с ръцете и краката.”⁹⁰

Три дни по-късно, на 25 октомври 1944 г., като заключението на лекция пред Общия окултен клас той доразвива тези свои мисли:

⁹⁰ Беседа „Милият поглед”. XI Беседа, държана на 22 октомври 1944 г., неделя, 10 часа, Изгрев – София – В: Завета на любовта, Т. II. С., 1944. 17.

„Та сега не съжالياвайте. Вие сте всички комунисти, понеже ходите по земята и работите. Понеже земята орете и ядете всички сте земеделци. Понеже всички дишате, се широки социалисти сте. Понеже всички четете ето вие сте звенари. Понеже живеете в България имате тогава отечествения фронт. Речи: Аз ги нося всички в себе си: и комунист съм, и земеделец, и широк социалист, и звенар. Отечественият фронт и той е вътре. С всички съм в братство и равенство.

Я изпейте една песен. От туй, което ви говорих най-важното да го запомните. Има неща, които не искам да ги забравяте. Три неща има в сказката, които не искам да забравяте. Другото може да го забравите, но три, четири неща да ги помните. Комуниста да го носите, земеделеца да го носите, широкия социалист да го носите и звенаря. Звено трябва. И отечествен фронт трябва. Най-послед вие влизате в любовта. Те са слугите, които идат до любовта. До любовта ще донесат багажа. Комунистът, земеделецът, широкият социалист и звенарят ще донесат багажа до любовта, ще го оставят там. Ти ще ги разцелуваш, ще влезеш в училището на любовта да се учиш.”⁹¹

П. Дънов не подминава и темата за Народния съд:

„Сега се безпокоим. Радвам се, че в България е дошла правдата. Ние търсим да се прояви Божията справедливост. По-велико нещо от справедливостта няма. То е силното мощното. Там дето има правда и дето има ред и порядък, и свободата съществува. Съдбата е външната форма. Искат справедлив народен съд. Народът ще съди. Бог е, който ще се прояви. Трябва справедливост. Нас ни е страх, мислим, че българският народ може да отсъди някого повече. Нека вярваме, че ще отсъди правилно. Да вярваме, че този народ ще съди по Бога.”⁹²

Цитираните пасажии от беседите на П. Дънов даващи възможност да се разбере неговото отношение към новоустановената власт и нейните мероприятия са изключително важни от гледна точка на позициите, които

⁹¹ „Служители на земята”, XII лекция на общия клас, 25.X.1944г., сряда, 5 ч. с., Изгрев – София. // < <http://triangle.bg/books/1944-03-19-05-45.1999/1944-10-25-05.html>> (Посетен на 18.07.2010 г.)

⁹² „Разумна икономия”, XVII беседа, държана на 10.XII.1944 г., неделя, 10 ч. с. Изгрев – София. // <<http://triangle.bg/timeline/1944/12/1944-12-10-10.html>> (Посетен на 18.07.2010 г.)

ще заемат и отстояват неговите последователи след смъртта му. Тъй като словото на П. Дънов за тях е свещено, именно на него те ще се позовават при взимането на решения свързани с бъдещето на братството и взаимоотношенията му с комунистическото управление. Важно е и от гледна точка на събитие засегнало един от видните последователи на П. Дънов – Любомир Лулчев.

На 30 септември 1944 г. Министерски съвет приема „Наредба-закон за съдене от Народен съд виновниците за вълчването на България във Втората световна война и за злодеянията свързани с нея”. Тя е обнародвана на 6 октомври с.г. и по нейната сила на Народен съд подлежат регентите, министрите от правителствата от 1 януари 1941 до 9 септември 1944 г., депутатите от XXV ОНС, дворцовите съветници и висшите духовни и военни лица отговорни за провеждането на общата правителствена политика през този период. С частичните изменения и допълнение в наредбата се постановява, че заведените дела трябва да завършат до 31 март 1945 г. Непосредствено след нейното влизане в сила са арестувани и повечето набелязани лица, сред които и Любомир Лулчев.

След снетото от Л. Лулчев дознание на 4 ноември и проведено разследване стана ясно, че той е по-скоро довереник и информатор на цар Борис III, отколкото съветник.⁹³ Поради тази причина за разлика от останалите съветници на царя, единствено за него обвинението в лицето на главния народен обвинител Георги Петров има известни колебания. Те проличават по време на обсъждането на хода на работата на Народния съд на проведените две съвместни заседания на народните обвинители и съдии с членовете на Секретариата и ПБ на ЦК на БРП (к), съответно на 28 декември 1944 г. и 20 януари 1945 г..

Още на първото от тях Георги Петров изказва съмнение относно вината на Л. Лулчев, тъй като според него „работата е неясна” и той не е играл „пакостна роля”. Членовете на Секретариата на ЦК на БРП (к) не са доволни от обясненията на народните съдии и обвинители. Общото мнение е, че Народният съд се държи твърде меко с подсъдимите. Взима се решение

⁹³ Съветниците на цар Борис III. Народен съд. Дознания. С., 1993. 8, 54-74.

за ускоряване разпитите на свидетелите и ръководене на народните съдии и обвинители от инструкциите на Георги Димитров, предадени чрез Секретариата на ЦК, че всички подсъдими трябва да бъдат осъдени.⁹⁴

Любопитен момент свързан със съдбата на Л. Лулчев и позициите на партийното ръководство към връзката му с П. Дънов и Бялото братство е заседанието на ПБ на ЦК на БКП от 20 януари 1945 г., посветено на обсъждане тежестта на присъдите по процесите на Народния съд срещу регентите, царските съветници, министрите и народните представители. Главният народен обвинител при Народния съд Георги Петров застъпва позицията за „известна градация в присъдите”. По този повод той излага пред Политбюро своето виждане, че за разлика от другите 9 царски съветници „Лулчев не трябва да бъде осъден”. Мотивите му са следните: „Книгите, които е писал през 1940 година говорят в негова полза – в тях той се обявява против изстъпленията. Той представлява куриоз за двореца, заплата не е получавал, при царя е отивал когато са го викали, правил е застъпничество за осъдени на смърт, не е взимал никакви пари за това, кариера не е правил в двореца. Писмото на Крум Кюлявков говори положително за него. Но същевременно е препоръчал да бъдат назначени ген. Недев, Пантев. Говорил е за мир, бил е славянофил, а не германофил. Отначало щял е да бъде посочен само като свидетел. Даде героична защита, отхвърли германофилството си.”⁹⁵ Тъй като стенографският протокол не е пълен, а само резюме на изказванията не става ясно, какво точно и казал Георги Петров по отношение на връзките на Л. Лулчев с П. Дънов и как е охарактеризирано Бялото братство, но е изключително показателно, че позицията на народния обвинител е репликирана от Трайчо Костов с думите: „Трябва да го освободим като заместник на Дънов? Та той е давал 10 години съвети на царя!” Думата взима и друг народен обвинител Никола Гаврилов, който споделя: „Лулчев даваше най-разумни отговори. Има

⁹⁴ Мешкова, П. Шарланов, Д. Българската гилотина. Тайните механизми на Народния съд. С., 1994.

⁹⁵ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 6, а.е. 28, л. 2.

феноменална памет. Ако обаче му четете дневника, ще заключите, че това е луд човек.”⁹⁶

Разбиранията на народните обвинители за градация на присъдите са ожесточено разкритикувани от партийното ръководство. Минчо Нейчев, Георги Чанков и Трайчо Костов се изказват рязко за „свършено неправилната линия”, „меко пипане”, липсата на последователно антифашистко поведение, с което „по никакъв начин не можем да се съгласим”. Конкретно за съветниците Трайчо Костов директивно препоръчва: „Семов и другите четирима да се осъдят на най-тежкото наказание. Става въпрос за останалите 5 души, те могат да не бъдат наказани на смърт, но трябва да бъдат тежко наказани.”⁹⁷ Макар и да е отхвърлено искането на обвинителите Л. Лулчев да не бъде съден, той попада във втората група от съветници, за които се предвижда тежко наказание, но не и смъртна присъда. По този начин констатираната липса на пряка вина от Л. Лулчев и неговото славянофилство предрешават поне на това заседание неговата съдба.

Направените от ръководството на БРП (к) ултимативни препоръки са взети под внимание от народните обвинители. Конкретно за Л. Лулчев очевиден е стремежът да бъде разграничена неговата принадлежност към Бялото братство и ролята му на съветник на цар Борис III. В произнесената на 27 януари 1945 г. заключителна реч на народния обвинител Атанас Армянов се обръща внимание именно на това. Според него най-вероятно „ще се направи опит да се представи като че съдим дъновиста Лулчев”, добавяйки, че обвинението е „далеч от тази мисъл” съдейки „гражданина Лулчев”. Въпреки това уточнение, за разкриване „моралния лик на Лулчев” Ат. Армянов смята за нужно „да се кажат и две думи за сектата, чиито последовател е той”. Характеристиките, които народния обвинител дава на

⁹⁶ Пак там, л. 2. Колкото до дневника, той е представен от самия Л. Лулчев по време на процесите на Народния съд с надеждата, че ще бъде доказателство в негова полза, тъй като в него се съдържат подробности от разговорите му с Борис III, от които са видни неговите проруски и антигермански позиции. В крайна сметка се получава точно обратното. Обвинението използва дневника като доказателство в полза на своята теза. През 50-те години този по думите на проф. Н. Генчев „първокласен извор за българското минало” е предаден на ЦДИА, а след промените през 1989 г. е и издаден: Лулчев, Л. Тайните на дворяния живот. Дневник (1938-1944). С., 1992.

⁹⁷ Пак там, л. 3-4

Бялото братство са в унисон с тези на партийното ръководство, което ги прави изключително важни за настоящето изследване. Поради тази причина е нужно да бъде приведен целият пасаж от неговата реч, отнасящ се до Бялото братство:

„Дъновизмът, или както те сами се наричат, Всемирното бяло братство, е една религиозна секта, която чрез ловкото използване на известни научни постижения на характерологията - графология, хиромантия, френология - и чрез хипнотизъм забулва всичко това в една мистика и чрез окултни и астрологически похвати въздейства върху обикновени слабоволеви натури или претърпели крушение в живота лица.

Явяващ се на почвата на упадация капитализъм, дъновизмът по своята същност се явява като една реакционна религиозна секта, отвличаща човека от истинския цялостен, пълнокръвен живот на активна борба. Тази секта притъпява волята, прави от последователите си изпълнени с мистична вяра резигниращи същества, които отправили взор към астралното пространство, не виждат земното, нито намират сили да се борят активно за подобрене условията на живота. Те се поставят в центъра на света, считат себе си за духовни наследници на богомилите и се блазнят от тяхната слава да станат родоначалници на нова реформация. Реформите обаче ще дойдат посредством богоизбрани личности, авантюристи, тъй да се каже. Дънов и Лулчев, бидейки в съприкосновение с висшите сили, обладават способността да са посредници с висшия невидим свят и да прозират бъдещето.

Успели да въздействуват на царя, те му говорят, че следвайки техните съвети, той си подготвя най-славното място в историята не само на България, но и на света, защото те ще бъдат разбрани от човечеството едва след 200-300 години, защото те ще му помогнат със силите от невидимия свят. Тази концепция обаче е запазена само за водачите на сектата. Обикновените последователи, необладаващи дарбите и прозренията на Учителя и неговия помощник, само овчедушно слушат забулените в мистика брътвежи за прераждането си в отвъдния свет, говорят им за астрални аспекти и пр. фантазмагории.

Трайните и продължителни връзки на царя с Лулчев, както и голямото влияние, което последният е упражнил върху политиката, могат да бъдат обяснени само като се имат предвид сложния и склонен към мистицизъм характер на царя.”⁹⁸

От този пасаж са видни няколко неща. На първо място народният обвинител характеризира Бялото братство като „реакционна религиозна секта” отклоняваща вниманието на масите от революционната борба, терминология типична за марксистката идеология. Тази дефиниция дълго време ще бъде използвана от комунистическата партия по отношение на Бялото братство и почти няма да претърпи промени до края на нейното еднопартийно управление. На второ място впечатление прави, че принадлежността на Л. Лулчев към Бялото братство вече е схващано по-скоро като утежняващо вината обстоятелство, отколкото като смекчаващо такова. Поради тази причина умишлено е преувеличено влиянието на братството върху българския политически живот до 9 септември 1944 г. С включване на темата за Бялото братство в обвинителната реч очевидно се цели публично заявяване позицията на новата власт към него и слагане на категорична линия на разделение между тях. Това е необходимо, тъй като една от основните тези на защитата на Л. Лулчев е, че принадлежността му към Бялото братство го прави близък до опозиционно настроените кръгове в България преди 1944 г. Защитата му изтъква неговото славянофилство, връзки с част от комунистическата интелигенция в лицето на Георги Бакалов, Крум Кюлявков и др., позициите му относно идването на новата култура и религия, събаряне на старото „гнило буржоазно общество” и т.н.⁹⁹ Това са и причините в началото на работата на Народния съд главният обвинител да има колебание спрямо вината на Л. Лулчев. От друга страна комунистическата партия не може да допусне размиване на границата между нея и управлението от преди 1944 г. Поради тази причина дирижираните от комунистическата партия народни обвинители са

⁹⁸ Народният съд срещу Любомир Христов Лулчев, 59 годишен, неосъждан, последовател на Бялото братство, таен съветник на цар Борис III. Документи. С., 1996. 164-165.

⁹⁹ Пак там.

принудени да заемат твърда и негативна позиция спрямо Бялото братство имащо претенция също да е носител на „прогресивни идеи”.

В крайна сметка на 1 февруари 1945 г. Първи върховен състав на Народния съд, който разглежда делата на бившите регенти, министри и царски съветници осъжда на смърт 8 от царските съветници. Сред тях е и Любомир Лулчев, въпреки позицията на Политбюро от 20 януари с.г. той да не получи смъртна присъда. Останалите двама съветници (Петър Морфов и Станислав Балан) са осъдени на доживотен строг тъмничен затвор. Извършената под влияние на пребиваващия в Москва Г. Димитров „корекция” засяга не само царските съветници. Характерен пример в това отношение е съдбата на народните представители. В речите си народните обвинители са поискали смъртно наказание за 25 от тях, а Втори върховен състав на Народния съд осъжда на смърт 67.¹⁰⁰

И тъй като съгласно Наредбата-закон за Народния съд присъдите не подлежат на обжалване изпълнението им започва непосредствено след края на заседанието. Още същия ден вечерта осъдените са разстреляни в една бомбена яма на Софийските централни гробища.

По отношение на настоящето изследване най-важното е, че принадлежността на Л. Лулчев към Бялото братство не води до последствия за последното под формата на някакви репресии или гонения. Тоест неговата „вина” не довежда до колективна такава за братството. Той наистина е съден единствено в качеството му на царски съветник и нито по време на разпитите, нито по време на процеса близостта му с П. Дънов и дали чрез него Бялото братство е повлияло върху провеждането на политиката на цар Борис III не е в центъра на вниманието на обвинението. Точно обратното. Според думите на самия Л. Лулчев царят „се боеше много да не го сметнат и него за дъновист, та грижливо си криеше отношенията с мен”, а преди 1944 г. за да бъде дискредитиран някой министър се „пускала мътва, че министъра е дъновист”.¹⁰¹ Това очевидно съвпада и с оценките на БКП, че П. Дънов не играе нито съществена роля, нито има инструменти за

¹⁰⁰ Мешкова, П. Шарланов, Д. Българската гилотина...

¹⁰¹ Съветниците на цар Борис III... 59, 61.

давление върху управлението. Иначе със сигурност и той щеше да бъде подведен под някакъв вид отговорност или просто физически ликвидиран в първите дни след 9 септември. Тоест негативното отношение в междувоенния период към Бялото братство от страна на БПЦ, държавата и обществото в очите на новите управляващи не го прави непосредствен враг, макар и да не изпитват симпатии към него и да не се вмести в марксистката идеология. Разбира се, това не изключва неговото заклеяване проличало в заключителната обвинителна реч срещу Л. Лулчев. Това заклеяване, обаче в първите месеци след 9 септември 1944 г. остава повече на думи. За това говори и фактът, че нито изданията на П. Дънов (отделни беседи или сборници с такива), нито свързаните с Бялото братство периодични издания, използвани за популяризиране идеите на учението, са инкриминирани чрез включването им в изготвените през октомври, ноември и декември 1944 г. списъци на подлежаща на изземване и унищожаване литература.¹⁰²

Процесът срещу Л. Лулчев и дадените не ласкави оценки за Бялото братство не предизвикват особени реакции сред неговите последователи, тъй като непосредствено след 9 септември 1944 г. повечето дъновисти нямат негативно отношение към комунистическата партия и новото отечественофронтовско правителство. Тези нагласи са напълно в синхрон с вижданията на самия П. Дънов за характера на новата власт и имат своите дълбоки корени в братството. За разлика от междувоенния период, след 9 септември 1944 г. за първи път се създават условия съществуващите още от 20-те години идейни течения сред последователите на Бялото братство да излязат на преден план. Поради тази причина още в първите дни след Септемврийския преврат, в кв. „Изгрев” се създава партийна група на БРП (к) и ОФ комитет в които влизат десетки дъновисти. За ръководител на ОФ в VI столичен район, включващ и кв. „Изгрев” пък е назначен Никола Антов,

¹⁰² Съдът над историците. Българската историческа наука. Документи и дискусии. 1944-1950. Т. I. С., 1995. 22-50. За разлика от изданията на П. Дънов и дъновистките списания и вестници в двата списъка, включващи около 1000 заглавия, намират място десетки книги, вестници и текстове на християнска тематика, с автори духовници, историци и писатели. Инкриминирани са и книги посветени на водената от Съветския съюз религиозна политика, както и на философска, историческа и журналистическа критика на комунизма през призмата на християнската религия и ценности.

последовател на Бялото братство, член на БРП (к), изявявал се в миналото и като анархист. Тази активност на членовете на братството без съмнение е улеснена и насърчена от небезизвестното Окръжно № 5 от 12 септември на ЦК на БРП (к) до всички нейни организации за укрепване на новата власт чрез повсеместно изграждане по села, градове, предприятия и квартали на отечественофронтовски комитети. Съгласно дадените указания в тях трябва да бъдат привлечени представители на всички масови организации и обществени слоеве, които приемат програмата на ОФ.¹⁰³ Последователите на Бялото братство, както и представителите на повечето вероизповедания в страната също приемат програмата.

Благодарение дейността на партийната група и ОФ комитета в кв. „Изгрев”, съставени почти изцяло от дъновисти, до края на лятото на 1945 г. по Заема на свободата¹⁰⁴ са събрани 2 500 000 лв., за помощната организация на ОФ¹⁰⁵ 150 000 лв., други 120 000 лв. са дарени за армията, 130 000 лв. за югославските деца настанени в България, 50 000 лв. за болниците, фронта и др.¹⁰⁶

Въпреки тази активност постепенното идеологическо избистряне води и до проблеми сред дъновистите, членове на БРП (к). Самата комунистическа партия още по процесите на Народния съд и осъждането на Любомир Лулчев на смърт заклеява П. Дънов и неговото учение. Това естествено повлиява и в отношението към съществуващата партийна група в кв. „Изгрев”, най-малкото защото от гледна точка на партията положението не е нормално, тъй като по това време в страната няма друг случай когато

¹⁰³ Елдъров, Св. Католиците в България... 554

¹⁰⁴ Наредбата-закон за Заем на свободата е приета на 03.02.1945 г. Целта е чрез вътрешен заем да се осигурят нужните средства за ограничаване на инфлацията и високия бюджетен дефицит. Подписката за Заема на свободата се открива на 15 февруари с.г., а Националният комитет на ОФ възглавява акцията за нейното реализиране. Предвидено е да бъдат събрани около 15-20 милиарда лева. – Установяване и укрепване на народнодемократичната власт... 456, 484-486. Вследствие на изключителния натиск и активност, както на партийните, така и на държавните органи при провеждането на „всенародната акция” за Заема на свободата е осигурена сумата от 22 милиарда лева. – Вачков, Даниел, Иванов, Мартин. Българският външен дълг 1944-1989. Банкрутът на комунистическата икономика. С., 2008. 30.

¹⁰⁵ Организацията съществува отпреди 9 септември и има за цел да подпомага преследвани комунисти и левичари – включително попаднали в затвора, нелегални и техните семейства. Има структури в цялата страна и съществува полулегално. Събира от симпатизанти пари, храна, дрехи и др. След Септемврийския преврат развива активна дейност в тясно сътрудничество с Червения кръст. Започва да подпомага войници и социално изпаднали.

¹⁰⁶ БИА при НКМ, ф. 868, оп. 1, а.е. 119, л. 4.

цяла такава група да е от представители на една религиозна общност или духовно общество. Това е просто несъвместимо с комунистическата идеология. Така след няколко месечни вътрешни колизии на 13 септември 1945 г. се провежда заседание на партийната група на което присъства анкетна комисия делегирана от БРП (к). От самото му начало присъстващите се разделят на две групи. Първата, водена от бившия редактор на сп. „Житно зърно” Елизар Коен, в духа на партийната самокритика се обявява за заблудила се в учението на П. Дънов и се отказва от него, защото „Дънов е фашист, учението му е фашистко, то рекрутира фашисти”. Обявявайки дъновизма за религия, която според него и комунистическата идеология е опиум за народа, той поставя ребром въпроса за дъновистите, членове на партията. Според Елизар Коен, тези които продължават да поддържат учението на П. Дънов трябва незабавно да напуснат партията. Стига и до крайност заявявайки: „Вие сте всички гнездо фашистко, трябва да ви избесим и изгорим.” Втората група е водена от Никола Антоу. Според тях учението на П. Дънов не е религия, а окултно-философско. Също така представителите на тази група не виждат особена разлика между дъновизма и комунизма, „защото тези две идеологии се допълват”. Никола Антоу изтъква, че в беседите на самия П. Дънов се говори за обединение на славянството, поддържане на ОФ и хармония с комунистическата партия. Втората група декларира, че ще продължава да работи за построяването на комунизма и програмата на ОФ. След бурните дебати и взаимни обвинения в нелоялност думата взима председателят на БРП (к) за VI район Серафим Георгиев, делегиран специално за заседанието. Той съобщава становището на партията по отношение на проблемите възникнали в партийната група: „Разтуря се групата на БРП (к) в кв. Изгрев, като крайно неидейна, неотговаряща на установените условия. Двете идеологии дъновизъм и комунизъм са несъвместими, като така от днес нататък групата престава да съществува и всички нейни членове се считат за изключени. Онези от вас, които искате да членувате в Комунистическата партия, трябва да подадете декларация, че се отказвате от дъновизма и

минат в съседна група в кв. Царица Йоана. Тук на Изгрева няма да има група.”¹⁰⁷

След изслушване на становището Никола Антов обявява, че се подчинява на партийното решение, но обявява групата на Елизар Коен за противоотечественофронтowska и пораженска. Не се съгласява, обаче с тезата, че „дъновист не може да бъде комунист, когато тези две идеи се допълват”. Събитията около разтурянето на партийната група и водената според комунистическата партия от Н. Антов „опозиционна и разколническа дейност” са причина за изпращането му в лагер през 1946 г. за шест месеца. В спомените си членът на Братския съвет Борис Николов без да се спира на подробности свързани с описаните събития, отдава това поведение на Н. Антов не на идеологически причини, а на неговия характер, като го описва по следния начин: „Той се пишеше, че е комунист, но беше с анархистични възгледи и не се подчиняваше никому и да се научи на подчинение властите го изпратиха в концлагер за шест месеца.”¹⁰⁸

Краткото съществуване на партийната група на БРП (к) в кв. „Изгрев” и нейното закриване говорят за опасенията на партийното ръководство от инфилтриране в партийните среди на идеи противоречащи на комунистическата идеология и желание за слагане на ясна граница между нея и Бялото братство. Това е заявено още в началото на 1945 г. по време на процесите на Народния съд и заклеяването на братството, като „реакционна религиозна секта”. Въпреки това в бъдеще Братският съвет не веднъж ще се позовава на съществуващата според него явна близост между целите на обществото и БКП по въпросите на славянството, колективния живот, частната собственост, изграждането на новия човек и т.н.

От друга страна ликвидирането на партийната група не нарушава комуникацията между останалите представители на Бялото братство и новата власт, която в първите години след 9 септември се отнася сравнително благосклонно към тях. В тази връзка трябва да се има в предвид и факта, че членуващите в БРП (к) дъновисти са пренебрежително

¹⁰⁷ Пак там, л. 1-3.

¹⁰⁸ Изгревът на Бялото братство... Т. 3. С., 1995. 233.

малък процент от все още хилядите последователи на учението на П. Дънов. Разбира се, това отношение е продиктувано и от характерната за 1944-1947 г. религиозна политика на БКП спрямо всички църкви и религиозни общности в страната, имаща за цел спечелване на тяхната подкрепа за своите мероприятия.

Смъртта на Петър Дънов и сформирание на ръководните органи на Бялото братство

Драматичните за България събития от първите месеци след 9 септември не попречват на П. Дънов да продължи да изнася своите беседи и лекции. Последната такава е на 20 декември 1944 г., а една седмица покъсно, сутринта на 27 декември П. Дънов почива на „Изгрева“.

Въпреки, че оставилите спомени последователи на Бялото братство присъствали през м. декември 1944 г. на „Изгрева“ и участвали в погребението на П. Дънов да твърдят, че той почива от естествена смърт, в историографията се прокрадват и съмнения. Според редица автори около смъртта на П. Дънов съществуват „някои неясни моменти – дали е самоубийство, убийство или естествена смърт“¹⁰⁹ или пък направо се твърди, че умира „в килиите на Дирекцията на милицията“¹¹⁰. По-подробно върху този проблем се спират авторите на издадената през 1994 г. монография „Българската гилотина. Тайните механизми на Народния съд“: „Д-р Петър Дънов, ръководител на „Бялото братство“, е арестуван заедно с Любомир Лулчев. След предварителното следствие е освободен и поставен под домашен арест в къщата си в квартал „Изгрева“ с цел да бъде използван евентуално като свидетел. На 28.XII.1944 г. д-р Петър Дънов се самоубива. За случилото се Трайчо Костов незабавно информира Георги Димитров в Москва.“¹¹¹ Подобна интерпретация за смъртта на П. Дънов се среща и в

¹⁰⁹ Пантев, А., Гаврилов, Б. Стоте най-влиятелни българи в нашата история. С., 1997. 134. Интересен факт е, че съмненията на авторите около смъртта на П. Дънов провокират издаването на книга по въпроса. По-подробно вж: Иванова, Росица. Учителят Петър Дънов за самоубийството. С., 1999.

¹¹⁰ Груев, Михаил. Людмила Живкова – пътят към „Агни Йога“. – В: Преломни времена. Юбилеен сборник в чест на 65-годишнината на професор Любомир Огнянов. С., 2006. 813.

¹¹¹ Мешкова, П. Шарланов, Д. Цит. съч. Авторите, обаче не посочват източник който да подкрепи тези техни твърдения.

излезлия година по-късно сборник „Дъновизмът без маска”. В една кратка редакторска бележка под линия се твърди следното: „Животът на П. Дънов преминава без забележителни събития до 27 декември 1944 г., когато почива като следствен в килиите на полицията. Неговите последователи го чакат три дни да възкръсне, но това не става.”¹¹²

В досегашните си проучвания авторът на настоящето изследване не е срещнал документални доказателства подкрепящи тезата за неестествена смърт на П. Дънов. Тя е по-скоро продукт на историографията. От нейния внимателен анализ, може почти сигурно да заключим, че първоизточник на съществуващите съмнения най-вероятно е едно изречение в издадената през 70-те години на XX в. „История на философската мисъл в България” (в четири тома). В един от томове на поредицата има кратка статия посветена на Бялото братство – „Дъновизмът”, където срещаме следното кратко изречение: „През есента на 1944 г. Петър Дънов се самоубива.”¹¹³ Малко известен факт е, че именно това изречение провокира последователите на братството да се свържат с диагностициралите заболяването и присъствали при смъртта на П. Дънов лекари. Това са д-р Рада Борова, д-р Стефан Кадиев и д-р Дафина Саев, които в края на 1977 г. съставят, подписват и заверяват декларации описващи последните дни на П. Дънов. И тримата дават еднаква диагноза – бронхопневмония, свидетелствайки, че в последните дни преди смъртта си, П. Дънов прекарва в своята стая на „Изгрева”, а не в милицията.¹¹⁴

Тези декларации, които безспорно установяват естествената и ненасилствена смърт на П. Дънов, са практически неизвестни до публикуването им през 1995 г. Това, както и появата им в не особено известната за широката публика поредица „Изгревът на Бялото братство” са основните причини и до днес в историографията да продължават да съществуват няколко различни версии.

¹¹² Дъновизмът без маска. В. Търново, 1995 // <<http://danovizam.hit.bg/>> (Посетен на 18.08.2010 г.) Отново не е посочен източникът, който е ползван.

¹¹³ История на философската мисъл в България. С., 1976. 197. Както и при другите цитирани главия, и при това липсва източник на иначе категоричното твърдение.

¹¹⁴ Декларациите са публикувани в: Изгревът на Бялото братство. Пее и свири, учи и живее. Сборник. Т. 2. С., 1995. 329-331.

Още в деня на смъртта на П. Дънов, двама от най-авторитетните старейшини на братството – Тодор Стоименов и Боян Боев разпращат телеграми до последователи на учението от цялата страна. За да им се даде възможност да присъстват на погребението то е насрочено за 30 декември. Основният въпрос, който изниква около организирането на мероприятияето е къде да бъде погребан П. Дънов. И тъй като неговата воля е да бъде положен на „Изгрева“, а не в Централните софийски гробища, дъновистите решават да се обърнат за съдействие лично към Георги Димитров, като се разчита на „неговото близко познанство с Учителя, още от времето, когато са били непосредствени съседи на улица „Опълченска“ № 66”¹¹⁵. По този повод е изпратена нарочна телеграма до Москва. Отговорът на Георги Димитров е бърз и адресиран до Министерския съвет. Въз основа на неговите разпореждания на 30 декември 1944 г. министърът на вътрешните работи Антон Югов издава следната служебна бележка на Бялото братство:

„Разрешавам починалия Петър Дънов да бъде погребан според желанието на неговите приятели в селището „Изгрев”.¹¹⁶

Забавянето около получаването на официално разрешение отлага погребението с един ден и на 31 декември П. Дънов е погребан. Предвидливостта на старейшините на братството за получаване на цитираната служебна бележка позволява гробът на П. Дънов да се запази непокътнат и до днес, въпреки многобройните опити на местната власт мястото да бъде включено в регулация. Както ще стане ясно по-нататък в изложението при всеки един от тях именно позоваването на това разрешение ще ги стопира.

Събирането на повечето ръководители на братствата от провинцията в София във връзка с погребението на П. Дънов е повод да се помисли за бъдещето. На 1 януари 1945 г. в дома на Жечо Панайотов се провежда събрание на което е решено да се избере 7 членен Временен Братски съвет в София, който да ръководи и организира братския живот до свикването на всеобщ събор. Неговото провеждане е насрочено за лятото на 1945 г. в гр.

¹¹⁵ Дойнов, Николай. И очите ми видяха изгрева. Страници из историята на Бяло братство. Спомени. С., 1999. 254.

¹¹⁶ АМВнР, оп. 6, пореден 88, преписка 2-2-7, л. 18.

Айтос. Целта на събора е да сформира Върховен Братски съвет, включващ всички ръководители на братствата в страната, плюс членовете на Братския съвет в София. За тогава е предвиден и избор на постоянен Братски съвет. Във Временния Братски съвет влизат: Тодор Стоименов, Борис Николов, Боян Боев, Никола Антов, Симеон Симеонов, Паша Теодорова и Жечо Панайотов. На проведена на 1 януари среща се взема решение и за създаване на Финансов съвет, който да се грижи за финансовата част, Просветен съвет, който да се грижи за изданията и Домакински съвет, който да се занимава с материалното обезпечаване на братството. За членове на Финансовия съвет за избрани Никола Антов - председател, Манол Иванов и Жечо Панайотов – касиер.¹¹⁷

До смъртта си П. Дънов еднолично се разпорежда с финансовите средства на Бялото братство, събирани чрез десетък и дарения. Братският и Финансовият съвети взимат решение средствата оставени от П. Дънов да се опишат и приберат без да се включват в общото счетоводство на братството. Мотивът е, че те ще се използват за случаи когато не може да се получи документ за осчетоводяване и разходите не могат да се оправдаят пред финансовите органи на държавата. Разбира се, за тази сума също се води счетоводство, но то остава вътрешно. Общата сума, която е оставена от П. Дънов е в размер на около 5 800 000 лв. Освен нея в жилището му са намерени и около 200 златни монети – наполеони, турски лири, рубли и др. Всички средства и златни монети са описани и разпределени за съхранение сред членовете на Братския и Финансовия съвети и някои от ръководителите на братството в провинцията.

Предвидения за свикване през лятото събор се провежда на 10 август 1945 г., но в София. На него е решено членовете на Временния Братски съвет да бъдат избрани за членове на постоянния Братски съвет и то пожизнено, а Тодор Стоименов, като единственият жив от първите трима последователи на П. Дънов, за негов председател. Пожизненият избор явно е свързан с презастраховане от евентуални борби за ръководството.¹¹⁸ Тогава

¹¹⁷ Изгревът на Бялото братство. Пее и свири, учи и живее. Сборник. Т. 3. С., 1995. 192-193.

¹¹⁸ Пожизненото избиране на членовете на Братския съвет среща и до днес яростни критики от някои последователите на дъновизма. Докато в избирането на Братски съвет от 7 души се

е създаден и Върховен Братски съвет, включващ всички ръководителите на братствата в страната. Решено е да се закупи печатарска машина за нуждите на братството, благодарение на която е основана печатницата „Житно зърно“. За неин директор е назначен Никола Антов.¹¹⁹ И тъй като нейната дейност е свързана най-вече с отпечатване беседите на П. Дънов, Братският съвет се погрижва да придобие авторските права върху тях. Поради тази причина влиза в контакт с наследниците на П. Дънов по линия на сестра му Мария и брат му Атанас. На двете групи наследниците са изплатени по 400 000 лв. или общо 800 000 лв. от братската каса.¹²⁰

Важен момент от конструирането на ръководните органи на Бялото братство след смъртта на П. Дънов е привличането в тях на ръководителя на ОФ в VI столичен район Никола Антов. Според спомените на друг член на Братския съвет Борис Николов това е станало след упражнен натиск от страна на Никола Антов и заплахи, че ако не бъде включен ще съдейства пред новата власт за разтуряне на цялото братство. От друга страна Борис Николов признава, че именно неговото присъствие в Братския съвет спомага, както за безпроблемните отношения по това време на Братството с властта, така и за функционирането на печатницата, чрез осигуряване на доставки на хартия, която е изключително дефицитна и е под специално разпореждане. Партийното членство на Никола Антов и позициите, които заема в ОФ са причината той да бъде определен за официален представител на Бялото братство пред всички държавни институции, въпреки че не е председател на Братския съвет.¹²¹

намират основания като се цитират няколко споменавания в беседите на П. Дънов по този въпрос, то именно той уточнява, че участието в такъв орган (наричан от него комисия, комитет или настоятелство) трябва да бъде за определен срок – една година, седмица или ден. На тази тема П. Дънов се спира само 3-4 пъти, и то много накратко, в своите над 7000 беседи. Тя се среща в беседите: „По пътя“, изнесена на 26 май 1922 г. (<http://triangle.bg/books/1922-02-24-19.1999/1922-05-26-11.html>) (Посетен на 18.08.2010 г.), „Работата на окултните сили“, изнесена на 29 април 1923 г. и „Млади и стари“, изнесена на 11 май 1924 г. (<http://triangle.bg/books/1924-02-10-19.1996/1924-05-11-19.html>) (Посетен на 18.08.2010 г.)

¹¹⁹ Изгревът на Бялото братство... Т. 3. 193.

¹²⁰ Пак там, 196.

¹²¹ Изгревът на Бялото братство. Пее и свири, учи и живее. Сборник. Т. 3. С., 1995. 193-194; ЦДА, ф. 1707 К, оп. 1, а.е. 53, л. 1.

Твърденията на Борис Николов относно включването на Н. Анто в Братския съвет се потвърждават от спомените на Елена Андреева, една от трите лични стенографки на П. Дънов:

„Постепенно той започна да се опитва да поставя порядък и на „Изгрева”, същия порядък, който комунистите искаха да въведат в страната. На 1 януари 1945 година той се яви в дома на Жечо Панайотов на заседанието за избиране на Братския съвет с пистолет на колана си и заяви, че ако не бъде избран в Братския съвет, той ще разтури събранието. А той имаше власт да стори това, защото беше председател на Отечествения фронт в VI район. Тогава тези сили управляваха различните общини на града. По този начин и той бе избран в този Братски съвет.”¹²²

Аналогично е свидетелството и на друг член на Братския съвет – Жечо Панайотов, но с тази разлика, че според него заплахите на Н. Анто са отправени до най-старите братя (Тодор Стоименов, Боян Боев и Георги Куртев) преди заседанието на 1 януари 1945 г., което се провежда в дома му и той самият присъства.¹²³

Още от началото на своето конструиране Братският съвет на Бялото братство по почина на останалите изповедания в страната сътрудничи на новото отечественофронтовско правителство в неговите инициативи. Той се включва към инициативите на партийната група и ОФ комитета, съставени почти само от дъновисти, които развиват активна дейност и от преди създаването на Братския съвет. От закупените облигации по Заема на свободата с решение на Братския съвет са изразходвани 1 300 000 от братските средства наследени след смъртта на П. Дънов.¹²⁴

Благодарение усилията на Братския съвет в своя вътрешен живот Бялото братство запазва съществуващите от преди смъртта на П. Дънов духовни практики (методи) и празници. Продължават да се организират събрания четири пъти седмично, които вече не са ръководени от П. Дънов, а са посветени на четене на негови беседи. По време на тези събрания традиционно се изнасят и сказки на различни теми. Утринните гимнастики и

¹²² Изгревът на Бялото братство.... Т. 1. С., 1993. 602.

¹²³ Изгревът на Бялото братство... Т. 15. С., 2002. 92-93.

¹²⁴ БИА, ф. 868, оп. 1, а.е. 119, л. 4.

паневритмията също са продължени, както и общите братски обеди и работа. Практикуват се и екскурзиите в планините и редовните братски срещи (събори) на Рила от 19 до 25 август. Последните са свързани с празниците на Бялото братство. Според П. Дънов и неговите последователи на 19 август е Новата година за божествения свят. Други празници, които продължават да се честват са 22 март – пролетното равноденствие, символ на вечното обновление на живота и 22 септември – есенното равноденствие, новата смяна в жизнения цикъл на природата. Единствените нововъведения са отбелязването на рождения ден на П. Дънов – Петровден на 12 юли и неговата смърт на 27 декември. За отпразнуване на всеки един от празниците Братският съвет издава т.нар. „наряди”, които разпраца сред братствата в страната. В тях е описано как да протече мероприятиято, от колко часа да започне, последователността на всяко едно от действията, кои молитви да се кажат, кои пасажии от Библията да се прочетат, кои беседи на П. Дънов да бъдат отново прочетени и кои песни изпети.

Последователите на Бялото братство продължават активно да участват и в есперантското и вегетарианско движения, използвайки техните форуми за популяризиране на своите идеи.

Братският и Просветният съвети приоритетно се грижат и за издателската дейност на братската печатницата, която годишно издава десетки книги с беседи на П. Дънов, въпреки следвоенната криза. От този период най-известното издание е излязлата през 1947 г. книга „Учителят” с автори Методи Константинов, Боян Боев, Мария Тодорова и Борис Николов. Тя е първи опит за едно цялостно представяне на учението на П. Дънов от четирима от най-близките му ученици. Поради тази причина и до днес някои последователи на Бялото братство я определят като „апостолически текст”, а последното ѝ издание (трето) е от 2005 г.

Установяване на регулярни контакти между Братския съвет и Дирекцията на изповеданията

След подписването на мирните договори с Италия, Унгария, Финландия, Румъния и България на 10 февруари 1947 г.,

взаимоотношенията между СССР и доскорошните му съюзници рязко се изострят. Нарастващите съветски претенции и агресивност принуждават американският президент Х. Труман да формулира нова външнополитическа инициатива за стопанско и военно подпомагане на страни и народи застрашени от комунизма, известна в историята като доктрината „Труман“. Нейно проявление е и оповестената през юни 1947 г. Програма за възстановяване на Европа, по-известна като планът „Маршал“, наречена на името на Джордж Маршал, който по това време е държавен секретар на САЩ. Целта е да се окаже помощ на европейските страни за възстановяване на техните икономики след войната. Отделните правителства са поканени да изработят планове за помощта, от която се нуждаят. В тази инициатива Сталин вижда заплаха за интересите на Съветския съюз и затова под съветски натиск всички източноевропейските страни отхвърлят американските предложения и отказват участие в плана „Маршал“.¹²⁵

Във връзка със засилващата се конфронтация в този първи етап на Студената война се пристъпва към консолидацията на страните от Източна Европа около Москва и създаване на новите блокови структури. По инициатива и егида на ВКП/б/ през септември 1947 г. в Шкларска Поремба (Полша) девет европейски комунистически партии, включително силните френска и италианска, създават свой координационен орган – Комунистическото информационно бюро (Коминформбюро). Въз основа на директивния доклад изнесен от А. Жданов, всички комунистически партии започват да водят политика за доближаване до обявения за еталон Съветски съюз. Така на практика по подобие на Коминтерна, Коминформбюро се превръща в инструмент на съветската външна политика. Още на своето учредително съвещание представителите на компартиите взимат решения за ускоряване „изграждането на социализма“, защита на „революционните

¹²⁵ Цветков, Пл. Европа през XX в. Политическа и дипломатическа история на европейските държави от Първата световна война до падането на Берлинската стена, 1914-1995 (в две части). Част II. С., 2003. 44-46.

преобразувания”, заклеявяване „агресивните империалистически планове” на САЩ и др.¹²⁶

С тези събития относителното спокойствие в живота на изповеданията в България и сравнително толерантното отношение към тях от страна на партийната и правителствена политика се променя. Те са причина от края на 1947 г. да започне нов етап в религиозната политика на БКП. С провеждането на референдума за формата на държавно управление (8 септември 1946 г.), подписването на мирния договор (10 февруари 1947 г., влизащ в сила на 15 септември с.г.) и приемането на новата Димитровска конституция (4 декември 1947 г.), БКП постепенно затвърждава своите монополни политически позиции. По пътя към установяването на еднопартийно управление в страната комунистическата партия организира и провежда редица съдебни процеси срещу своите политически опоненти – Г. М. Димитров¹²⁷, Кръстьо Пастухов¹²⁸, Никола Петков, Коста Лулчев и много др. Всички тези действия на комунистическата партия са породени от политиката на ускорена съветизация на Източна Европа в контекста на започналата Студена война.

Освен създаването на Коминформбюро в плановете на Сталин влиза и учредяването на „Московски Ватикан” под егидата на Московската

¹²⁶ Стоянов, Л. Лефтеров, Ж. Политиката на БКП за превръщане на България в съветска република. (От идейни постулати към практически действия). Част I. – В: Годишник на департамент История. Т. I. С., 2007. 200; Огнянов, Любомир. Сталинизацията на Българската комунистическа партия през 1948-1949 г. – В: Сталинизмът в Източна Европа след края на Втората световна война. С., 2005. 170-171.

¹²⁷ Д-р Георги Михов Димитров – Гемето (1903-1972) се завръща от емиграция в България на 23 септември 1944 г. и е избран за главен секретар на БЗНС. Поради различия с доминираща БРП (к) е принуден да предаде ръководството на съюза на Никола Петков и с помощта на американския дипломатически представител да напусне страната през септември 1945 г. В периода 29 май – 12 юли 1946 г. се провежда процес срещу Г. М. Димитров и още 17 негови съмишленици с цел дискредитиране на БЗНС, който по това време е основната опозиционна сила в страната. На 12 юли 1946 г. Г. М. Димитров е признат за виновен в разпространение на позиви с пораженско съдържание и укриване на лице издирване във връзка с процесите на Народния съд. Задочната присъда е доживотен строг тъмничен затвор. Шарланов, Диню. Тиранията. Жертви и палачи. С., 1997. 54-56; Цветков, Жоро. Съдът над опозиционните лидери. С., 1991. 36.

¹²⁸ Кръстьо Иванов Пастухов (1874-1949) е един от ръководителите на Българска работническа социалдемократическа партия (обединена). Политическите му възгледи са антикомунистически, поради което преминава в редовете на опозицията на БРП /к/. Процесът продължава от 6 до 27 юни 1946 г., когато е произнесена присъдата. Признат е за виновен по обвинение за намаляване бойния дух на армията и разпространение на неверни слухове, за което е осъден на 5 години строг тъмничен затвор. Убит в затвора през 1949 г. Пак там, 45-50.

патриаршия, чиято цел е да подпомага усилията на съветската държава при реализирането на нейните външнополитически планове. Това трябва да стане чрез свикването на Вселенски събор, а инициативата се подготвя под личното ръководство на Й. Сталин и В. Молотов. По внушение на съветското ръководство Руската православна църква /РПЦ/ рязко активизира своята външнополитическа дейност в тази посока. Провеждането на събора е запланувано през 1947 г., но идеята е осуетена от съпротивата на Вселенската и Източните патриаршии, и от Кипърската и Еладската църкви.¹²⁹

Поради тази причина е намерена нова формула. По повод честването на 500-годишнината от Автокефалията на Руската православна църква през месец юли 1948 г. в Москва са поканени представители на всички автокефални православни църкви, за участие във Всеправославно съвещание на което да се обсъдят стоящите пред тях проблеми и да се изработи единна позиция. Съвещанието се провежда от 8 до 18 юли с участието на делегации на 11 от общо 13 автокефални православни църкви (не присъстват патриарха на Йерусалим и представители на Кипърската църква). Заседанията на съвещанието са посветени на следните теми: „Ватикана и Православната църква”, „Икуменическото движение и Православната църква”, „За Англиканската йерархия” и „За църковния календар”. След изслушването на докладите по темите и тяхното обсъждане единодушно са приети резолюции по четирите въпроса, както и „Обръщение към всички християните по света”¹³⁰. Решенията, които са предварително съгласувани и одобрени от ЦК на ВКП/б/, заклеймяват Ватикана и протестантска Америка като „центрове на реакцията” с „антинароден характер”, а йерархията на Англиканската църква е призната за недействителна. Политиката на съветското ръководство за сплотяване на източно-европейските православни църкви около Московската патриаршия в противовес на католическата и евангелски църкви и икуменическото движение, планиращо създаване на Световен

¹²⁹ Калканджиева, Даниела. Българската православна църква и “народната демокрация”... 235.

¹³⁰ Кригер, Михаил. Всеправославното съвещание в Москва през 1948 година за икуменизма. С., 2005. 14-17.

съвет на църквите (ССЦ)¹³¹ се оказва успешна. По този начин международната политика на съветската държава получава санкция от страна на православните църкви¹³².

С провеждането на новата религиозна политика на БКП в България по държавна линия е натоварена Дирекцията на изповеданията. Като първа стъпка за нейното успешно реализиране е необходимо прочистването на апарата от „неблагонадеждните“ служители и замяната им с лоялни на комунистическата партия кадри. В тази връзка с Указ № 10 на МС от 15 февруари 1947 г. е освободен от длъжност дългогодишният директор на изповеданията и дипломат от кариерата д-р Константин М. Сарафов, заемащ този пост от преди 9.IX.1944 г., като на негово място е назначен партиен член – Димитър Илиев¹³³. В своята работа Дирекцията е длъжна да следва инструкциите, както на министъра на външните работи, така и на ЦК на БКП, поддържайки непосредствена връзка с управленията и отделите на Държавна сигурност отговарящи за духовенството, религиозните пропаганди и идеологическата диверсия. Директорът на изповеданията, продължаващ да има ранг на пълномощен министър пък е включен в номенклатурата на кадрите на отчет в Секретариата на ЦК на БКП, част от която ще остане и председателят на Комитета по въпросите на БПЦ и религиозните култове до края на комунистическото управление в България.¹³⁴

След като основният принцип за отделяне на църквата от държавата заляга в Димитровската конституция от 4 декември 1947 г., е необходимо конкретизиране статута и дейността на различните изповедания в страната с цел установяване на пълен контрол върху тяхната дейност. В тази връзка чл. 78 от нея предвижда: „Особен закон урежда правното положение, въпросите

¹³¹ ССЦ е създаден един месец след Московското съвещание, по време на Амстердамската икуменическа асамблея през август-септември 1948 г.

¹³² Шкаровский, М. В. Русская православная церковь при Сталине и Хрущеве. (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939-1964 годах). М., 1999, с. 295-303; Виж още: Деяния Совецания Глав и Представителей Автокефальных Православных Церквей в связи с празднованием 500-летия Автокефалии Русской православной Церкви. 8-18 июля 1948 года. Т.1-2., М., 1949.

¹³³ АМВнР, ф. 10, оп. 9, преписка 110, л. 1-2.

¹³⁴ Везенков, Ал. Властовите структури на Българската комунистическа партия 1944-1989. С., 2008. 96, 100-107.

за материалната издръжка, а така също правото на вътрешно самоуреждане и самоуправление на различните верски общности.”¹³⁵ Поради тази причина още от началото на 1948 г. започва работа по създаването на проектозакон за изповеданията. Демонстрирайки своята „демократичност” комунистическата власт иска мнения и препоръки по него от представителите на всички вероизповеданията в страната.

Такива не са искани единствено от Бялото братство, тъй като то не е припознато от властта за вероизповедание. Въпреки това, започналата работа по проектозакона за изповеданията е повод Братският съвет на Бялото братство да изготви на 24 април 1948 г. специално изложение до Дирекцията на изповеданията, имащо за цел да запознае държавния орган със своите основни принципи и практики, да заяви своето присъствие в България като духовно общество, както и бъдещите си намерения. Още в първото изречение от изложението авторите изтъкват: „В нашата страна от много години съществува обществото „Учениците на Бялото братство”. По това време това е официалната формулировка, под която последователите на П. Дънов се легитимират. След кратко споменаване на основните духовни принципи на обществото – Любовта към Бога и Любовта към ближния, е отделено внимание на целите, които Бялото братство си поставя: „Ние сме духовна школа, чиято цел е пресъздаване, превъзпитаване на човека, за да стане той годен работник за една нова култура.” В стремеж да се спечели благоразположението на новата комунистическа власт и за да демонстрират своята идейна близост с нея, членовете на Братския съвет не пропускат да отбележат: „Братството е било всякога център и носител на напредничавите идеи. То всякога е давало пълната си подкрепа и съдействие на напредничавите движения, които в миналото бяха преследвани. И самото то е било преследвано и утеснявано... То работи така, както е работило и духовното социално движение на богомилите за превъзпитанието на човечеството и подготовката на неговото съзнание за един нов живот, основан на братство, правда и свобода.” По-нататък в изложението следва

¹³⁵ Българските конституции и конституционни проекти. Второ преработено и допълнено издание. Съставители: Методиев, В., Стоянов, Л. С., 2003. 52-53.

описание на селището „Изгрев”, молитвения дом и земеделското стопанство, работата в което е характеризирана, като „школа за развиване на колективното съзнание у човека”. В заключение Братският съвет желае при изработването на проектозакона за изповеданията правителството да „зачете нашето място и работа сред този народ и ни даде свобода и условия да работим и занаят, както сме работили досега”, тъй като „резултатите от тази работа са ценен принос за новия живот, към който нашата страна днес преминава”.¹³⁶

В празното поле след края на документа има кратка записка от директора на изповеданията за проведен разговор на 26 април 1948 г. с делегацията на братството депозирала изложението в състав Боян Боев, Борис Николов и „една жена”, чието име не се уточнява. От бележките научаваме становището на дъновистите относно братството и заявката им за в бъдеще. Пред директора на изповеданията те настояват, че то не е „нито секта, нито църква, а духовно общество, школа за духовно повдигане на народа”. Колкото до исканията им, делегацията декларира и упоменатото в изложението желание в Закона за изповеданията да им се гарантира свободата, която имат след 9 септември. В тази връзка и по почина на работата с другите вероизповедания директорът Димитър Илиев иска от Братския съвет в срок до 6 май да му бъдат представени две по-подробни изложения: „1. Кратък исторически очерк – поява, развой и сегашно положение” и „2. Какво даде ОФ властта на дъновистите”. Записката завършва със следната показателна бележка: „По чл. 78 – са „верска общност”, религиозно общество, с молитвен дом. Беседи и молитви имат”.¹³⁷ Тази констатация на директора на изповеданията малко по-късно ще се окаже ключова при признаването на Бялото братство за верска общност. В нея се съдържа разбирането, че при все още липсата на Закон за изповеданията, според текстовете на конституцията, обществото отговаря на критериите за вероизповедание.

¹³⁶ ЦДА, ф. 165, оп. 3, а.е. 116, л. 1-2.

¹³⁷ Пак там, л. 2.

Както е договорено на състоялата се в Дирекцията на изповеданията среща, на 6 май 1948 г. Братският съвет на Бялото братство изготвя „Кратко историческо изложение“. В него освен вече споменатите неща от предното изложение намират по-пространно място сведения за личността на П. Дънов. За липсата на устава, правилници и предписания е дадено обяснението, че това е така защото принципите на учението са изложени в „беседите и лекциите на Учителя“ и неговите ученици във всички свои действия се ръководят от тях. Дава се информация и за „външния живот на Братството“: събрания за четене беседите на П. Дънов четири пъти седмично, сказки, утринни гимнастики, общи обеда, обща работа, екскурзии в планините и редовни братски срещи – събори. В тази връзка е уточнено, че обществото няма регламентирани никакви обреди и церемонии, а неговите последователи могат да принадлежат към която и да било църква в страната. Колкото до финансирането се уточнява, че членски внос няма, но има доброволни дарения, а всички членове на Братския и Просветния съвети не получават заплащане. Освен преповторената лоялност към отечественофронтовското правителство и подкрепа за „прогресивните идеи“, нов момент е позоваването на славянофилските идеи на П. Дънов: „Учителят пръв в България изнесе идеята за мисията на славянството. Още от 1898 год. той говори да обединение на славянството, което да послужи като ядка за обединение на цялото човечество“. Накрая Братският съвет отново изказва надежда, че „с новия закон за верите отечествено-фронтовското правителство ще зачете нашето място сред този народ, ще оцени работата ни и ще ни остави и занапред да продължаваме нашата работа“.¹³⁸

Зачестилите контакти между Братството и Дирекцията на изповеданията стигат до там една седмица след депозиране на изложението, на 15 май 1948 г. Братският съвет да отправи лична покана към Димитър Илиев да посети на 16 с.м (неделя) братското селище „Изгрев“ и да присъства на сутрешните гимнастики и братската беседа след тях.¹³⁹ От

¹³⁸ Пак там, л. 15-17.

¹³⁹ Пак там, л. 4.

едно кратко споменаване в документ на Братския съвет от 1949 г. става ясно, че директорът на изповеданията е приел поканата. По време на своето посещение на „Изгрева“ той освен, че се запознава с живота на братството от първа ръка, със сигурност напомня за очакваното второ изложение относно даденото на братството от властта след 9 септември.

На 27 май 1948 г. Братският съвет изготвя своето поредно изложение до Дирекцията на изповеданията, което според авторите е: „В допълнение към изложението, което Ви поднесохме на 8 май, в настоящето излагаме, какво е направила отечественофронтонската власт за обществото „Бяло братство“. Акцентира се на „прогресивните идеи“, застъпени в учението на обществото: „Бялото братство от 50 години говори за обединение на славянството, говори против частната собственост, говори за колективен живот и пр.“, които според Братския съвет са причина то да бъде преследвано от „старите режими“. Изброени са и формите на давление: разтуряне на събори, интернирането на П. Дънов през 1917 г., съдебното дело от 30-те години, уволненията на учители и чиновници симпатизанти на братството, осуебяване на сказки и беседи в страната и т.н. На фона на описаното с мрачни краски минало се декларира: „След 9 септември всички ограничения на миналите режими се премахнаха. След 9 септември властта проявява пълна толерантност към общество „Бяло братство.“ Като доказателство за отзоваването на обществото на почините на новата власт към изложението са приложени удостоверения на ОК на ОФ и ОК на БРП (к) в гр. Айтос визиращи съдействието на Бялото братство за мероприятията на правителството. Напомнена е и сумата, която братството внася през 1945 г. за Заема за свободата – 3 милиона лева, както и че от кв. „Изгрев“ са избрани „едни от най-достоините народни представители за Великото народно събрание: Вълко Червенков и Людмил Стоянов.“ В заключение Братският съвет определя обществото за „самобитно движение, възникнало и развило се у нас“. Подчертано е и, че то никога не се е ползвало и не се ползва от никакви помощи или подкрепа отвън, а се развива единствено чрез самоиздръжка, т.е. няма връзки със Запада и може да бъде смятано за благонадеждно. Изложението завършва аналогично на предишните:

„Общество „Бяло братство” не може освен да благодари за това, което отечественофронтонската власт след 9 септември проявява към него и е уверено, че и занапред то ще се ползва със същата свобода на дейност и, че това ще се има предвид при изработването на новия Закон за верите”.¹⁴⁰

Няколко дена по-късно, на 1 юни 1948 г. в допълнение на горното изложение председателят на Братския съвет Тодор Стоименов връчва лично на директора на изповеданията писмо придружено с възпоменателен лист „Мил спомен за една красива душа”, посветен на 21-та годишнина от смъртта на брата на Георги Димитров, Тодор Димитров. В своето писмо Тодор Стоименов отново обръща внимание на гоненията на дъновистите преди 9 септември, определяни според него от тогавашната власт като „бели комунисти, рушители на строя и по-опасни от червените комунисти”, прогресивните идеи на Бялото братство и връзката му със средновековното богомилство. Тодор Стоименов призовава директора на изповеданията да „проникне дълбоко в каузата на идеите описани в нашето изложение”, като не пропуска да отбележи, че селището „Изгрев” винаги е било място за „отмора на всички гонени”. Авторът с гордост говори за подкрепата, която лично е оказал на Тодор Димитров, „когото с риск на живота си съм укривал, като идеен съмишленик”. В този дух е написан и възпоменателният лист за Тодор Димитров, придружаващ писмото на Тодор Стоименов.¹⁴¹

Признаване на братството за верска общност

За привеждане устройството на държавата в съответствие с идеологическата програма на БРП (к) за ускорено изграждане на социализма и постановките на новата Конституция, че дълг на всеки работоспособен гражданин е да се труди, във ВНС се приемат редица закони отнемачи основни личностни и имуществени права на българските граждани. Сред всички тях Бялото братство е пряко засегнато от приетия и обнародван на 15 април 1948 г. Закон за отчуждаване на едрата градска покрита недвижима собственост (ЗООГПНС).¹⁴² Привидно мотивиран с пропагандното клише за

¹⁴⁰ Пак там, л. 6-9.

¹⁴¹ Пак там, л. 12-13.

¹⁴² ДВ, бр. 87 от 15 април 1948 г.

ликвидиране на „паразитния и разгулен начин на живот” на рентниерите, според него собственост на държавата стават притежаваните от членовете на едно семейство повече от един имот или незастроен парцел намиращи се в чертите на строителните планове на големите градове, а в София попадащите в обсега на общия градоустройствен план. Семействата които притежават повече от един градски имот намиращ се в указаните територии трябва в срок от един месец (до 15 май 1948 г.) да декларират всички свои покрити и непокрити имоти в Общинския народен съвет по местожителство, като изберат кой от тях да запазят. Отчуждаването се извършва от комисия в околийските центрове, председателствана от околийският съдия и членове двама представители на Общинския градски народен съвет. В София тези комисии са председателствани от членове на Областния съд назначени от министъра на правосъдието. Ако деклараторите не посочен конкретен имот, който искат да остане в тяхно притежание съответната комисия има право да определи кой да бъде оставен на семейството и кой отчужден. Решенията на комисиите влизат в сила след утвърждаване им от Министерския съвет по доклад на министъра на правосъдието. Законът предвижда всички отчуждени имоти станали държавна собственост да се предоставят за стопанисване и управление на съответния Градски общински народен съвет. За целта към всеки такъв се създава жилищен фонд. В София такъв е Софийският жилищен фонд (Софжилфонд). Не подлежат на отчуждаване имотите в землищата на селата, тези които попадат под разпоредбите на чл. 24 от мирния договор от 10 февруари 1947 г.¹⁴³, принадлежащите на обществени организации, юридически лица с идеална цел и на кооперациите. Въпреки тези изрични уточнения, все пак комунистическата власт запазва възможността „Министерският съвет да постанови да се отчуждят известни имоти, притежавани от обществените организации, от

¹⁴³ Според чл. 24 от мирен договор България признава правото на Съветския съюз върху германските активи в страната, прехвърлени му от Съюзния контролният съвет за Германия. България се задължава да предприеме всички необходими мерки за улесняване на трансферите. – Treaty of Peace with Bulgaria : February 10, 1947. // <http://avalon.law.yale.edu/20th_century/usmu012.asp#art24> (Посетен на 22.01.2011 г.)

юридическите лица с идеална цел и от кооперациите, ако тия имоти не са нужни за постигане на техните цели”.¹⁴⁴

Още от 20-те години на ХХ в. съществува практиката имотите на Бялото братство да бъдат закупувани на името на подставени лица посочвани лично от П. Дънов, тъй като обществото не прави постъпки да бъде регистрирано и следователно няма право да притежава недвижима собственост. Поради тази причина неговите имоти от правна гледна точка се припознават като частни и подлежат на одържавяване според новоприетия закон, въпреки надлежно съставените от собствениците „контра летьър” документи¹⁴⁵, които са предоставени на Братския съвет. Спазвайки едномесечния срок всички формални собственици на имоти на Бялото братство подават пред съответната комисия декларации в които заявяват, че те са само номинални собственици на тези имоти. Декларация със същото съдържание подава и Братският съвет на обществото. Въпреки това процедурата по тяхното отчуждаване е задействана. Това дава повод Бялото братство да се обърне отново към Дирекцията на изповеданията за разрешаване на произтичащите от ЗОЕГПНС проблеми. От изложението на Братския съвет на Бялото братство от 3 юни 1948 г. разбираме, че в градоустройствения съвет на Софийска община предстои разглеждане на въпроса за отчуждаване на молитвения дом и поляна за молитви и упражнения на обществото в кв. „Изгрев”. Това е и причината, която кара Братския съвет отново да напомни своята лоялност, самобитност като духовно общество и своите прогресивни идеи непротиворечащи на правителствената политика. Според него отчуждаването на имотите би се отразило зле, както на вътрешния живот на братството, така и на настроенията на неговите последователи, а освен това е и в противоречие със свободата на вероизповеданията гарантирана от Конституцията на НРБ.

¹⁴⁴ Пак там; Стенографски дневници на VI ВНС, I РС. С., 180-183.

¹⁴⁵ Контра летьърът (обратно писмо) е двустранен частен документ, който доказва действителната воля на страните, различна от тази, записана в нотариалния акт. В него страните подробно записват съдържанието на всички клаузи на прикритата сделка. Отбелязват се мотивите и основанията за съставянето на този обратен (контра) документ. Целта на документа е да разкрие и да установи вътрешните отношения между страните по сделката. Когато се наложи след време, обратното писмо може да послужи като годно доказателствено средство пред съда във връзка с евентуален съдебен спор.

Поради тези причини Братският съвет отправя молба за издаване на удостоверение, че Бялото братство е верска общност, необходимо за отстояване на неговите права.¹⁴⁶

Чрез удостоверението Братският съвет смята да претендира, че Бялото братство представлява обществена организация и като такава неговите имоти не попадат под ударите на ЗОЕГПНС.

Засилените връзки и кореспонденция между Дирекцията на изповеданията и Братския съвет в рамките на месеците април-юни дават своя резултат в положителна за братството посока. Очевидно ръководителите на Бялото братство успяват да убедят държавния орган в своята последователна лоялност и идеологическа близост, включително и при посещението на Д. Илиев на „Изгрева”, тъй като върху изложението той слага следната резолюция: „Да се издаде удостоверение.”¹⁴⁷ Така молбата е удовлетворена и на 11 юни 1948 г. Дирекцията на изповеданията издава следното удостоверение:

„На основание чл. 78 от Конституцията и писмо от 3 юни 1948 г. на Братския съвет на обществото „Бяло братство” (вх. № 27526-40-V от 5 юни 1948 г.) Министерството на външните работи удостоверява, че общество „Бяло братство” е признато за верска общност и се ползва с правата на свободна дейност по смисъла на тоя член на Конституцията. Настоящото удостоверение се дава на Братския съвет на обществото, за да му послужи където потрябва.”¹⁴⁸

Официалното признаването на братството за верска общност е от изключителна важност, както за самото него, така и от гледна точка на настоящето изследване. За това си дават сметка и членовете на Братския съвет, които на 24 юни 1948 г. изпращат благодарствено писмо до директора на изповеданията, адресирано до „благородния и уважаван пълномощен министър на отдел „Вероизповедания”, другаря Димитър Илиев”. Освен, че не пестят суперлативи за него и оказаното съдействие за официалното признаване на обществото, те декларират, че „ Братският съвет на общество

¹⁴⁶ АМВнР, оп. 4, папка 11, преписка 177, л. 11-13.

¹⁴⁷ Пак там, л. 11.

¹⁴⁸ АМВнР, оп. 6, папка 7, пореден 205, л. 4.

„Бяло братство” и цялото братство в страната ще запазим топли чувства за Вас и за всички благородни и високо посветени, стоящи по върховете на управлението”. За демонстриране на своята съпричастност и близост с властта отново е напомнена общата съдба на братството и БКП от времето когато те са били гонени от „миналите режими”.¹⁴⁹

На фона на това привидно добро стечение на обстоятелствата за Бялото братство и явното благоразположение към него, политиката на БКП към Католическата и евангелските църкви се променя. Международната конюнктура създава условия за окончателна разправа със смятаните за нелоялни и вражески настроени вероизповедания не само в България, но и в страните от Източна Европа намиращи се под съветска опека. Линията която се следва към тях е дискредитиране и елиминиране на ръководствата им чрез инспириране на публични съдебни процеси, а отправените им обвинения в различните страни са аналогични.

Началото на разправата с евангелските църкви съвпада с втората вълна на репресии срещу представители на БПЦ. Тя започва с ареста на игумена на Рилския манастир архимандрит Калистрат на 29 юли 1948 г., чиято дейност и явни антикомунистически позиции отдавна са следени от новата власт. За разлика от първите месеци след 9 септември сега стремежът на комунистическото управление е да представи тези нови гонения като законосъобразни, поради което повечето от тях завършват с открити, но напълно дирижирани съдебни процеси. Репресиите са в контекста на борбата с вътрешния враг, а обвиненията са свързани с противотечественофронтовски прояви и пропаганда, шпионаж, нерегламентирани връзки с чужбина и т.н. Че кампанията срещу различните църковните среди е взаимосвързана и е подчинена на горните цели проличава от секретните решения на ПБ на ЦК на БКП от 21 юли 1948 г. Те са посветени на опазването на държавната тайна, засилване органите за сигурност, задържане деятели на бившите опозиционни партии, създаване специален лагер за уволнени офицери за фашистка дейност, прочистване на граничните райони от неблагонадеждни елементи, взимане на специални

¹⁴⁹ ЦДА, ф. 165, оп. 3, а.е. 116, л. 14.

разузнавателни мерки в младежките бригади и др. Точка 10 от решението е посветена на борбата на „религиозния фронт” и гласи: „Да се подведе под отговорност Калистрат¹⁵⁰ и се вземат специални мерки срещу дъновистите, баптистите и другите религиозни секти, които вършат вражеска пропаганда и шпионаж.”¹⁵¹

Цитираното партийно решение недвусмислено показва, че за БКП Бялото братство е чисто и просто една от религиозните секти в страната, което автоматично го причислява към враговете на народната власт. На пръв поглед тази позиция се разминава драстично с политиката водена от Дирекцията на изповеданията, чиято позиция за признаване на Бялото братство за вероизповедание очевидно противоречи на партийната политика. Това, обаче е вярно само донякъде, тъй като според БКП всички евангелски църкви също са „секти”, но това не пречи те да бъдат регистрирани от държавния орган за контрол на изповеданията. Решението от 21 юли 1948 г. потвърждава следваното още от междувоенния период комунистическо разбиране, че Бялото братство е религиозна секта схващана като част от спектъра на „реакционни и вражески настроени” групи.¹⁵² Нещо препотвърдено и по процесите на Народния съд. Поради тези причини лоялното и твърде сервилно поведение на Братския съвет към комунистическата власт няма как да му донесе дивиденди, а сравнително благосклонното отношение към него до 1948 г. е просто част от общата религиозна политика на БКП, а не е плод на специално отношение.

¹⁵⁰ На 29 юни 1949 г. архимандрит Калистрат е осъден на 10 години строг тъмничен затвор, глоба от 350 000 лв. и лишаване от граждански права за 15 години. През 1952 г. е помилван от ПНС и заточен в Бачковския манастир, където почива на 23 януари 1959 г.

¹⁵¹ ЦДА, ф. 1 б, оп. 6, а.е. 520, л. 3.

¹⁵² Агентурно-оперативната работа сред духовенството и сектите започва през 1946 г. Основната задача с която тогава е натоварено отделение „А” на ДС е да вербува секретни сътрудници, които „да донасят за онази реакционна дейност, която поповете провеждат”. Паралелно започва и работа по внедряване на агенти във „всички религиозни секти, дъновисти и пр.” – Държавна сигурност – политическа полиция. Документален сборник. С., 2011. 61. Макар в следващите години към Бялото братство да липсва сериозен оперативен интерес (до септември 1947 г. е вербуван един единствен агент от средите на братството), не случайно то влиза в полезрението на съществуващата към Отдел I на дирекция „Държавна сигурност” група „Духовенство и секти”. От тогава до края на комунистическото управление дъновистите ще бъдат причислявани по оперативна линия именно към сектите, а в зависимост от различните реструктурирания на службите за сигурност ще бъдат наблюдавани и разработвани от различни отдели и съответните техни отделения. Малко по-късно Бялото братство е наблюдавано от III отделение „Духовенство и секти” на Отдел I към III управление на ДС по линия на „Протестанти и секти”.

През лятото на 1948 г. са проведени и първите масови арести на свещенослужители на евангелските църкви. Тогава са арестувани 19 души, принадлежащи основно към петдесятната и баптистка църкви. Първоначалните обвинения и насока на следствието са за валутни нарушения. Истинските подбуди и цели, обаче научаваме от обширен доклад на МВР до ЦК на БКП от октомври 1948 г. във връзка с дотогавашните обвинения за незаконна обмяна на валута: „След приключване работата по този пункт следствието се насочи изключително към разкриване шпионската и друга антинародна дейност на четирите секти, което е и основното направление и цел на следствието.”¹⁵³

Логичен завършек на следствените действия е взетото на 24 януари 1949 г. от ПБ на ЦК на БКП решение за провеждане на процес срещу 15 от арестуваните пастори, повечето от които членове на Върховния съвет на ОЕЦ, а част от останалите задържани са привлечени като свидетели по делото. Според решението се създават комисии за наблюдение и изнасяне на процеса и неговото непосредствено ръководство, като са насрочени и дати за връчване на обвинителния акт и начало на самия процес, съответно 7 и 25 февруари с.г.¹⁵⁴ Предвижда се след публикуването на обвинителния акт да се вземат всички мерки религиозните организации и отделни вярващи да разобличат публично „престъпната дейност” на подсъдимите. Интересно е, че за разлика от другите процеси, като например този срещу католическото духовенство, в решението на ПБ изрично се казва, че „изхождайки от политически съображения, въпреки че мнозина от обвиняемите заслужават най-тежко наказание, при произнасянето на съда да се избегне издаването на смъртни присъди”¹⁵⁵.

Замислен и проведен като публичен с цел „пълното разобличаване на търговците с вярата и изменници на родината”, процесът започва на набелязаната от ПБ дата 25 февруари и продължава до 8 март 1949 г., когато са произнесени присъдите. Обвиненията са за шпионаж в полза на чужди държави, предаване сведения от военен, стопански и политически характер,

¹⁵³ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 8, а.е. 190, л. 20.

¹⁵⁴ ЦДА, ф. 146 б, оп. 5, а.е. 611, л. 1-1а.

¹⁵⁵ Калканджиева, Даниела. Цит. съч. 190.

разпространяване на зловредни слухове и т.н. От 15-те обвиняемите 4-ма са осъдени на доживотен строг тъмничен живот, 4-ма на 15 години затвор, 3-ма на 10 години, 1 на 6 години и осем месеца затвор, 1 на 5 години, а 2-ма на 1 година условно.¹⁵⁶

С влизането на присъдите в сила евангелската общност в страната на практика остава без своето авторитетно и опитно ръководство, което е и повод да бъдат принудени църквите да включат в състава на новите ръководства удобни за властта хора. След края на процесите е разтурен организационно Съюзът на обединените евангелски църкви. Премахната е длъжността на религиозния представител, а евангелските църкви започват да се представляват пред държавата от председателите на съюзите на отделните деноминации. По този начин БКП изпълнява поставените си задачи – елиминирането на протестантизма като „проводник на чуждо влияние” в страната и свеждане активността му до минимум. С фактически обезглавено ръководство, узаконена международна изолация, държавна намеса във вътрешния им живот и под постоянното наблюдение на Държавна сигурност, евангелските църкви в България влизат в най-трудния период от своето съществуване.

Частично одържавяване на имотите на общността

След издаването на удостоверението, признаващо Бялото братство за верска общност, кореспонденцията между Дирекцията и Братския съвет рязко намалява чак до началото на 1949 г. През това време въз основа на полученото признание за верска общност Братският съвет прави постъпки за спиране процедурите по отчуждаване на неговите имоти в кв. „Изгрев”, тъй като според ЗОЕГПНС ако те принадлежат на обществена организация не подлежат на одържавяване. Разбира се, това би могло да се осъществи само ако съответната комисия признае подадените от номиналните притежатели декларации, че имотите са закупени със средства на Бялото братство и са

¹⁵⁶ Вестители на истината. История на евангелските църкви в България. С., 1994. 355-356; Процесът срещу евангелските пастори-шпиони. С., 1949.

негова собственост. Това обаче не се случва, което е причина Братският съвет отново да потърси съдействието на Дирекцията на изповеданията.

На 24 януари 1949 г. той изготвя специално изложение посветено на въпроса с отчуждаването на братските имоти в кв. „Изгрев”. За пореден път директорът на изповеданията е запознат с историята на Бялото братство в България и неговите идеи. Още в началото е припомнено, че в историята често се е случвало напредничави и прогресивни идеи да създават религиозни движения. Според Братския съвет, като такова може да бъде определено и Бялото братство, което е самобитно общество, продължител на богомилското движение. Внимание е обърнато и на последователните позиции на братството по отношение на борбата с „всички форми на старата култура... за един нов строй на братство и социална справедливост”. Препотвърждават се и отстояваните идейни принципи: „Обществото на Бялото братство е за колективния комунален живот. То е против частната собственост. То е за обединение на славянството и за дружба със Съветския съюз.” След тези задължителни декларации на лоялност, в изложението подробно е описано придобиването на имотите през междувоенния период и последствията от евентуалното им одържавяване, които биха довели до „невъзможност то да функционира”. Накрая Димитър Илиев е помолен да се застъпи пред съответните органи: „Да се признаят братските имоти не като частни имоти, а като действително принадлежащи на обществото Бяло братство и да не се отчуждават, а именно: молитвения салон, братския стол, полянката, зеленчуковите и овощни градини на братството в квартала Изгрев.” Членовете на Братския съвет припомнят на директора на изповеданията благосклонността с която дотогава новата комунистическата власт се отнася към Бялото братство „за разлика от третирането на миналите реакционни режими”. Те изявяват увереност, че „в настоящия критичен момент днешната власт пак ще се притече на помощ и ще признае тези имоти за братски. Защото щом се признаят те веднъж като принадлежност на обществената организация, не се отчуждават.”¹⁵⁷

¹⁵⁷ ЦДА, ф. 165, оп. 3, а.е. 211, л. 1-2 с гръб.

Без да оставя развитието на събитията на случайността в началото на м. февруари Братският съвет подава молба до Министерството на правосъдието за освобождаване от отчуждение на декларираните имоти по дело № 314 (Обща декларация на Братския съвет за всички имоти). В нея отново се напомня, че нотариалните актове са на подставени лица, Бялото братство е признато за верска общност, а според ЗОЕГПНС се отчуждават единствено имоти на частни лица и дружества, но не и на обществени организации. Към молбата са приложени, както удостоверение на Дирекцията на изповеданията от 11 юни 1948 г., така и осем клетвени декларации от номиналните собственици, потвърждаващи, че недвижимите имоти принадлежат на Бялото братство и са закупени с негови средства и за негова сметка.¹⁵⁸

Депозираната в Министерството на правосъдието молба е причина на 7 февруари 1949 г. Братският съвет да отправи до Дирекцията на изповеданията две нови изложения. В първото отново се напомня, че Комисията за отчуждаване на едрата градска недвижима собственост е отчуждила молитвения дом на братството, поляната за гимнастически упражнения, зеленчуковите и овощни насаждения, тъй като ги припознава за частни имоти. Обяснението на Братския съвет е, че по време на „фашисткия режим понеже бяхме преследвани и не бяхме признати, ние бяхме принудени да вадим нотариални актове за нашите имоти на името на частни лица”. От това изложение разбираме, че Димитър Илиев е посетил кв. „Изгрев”, тъй като Братският съвет се обръща към него с думите: „Вие сте в течение на живота на Братството, Вие посетихте Изгрева и проучихте на място положението и истината.” В тази връзка се иска от директора на изповеданията да се застъпи пред Министерството на правосъдието за да се „признаят нашите имоти за обществени, т.е. принадлежащи на обществото „Бяло братство” и да не се отчуждават”.¹⁵⁹

Това поредно изложение на Братския съвет не дава желанния резултат. То обаче е повод за насочване вниманието на директора на изповеданията

¹⁵⁸ Молбата и декларациите са публикувани в: Изгревът на Бялото братство... Т.3. 361-363.

¹⁵⁹ ЦДА, ф. 165, оп. 3, а.е. 211, л. 5.

Димитър Илиев в съвсем друга посока. Във връзка с предстоящото приемане на Закона за изповеданията, забраняващ без специално позволение връзките на изповеданията с чужбина и раздухваната истерия около готвената съдебна разправа с обвинените за шпионаж евангелски пастори, министърът на външните работи Васил Коларов е провокиран от наименованието с което Бялото братство се представя. Конкретният му интерес е свързан с факта, че всички изложения на Братския съвет са върху печатни бланки в чиито горен ляв ъгъл е изписано: „Ученици на Всемирното Бяло братство”. Поради тази причина той слага върху последното изложение следната резолюция с дата 9 февруари: „Да дадат писмени обяснения за какво всемирно б. бр. става дума и с кого и какви всемирни връзки поддържат.” Вместо отговор по поставените в изложението въпроси на 14 февруари Димитър Илиев изпраща писмо до Братския съвет в едно изречение: „Министерството на външните работи, Дирекция на изповеданията, моли да бъде уведомено, възможно най-бърже, относно всемирния характер на братството Ви, както и да му посочите с кого и какви всемирни връзки поддържате на религиозна основа.”¹⁶⁰

Явно Братският съвет се ориентира бързо в така създалото се положение давайки си сметка за последици, които биха могли за произтекат ако бъде обвинен в нерегламентирани връзки със задгранични организации защото отговорът-изложение на горното запитване с дата 18 февруари 1949 г. вече е на нова печатна бланка, в чиито горен ляв ъгъл фигурира „Ученици на общество Бяло братство”, като думата „всемирно” е отпаднала. В него е дадено и подробно разяснение на въпроса: „Обществото „Бяло Братство” в България преди години носеше името Всемирно Бяло братство, като с това се изтъкваше не само светския, но и духовния, всемирен характер на новото за България учение. Според нашия Учител основните идеи на християнството са всемирни, космични... Според Христовото учение Христос и напредналите същества в духовния свят ръководят целия Всемир, цялата вселена. Те именно образуват Всемирното Бяло братство, а ние се наричаме ученици на Всемирното Бяло Братство... Ние се наричаме и

¹⁶⁰ Пак там, л. 6.

общество Бяло Братство. Това се вижда и от обстоятелството, че във всички заявления и изложения, които сме Ви пращали до сега винаги сме се подписвали: Общество Бяло Братство.”¹⁶¹ Колкото до връзките си на религиозна основа Братският съвет посочва, че те са сведени до минимум, а интересът, който имат към чужбина се изчерпва с „двайсетина души съидейници” повече във Франция на които се изпращат беседи в оригинал или превод. Изложението завършва с думите: „Държим да заявим, че други никакви материални връзки нямаме с чужбина.”¹⁶² Дадените обяснение очевидно удовлетворяват дирекцията, тъй като допълнително разяснение по този въпрос не е изискано.

Второто изложение на Братския съвет от 7 февруари 1949 г. е доста по-лаконично и с почти ултимативен тон:

„Молим да ни се издаде удостоверение, скоето да се изтъква, че верската общност – Общество „Бяло братство” – може да владее имоти на свое име. От такова удостоверение се явява нужда, защото както в София, така и в провинцията по този въпрос са в неизвестност.

Такова удостоверение ни е нужно за да оформим някои наши документи и имоти, та за в бъдеще да се избягват някои недоразумения и спънки в живота на Братството.”¹⁶³

Очевидно членовете на Братския съвет смятат, че както през 1948 г. така и сега биха могли да склонят Дирекцията на изповеданията да прояви благоразположение към братството. В рамките на отминалата една година, обаче, религиозната политика на БКП коренно се е променила, а предстои и приемане на новия Закон за изповеданията. Това неминуемо е променило и отношението на Д. Илиев към Бялото братство и неговите претенции. Поради тази причина искането е оставено без последствия.

Влизането в сила на 1 март 1949 г. на новия Закон за изповеданията води до взимане на отношение към поставените в изложението на Братския съвет от 7 февруари въпроси относно имотите на обществото, тяхното одържавяване и искането за издаване на удостоверение разрешаващо

¹⁶¹ Пак там, л. 14.

¹⁶² Пак там, л. 15.

¹⁶³ Пак там, л. 9.

общността да владее такива. На 7 март 1949 г. директорът на изповеданията нарежда по всички поставени въпроси „много бързо” да се произнесе юридическият съветник при МВнР проф. А. Ангелов. Само два дни по-късно (на 9 март) последният изготвя своето мнение по тях. Според него законът за първи път „урежда по един ясен и изчерпателен начин и въпроса за юридическата личност на изповедните общности, частично приложение на който се явява придобиването и притежаването на имоти в страната”. Но тъй като според чл. 6 от него едва след утвърждаване устава на изповеданието то придобива статут на юридическа личност, „окончателната съдба на общността „Бяло братство”, а от там и на неговите имоти има да се разреши съобразно с това дали ще бъде утвърден техния устав в тримесечен срок по чл. 30”. Професорът изрично отбелязва, че и до установяване на новия режим свързан с утвърждаването на съответния устав завареното положение се запазва и продължава да съществува за всички признати в страната изповедания. Заключение му е, че Бялото братство като признато за верска общност се ползва със свобода по чл. 78 от конституцията и има право да владее имоти.¹⁶⁴

Цитираното мнение на юридическия съветник при МВнР има един съществен недостатък. То не взема отношение към това от което най-вече се интересуват, както Дирекцията на изповеданията, така и Бялото братство. А именно – съдбата на имотите записани на частни лица, но закупени със средства на обществото, тъй като именно тяхното притежание е повод те да попаднат сред подлежащите на одържавяване.

Въпреки настоятелните молби и изложения на Братския съвет до всички инстанции имащи отношение към въпроса развързката е предрешена поради една проста причина. Законът за отчуждаване на едрата градска покрита недвижима собственост не признава силата на декларациите контра легър и продължава да счита имотите на братството за частни. Оттук следва и логичното заключение, че даже и уставът на Бялото братство да бъде одобрен, няма как то да си възвърне собствеността върху тях. В крайна сметка всички набеязани имоти на Бялото братство в кв. „Изгрев” са

¹⁶⁴ Пак там, л. 11-12.

изцяло или частично одържавени. От общо 29 465 кв.м. закупени в междувоенния период със средства на Бялото братство по ЗОЕГПНС към Софжилфонд преминават 18 845 кв.м. Неодържавената площ са имоти, които техните формални собственици декларират като единствен свой имот, поради което са временно запазени. От гледна точка на духовния живот на Бялото братство от особено значение са Молитвения дом (Салон) и трапезария, гробът на П. Дънов и поляната за молитвени и гимнастически упражнения. От парцела върху който се намира Молитвеният дом са одържавени 2/3 или 1000 кв.м. от общо 1500. Мястото където се намира гробът на П. Дънов е с размер 7500 кв.м. от които са одържавени 1/3 или 2500 кв.м. Поляната обхващаща 10 декара е разпределена в три имота, със собственици Тодор Стоименов, Боян Боев и Начо Купенковски и площ съответно 3500, 3000 и 3500 кв.м. Първият имот е изцяло одържавен, вторият наполовина, а третият поради факта, че Начо Купенковски го декларира като единствен не е одържавен. Така от общо 10 декара Бялото братство по това време запазва 5, тоест половината. Това му позволява да продължи да използва поляната за своите цели.¹⁶⁵

Въпреки извършеното одържавяване Дирекцията на изповеданията все пак се съобразява с фактическото положение на нещата и формално припознава имотите за принадлежащи на общността. Затова и се застъпва братството да продължи да ги стопанисва, но като заплаща наем за отчуждената 2/3 част от молитвения дом. Върху гробното място на П. Дънов пък е наложена временна възбрана за включването му в градоустройствени и регулационни планове, което говори за известна толерантност и склонност на властта на този етап да не стига до взимане на крайни решения, а да реализира постепенно своите намерения.

Законът за изповеданията и изготвяне на устав на Бялото братство

¹⁶⁵ АМВнР, оп. 6, пореден 88, преписка 2-2-7, л. 19-21, 23; Изгревът на Бялото братство. Пее и свири, учи и живее. Сборник. Т. 3... 367-369.

Само един ден преди предвидената дата за започване на процеса срещу евангелските пастори, на 24 февруари 1949 г. внесенят проектозакон за изповеданията е приет от VI ВНС.¹⁶⁶ Целящ съгласуване както със съветската политика, така и с новоприетото религиозно законодателство в страните от Източна Европа той претърпява седем редакции, последната от която е съобразена с мненията и препоръките на председателя на Съвета по въпросите на РПЦ Г. Г. Карпов отправяни лично до Георги Димитров.¹⁶⁷ Без конкретно да бъдат упоменати църкви и вероизповедания в мотивите към законопроекта четем: „Като се има пред вид политическата дейност на някои международни църковни организации, законопроекът цели да защити каноническата чистота на различните български изповедания...” В произнесената реч по повод неговото приемане Васил Коларов не пропуска да обърне специално внимание на „чуждата религиозна пропаганда” в България след Освобождението. Говорейки дълго за Католическата църква, възприемана от комунистическата власт като основен идеологически враг, накрая във връзка с началото на процеса срещу евангелските пастори той отправя хапливи забележки за „безграничното лицемерие на някои европейски и американски ревнители на свободата на изповеданията”. Речта му завършва с откровението, че държавата ще „оказва помощ и поддръжка на всички изповедания в страната, които действуват в рамките на Конституцията и лоялно сътрудничат с народната власт”.¹⁶⁸

Законът за изповеданията влиза в сила от деня на обнародването му в Държавен вестник на 1 март 1949 г.¹⁶⁹ Приемането му може да се разглежда като кулминация на провежданата от БКП религиозна политика през интересувания ни период. Със своите силно ограничителни функции Законът за изповеданията се явява основният инструмент за упражняване на контрол върху дейността на различните вероизповедания и техните ръководства. За разлика от останалото законодателство на тоталитарна България, включително и конституцията, до края на комунистическото

¹⁶⁶ Стенографски дневници на VI ВНС, III редовна сесия. С., б.д. 70-72.

¹⁶⁷ ЦДА, ф. 146 Б, оп. 4, а.е. 825, л. 5.

¹⁶⁸ Стенографски дневници, ВНС, III редовна сесия. С., б.д. 70-72.

¹⁶⁹ ДВ, бр. 48 от 1 март 1949 г.

управление той не претърпява почти никаква промяна. Това говори за силно рестриктивната политика на БКП по отношение на вероизповеданията, следвана неотклонно до свалянето ѝ от власт.

Законът за изповеданията слага начало на поредния етап от политиката на БКП по отношение на религиозните общности в страната. Тази политика въплътена както в текстовете на закона, така и в готвената съдебна разправа с протестантското вероизповедание, води и до рокади в държавния орган натоварен с нейното провеждане – Дирекцията на изповеданията. Дотогавашният неин ръководител Димитър Илиев, изпратен на дипломатически пост, е заместен от партийния апаратчик д-р Павел Тагаров¹⁷⁰. Колкото до отминалия период обхващащ времето от септември 1947 до март 1949 г. може би най-откровен е вече бившият директор на изповеданията Димитър Илиев. В своя докладна записка до Георги Димитров от 6 януари 1949 г. той го характеризира така: „След 2 годишна работа, под Ваше ръководство, и под ръководството на др. министър Коларов, моля да ми разрешите да Ви докладвам, че възложената ми от вас работа изпълних, като се постигнаха редица успехи в усилията ни да ръководим и контролираме различните изповедания у нас.”¹⁷¹

Освен с висящите проблеми около имотите, след 1 март 1949 г. Бялото братство трябва да съобрази дейността си и с новия Закон за изповеданията. Тъй като според чл. 16 от Закона централните ръководни органи на изповеданията са длъжни да се регистрират при МВнР, още на 15 март в Дирекцията на изповеданията е депозиран списък на 7 членния Братски съвет. В този си състав той получава и официална регистрация по новия закон. Освен централните ръководни органи съгласно чл. 31 от Закона за изповеданията в едномесечен срок от влизането му в сила всички религиозни общности са длъжни да представят в МВнР списъци с имената

¹⁷⁰ ЦДА, ф. 146 Б, оп. 4, а.е. 819, л. 53. Павел Тагаров е назначен за директор на изповеданията с Указ № 1702 на Президиума на НС от 30 ноември 1948 г. По това време той е пълномощен министър на НРБ в Полша. Поради тази причина заемането на новия пост отнема няколко месеца. От заповед № 289 от 10 март 1949 г. на министъра на външните работи В. Коларов се разбира, че официалното предаване на длъжността директор на изповеданията между Д. Илиев и П. Тагаров е извършено в периода от 6 февруари до 4 март 1949 г. – АМВнР, ф. 10, оп. 9, дело 25, преп. 711, л. 34, 40, 50, 87-88, 90.

¹⁷¹ Пак там, л. 53.

на своите религиозни представители и свещенослужители. Такъв списък е изготвен от Братския съвет на Бялото братство на 28 март 1949 г. и депозиран три дни по-късно в Дирекцията на изповеданията. В него са изброени имената и адресите на всички ръководители на клоновете на братството в страната, както и тяхната професия. Списъкът съдържа 61 имена и дава представа за населените места в които общността има свои организирани групи. Това са градовете: Варна, Пловдив, Русе, В. Търново, Сливен, Шумен, Петрич, Севлиево, Търговище, Айтос, Хасково, Троян, Ямбол, Нова Загора, Стара Загора, Габрово, Казанлък, Лом и селата: Козар, Деветак и Нейчево (Карнобатско), Белчево, Богомилово, Кирилово и Елхово (Старозагорско), Костиево (Пловдивско), Пет могили и Омарчево (Новозагорско), Любимец (Свиленградско), Липница (Оряховско), Градец и Мокрен (Котленско), Мъглиж, Шейново, Крън, Ветрен и Хаджи Димитрово (Казанлъшко), Имренчево и Драгоево (Преславско), Васил Левски (Търговищко), Булчино, Българево, Вресово, Лесково и Тополица (Айтоско), Баня, Изворище и Рудник (Бургаско), Каблешково, Габерово, Оризаре, Горица, Бата, Страцин и Просеник (Поморийско), Челник (Ямболско) и Мърчаево (Софийско). Общо 18 градски и 39 селски братства.¹⁷² Освен този списък Братският съвет депозира в Дирекцията на изповеданията и уведомително писмо за предстоящ събор на Братството в гр. Айтос от 7 до 9 април имащ за цел изработване и приемане на устав на верската общност, тъй като съгласно чл. 30 от Закона за изповеданията, в тримесечен срок от неговото обнародване, т.е. до 1 юни 1949 г., отделните изповедания са длъжни да изработят свои устава, които да представят в МВнР за утвърждаване. В писмото се упоменават и участниците – лицата изброени в изготвения списък и седемте члена на Братския съвет – общо 68 души. За безпроблемното протичане на събора се отправя и молба за издаване на служебна бележка, удостоверяваща съгласието на Дирекцията на изповеданията за неговото провеждане, която да послужи пред държавните органи в гр. Айтос.¹⁷³

¹⁷² Пак там, л. 17-19.

¹⁷³ Пак там, л. 16.

По повод искането на братството, на 4 април Павел Тагаров изпраща препис от списъка и писмото до МВР – Дирекция „Държавна сигурност“ със запитване дали дава своето съгласие за провеждане на събора. Бавещият се отговор от страна на Дирекцията на изповеданията и произтичащите от него организационни въпроси принуждават Братския съвет на Бялото братство да насрочи нова дата за свикване на ръководителите на групите в гр. Айтос – 26 и 27 април 1949 г. Тази промяна изисква Дирекцията на изповеданията отново да бъде уведомена, но този път това става десет дни по-рано от предвидените дати. Братският съвет отправя и повторна молба за съобщаване на властите в града, че мероприятието става със съгласието на Дирекцията. Като допълнително сведение е посочен и отговорникът за уреждането на срещата и посрещането на делегатите, местният ръководител на Бялото братство в гр. Айтос Георги Куртев. От своя страна директорът на изповеданията отново препраща писмото до МВР – Дирекция „Държавна сигурност“ и настоява за взимане на становище по повдигнатия вече въпрос. В крайна сметка на 26 април вътрешното министерство отговаря на д-р Павел Тагаров лаконично: „Съобщаваме Ви, че нашето мнение е да им се разреши свикването на събрание.“¹⁷⁴

В рамките на предвидените два дни – 26-27 април 1949 г. събраните в гр. Айтос делегати на Бялото братство от страната изработват и приемат проектоустав на обществото, който е депозиран в Дирекцията на изповеданията през месец май с.г. В Закона за изповеданията не е упоменат срок, в който министърът на външните работи се задължава да утвърди представените устави. Според цитирания чл. 30 от Закона той има право да поиска редакция или премахване на текстове, които са „противни на законите, общественения ред и добрите нрави в страната“, а ако съответното изповедание не се съобрази с това искане може да бъде отказано утвърждаване на устава. Тази възможност е умело използвана от комунистическата власт за да протака процеса по утвърждаването им и да осъществи директна намеса при тяхната редакция с цел съобразяването им с партийната политика. Усилията на Дирекцията на изповеданията и

¹⁷⁴ Пак там, л. 20-23.

партийното ръководство през 1949 г. са съсредоточени върху изменението и допълнението на Устава на БПЦ, поради което дълго време се отлага въпроса за уставите на останалите изповедания. Това от своя страна естествено поражда известно напрежение сред тях, тъй като според чл. 6 от Закона за изповеданията: „От момента на утвърждаване устава на изповеданието от министъра на външните работи, същото се счита за признато и добива качество на юридическа личност. От този момент качество на юридическа личност добиват и местните поделения на изповеданието.”¹⁷⁵

Макар и първостепенните задачи с които е натоварена Дирекцията на изповеданията при провеждането на религиозната политика на БКП да са свързани с проблемите на БПЦ, Католическата църква и евангелските църкви, именно след приемането на Закона за изповеданията и депозирането на своя проектоустав, Бялото братство започва по-трайно да присъства в ползването на властта, като част от общата вероизповедна политика. В своя обширен доклад „Относно настоящото положение на изповеданията у нас и мерките, които следва да бъдат взети за постигане на пълно сработване между църквата и държавата” с дата 2 септември 1949 г., адресиран до министъра на външните работи Владимир Поптомов, директорът на изповеданията д-р Павел Тагаров отделя специално място за Бялото братство. Както повечето доклади и този е структуриран в глави по вероизповедания и свързаните с тях проблеми. Новото е, че след изброяването на всички църкви и изповедания, за първи път се появява отделна глава озаглавена: „VIII. Общество „Бяло братство” /дъновисти/”. Информацията за него, обаче се изчерпва с две изречения: „Това общество е чиста самобитна българска религиозно-нравствена секта. Води началото си от Петър Дънов. Те за първи път представят свой устав за утвърждаване, като самобитна религиозна секта.”¹⁷⁶ Въпреки това поставянето на общността на равна нога с другите изповедания е характерен пример за взимането ѝ в предвид при изготвянето на бъдещата политика по отношение

¹⁷⁵ ДВ, бр. 48 от 1 март 1949 г.

¹⁷⁶ АМВнР, оп. 1 П, а.е. 715, л. 27.

на нея. Не е случайно и, че в тази иначе кратка информация думата „самобитна” е употребена два пъти. Именно охарактеризирането му като самобитно, дава възможност на Бялото братство за известна търпимост, въпреки че е причислено към сектите.

Неяснотата относно бавещото се разрешаване на правното положение на Бялото братство кара Братския съвет на 16 септември 1949 г. да изготви специално изложение до Дирекцията на изповеданията. В него се отправя молба за утвърждаване на депозирания проектоустав, „...понеже това е необходимо на нашата верска общност, за да можем да защитаваме интересите на обществото ни”. Искането е мотивирано с изготвения от Комисията за отчуждаване на едрата градска недвижима собственост опис на имотите на Бялото братство в София, а безвъзвратното им одържавяването може да се предотврати само ако обществото има статут на юридическа личност. Затова и членовете на Братския съвет не се отказват от борбата за тях и напомнят на директора на изповеданията, че: „За да си ги вземем обратно трябва да имаме утвърден устав.”¹⁷⁷

Молбата на Братския съвет е повод на 22 октомври директора на изповеданията П. Тагаров да изготви следната докладна записка до министъра на външните работи Вл. Поптомов:

„Обществото „Бяло братство” представи в законния срок своя устав в Дирекцията на изповеданията за утвърждаване. Същият бе прегледан внимателно и се установи, че някои положения, които противоречат на Закона за изповеданията трябва да бъдат премахнати. Това се извърши в съгласие с представителите на самото общество.

Изказвам мнение, че така представения устав може да бъде утвърден.”¹⁷⁸

Докладната записка, обаче е оставена без последствия, тъй като е в очевидно противоречие с партийната политика.

Макар и в срок всички изповедания да депозират своите устави в Дирекцията, властта бави тяхното приемане почти две години. Единствено

¹⁷⁷ ЦДА, ф. 165, оп. 3, а.е. 211, л. 28.

¹⁷⁸ Пак там, л. 31.

уставът на БПЦ е одобрен в края на 1950 г. За останалите религиозни общности едва на 20 февруари 1951 г. със заповед № 10 на подпредседателя на МС Владимир Поптомов е назначена комисия в състав: д-р Павел Тагаров (директор на Дирекцията на изповеданията при Министерски съвет); Любомир Радуилски (декан на Юридическия факултет); Едуард Арие (юридически съветник при МВнР); Г. Генков (юридически съветник при МС) и Асен Евлогиев (помощник при МС). Тя има за задача да прегледа представените проектоустави на отделните изповедания и направи предложение пред Министерския съвет за тяхното утвърждаване.¹⁷⁹

Поради липсата все още на утвърден устав, когато обстоятелствата налагат Бялото братство продължава да депозира пред държавните органи удостоверението от 1948 г., с което е признато за верска общност. Така например през 1950 г. въз основа на него Братският съвет легитимира пред Софийския окръжен съд правото да не плаща безвъзмезден данък върху получаваните по завет имоти. Това обстоятелство кара Правния отдел на Министерството на финансите да се обърне към Дирекцията на изповеданията за допълнителна информация: „Моля Ви, с оглед на данните да ни съобщите дали това общество не подлежи на закриване и дали не е закрито. Съгласно чл. 2 от Закона за държавните имоти, ако обществото е закрито или се закрие, имуществата му ще следва да се завземат като държавни.” В отговор на запитването на 6 април 1951 г. д-р Павел Тагаров изпраща писмо до Министерството на финансите:

„Издаденото удостоверение от Дирекцията на изповеданията под № 27256-40-V от 11.VI.1948 г. не потвърждава качеството на юридическа личност на обществото „Бяло братство”. Съгласно чл. 6 от Закона за изповеданията това качество се придобива от изповеданията и поделенията им от момента на утвърждаването на техните уставы.

Обществото „Бяло братство”, което дефакто съществува, както и другите изповедания у нас, е представило в предвидения в чл. 30 на същия закон срок своя устав за утвърждаване от Министерския съвет. Въпросът за

¹⁷⁹ АМВнР, оп. 4, а.е. 124, л. 37.

утвърждаването или неутвърждаването на устава ще се реши в близки дни.¹⁸⁰

Твърдението на директора на изповеданията, че въпросът с устава на Бялото братство ще се реши „в близки дни” се оказва твърде оптимистично, тъй като работата по него на сформиранията комисия отнема цялата 1951 г.

По препоръки на комисията от първоначално депозирания текст на изработения през м. април 1949 г. устав на Бялото братство са премахнати всички пунктове несъобразни „с общите линии и принципи за социалистическото изграждане на личността” и тези визиращи целите на обществото. Увеличен е от 3 на 25 души минималният брой на последователи необходими за образуването на местен клон на братството. Премахнат е разделът визиращ съборите и братските срещи, тъй като според него се организират периодични срещи на всички последователи на верската общност или на тези от дадена област или околия. Мотивът е, че тази практика е „необичайна за другите изповедания и нейното осъществяване е свързано с редица трудности”. Направена е и препоръка други отделни текстове да се съгласуват по-пълно със Закона за изповеданията.¹⁸¹

В неговия краен вариант, уставът на Бялото братство се състои от 35 члена, обособени в 4 раздела: „Състав”, „Управление”, „Приходи и разходи” и „Общи положения”. Във въвеждащите два члена е записано наименованието - верската общност „Бялото братство”, подчиняваща се в своята дейност на „законите, обществения ред и добрите нрави в страната” (чл. 1). Изброени са и всички мероприятия, организирани от общността: молитвени събрания, беседи, лекции, доклади, концерти, изложби, екскурзии, пикници, летни почивки, гимнастически и музикални упражнения (чл. 2). Органите на управление са Върховен съвет, Братски съвет и Ревизионна комисия, като членовете на последните два органа се регистрират в Дирекцията на изповеданията (чл. 9). Уточнено е, че Върховният съвет, членове на който са ръководителите на всички клонове в страната, заседава веднъж годишно, а като примерна дата е посочен 22 март

¹⁸⁰ АМВнР, оп. 4, папка 11, преписка 177, л. 8-9.

¹⁸¹ АМВнР, оп. 4, преписка 178, л. 1-2.

(чл. 10-11). Числеността на Братския съвет е определена на 9 души, избирани от Върховния съвет за срок от три години. За ръководител на съвета се избира най-възрастният брат. Избира се също секретар и касиер (чл. 15). От своя страна Братският съвет избира Стопански съвет, библиотекар, завеждащ столовата на братството и градинските насаждения (чл. 16). В правомощията на Братския съвет влиза ръководството на всички клонове, разрешението за провеждане на събрания по места, основаването и закриването на съществуващи клонове, поддържане на връзки с Дирекцията на изповеданията, да подготвя работата на Върховния съвет по въпроси свързани с устава и бюджета и др. (чл. 17) Ревизионната комисия се състои от трима члена, избрани от Върховния съвет за срок от три години и имаща задължение да следи отчетността и годишния баланс на различните поделения (чл. 26). Чл. 27 гласи, че верска общност „Бяло братство” и нейните местни поделения имат качество на юридическа личност. В раздел „Приходи и разходи” (чл. 30-33) са изброени начините на финансиране чрез: доброволни годишни вноски, дарения, завещания, даване под аренда на недвижимо имущество и непредвидени такива. Разходите са предвидени единствено за поддръжка на братското имущество и провеждане на инициативи свързани с живота на съответната братска община. В последния раздел „Общи положения” (чл. 34-35) изрично е записано, че Братският съвет отговаря за осъществяване на връзките с чужбина, там където има съмишленици на Бялото братство, но според предписанията на Закона за изповеданията.¹⁸²

Едва на 25 декември 1951 г. директорът на изповеданията изпраща специален доклад до подпредседателя на Министерския съвет Владимир Поптомов относно неговото утвърждаване. След изброяване на направените промени и допълнения Павел Тагаров обобщава: „Ръководството на общността „Бяло братство” прие препоръките и изготви окончателния текст на устава в съгласие с тях. При това положение, комисията изказва мнение за утвърждаване на устава на общността „Бяло братство”.¹⁸³

¹⁸² АМВнР, ф. 10, оп. 9, дело 26, преп. 744, л. 66-70.

¹⁸³ АМВнР, оп. 4, преписка 178, л. 1-2.

До началото на 1952 г. са утвърдени уставите на мюсюлманското и израилтянското изповедания, както и на арменската църква.¹⁸⁴ Въпреки мнението както на сформираната по въпроса комисия, така и на Дирекцията на изповеданията, уставите на евангелските църкви, Католическата църква и Бялото братство остават неутвърдени от правителството. Поради тази причина директорът на изповеданията поставя въпроса не веднъж пред Министерския съвет и присъства в почти всички негови обобщаващи доклади относно дейността на вероизповеданията в страната. За политиката на Дирекцията на изповеданията към Бялото братство е характерна паметната записка от нейния директор до министър-председателя Вълко Червенков, изготвена по искане на последния на 6 май 1952 г. Както и в другите изложения в нея има раздел посветен на Бялото братство:

„V. Относно верската общност "Бяло братство"

У нас съществува верската общност "Бяло братство" /дъновисти/. Нейните последователи наброяват към 6.000 души. Дирекцията има към нея отношение както към другите изповедания.

Като се има предвид, че тази верска общност фактически съществува и че последователите ѝ са хора с лоялно отношение към народната власт, Дирекцията е на мнение тя да бъде призната, като за целта се утвърди представеният от нея устав.”¹⁸⁵

Естествено протакането на въпроса създава известно напрежение сред ръководствата на изповеданията, чиито уставы все още не са утвърдени. Това от своя страна принуждава директорът на изповеданията на 2 юли 1952 г. в доклад до Вълко Червенков отново да постави проблема. Павел Тагаров отбелязва, че „забавянето на въпроса за утвърждаването на уставите не само се тълкува зле от представителите и последователите на самите изповедания, но го голяма степен затруднява и дейността на Дирекцията”. Поради тази причина той отправя молба до министър-

¹⁸⁴ Уставите са утвърдени от Министерския съвет, както следва: Устав на израилтянското изповедание в НРБ – 19 май 1951 г. АМВНР, ф. 10, оп. 9, дело 26, преписка 744, л. 64-65; Устав за църковното устройство и управление на мюсюлманите в НРБ – 22 май 1951 г. АМВНР, ф. 10, оп. 9, дело 26, преписка 744, л. 101 и Устав на Арменската апостолическа православна църква в България – 13 декември 1951 г. – АМВНР, ф. 10, оп. 9, дело 26, преписка 744, л. 53.

¹⁸⁵ АМВНР, оп. 9, а.е. 692, л. 10.

председателя: „Като съобщавам горното, моля, другарю Председател, да възложите на един от другарите подпредседатели на Министерския съвет да утвърди уставите на споменатите изповедания”. Явно докладът привлича вниманието на В. Червенков и на 6 юли той слага следната резолюция върху него: „Да ми се изпратят уставите.”¹⁸⁶

На основание на резолюцията, на 9 юли Павел Тагаров депозира всичките 8 неутвърдени устава на Католическата църква, шестте евангелски деноминации и верска общност „Бяло братство”. В придружаващия ги доклад той припомня, че мнението на комисията и на Дирекцията на изповеданията е те да бъдат приети. От друга страна Павел Тагаров признава, че „утвърждаването, обаче по неизвестни за мен причини се отлагаше.” Прави се и следното предложение: „...необходимият брой вярващи за образуване на местна църква да бъде за всички евангелски изповедания и за общността „Бяло братство” 20 души, както е в Съветския съюз.”¹⁸⁷

От казаното дотук е видно, че между политиката следвана от Дирекцията на изповеданията и тази на партийното ръководство има явно разминаване относно линията, която трябва да бъде следвана спрямо изповеданията, чиито устави все още не са утвърдени. Овладеяла всички лостове на управление и поставила ръководните органи на изповеданията под ефективен административен контрол, в началото на 50-те години БКП вече няма нужда от тяхното съдействие за своите правителствени мероприятия. Предвид „политическата неблагонадеждност” на евангелски деноминации и подготовката за разправа с католическата църква в страната, смятана за „най-непримиримия враг” по религиозна линия, утвърждаването на техните устави би имало нежелани за БКП последици. Осемте вероизповедания са официално регистрирани в Дирекцията на изповеданията, което им дава възможност да извършват религиозни обреди. На факта, че са регистрирани БКП ще се позовава всеки път когато към нея се отправят критики за липсата на религиозна свобода в страната.

¹⁸⁶ АМВнР, оп. 9, дело 24, преписка 698, л. 2.

¹⁸⁷ Пак там, л. 1.

Регистрацията, обаче не значи, че съответната религиозна общност е официално призната. В Закона за изповеданията изрично е записано, че само след като уставът на съответното изповедание е одобрен то бива и признато. От друга страна, обаче неутвърждаването на уставите ги лишава от възможността да придобият статут на юридическа личност и съответно правото да притежават, както недвижима собственост, така и да извършват стопанска дейност. Тази практика довежда до появата на нов термин характеризиращ положението в което се намират непризнатите и с неodobрен устав, но регистрирани изповедания. – „в положение на търпимост”. Тази политика към „неблагонадеждни” изповедания има за цел те да бъдат държани в постоянна несигурност, а при необходимост тяхното неустановено правно положение да бъде използвано за натиск върху ръководствата им. Това отношение спрямо тях ще е характерен елемент за религиозната политика на БКП през целия период на нейното едностранно управление.

Именно в този контекст може да бъдат разбрани и „неизвестните” за директора на изповеданията Павел Тагаров причини водещи до неутвърждаване на уставите на 8-те изповедания. Изброените мотиви на партийното ръководство водят до неизбежно разминаване с политиката на държавния орган за контрол на изповеданията, следваща съществуващото законодателство. Тази политика, обаче не съответства на партийната гледна точка за съдържанието и перспективите за развитие на взаимоотношенията с изповеданията „намиращи се в положение на търпимост”. Естествено това „ненормално” положение за което често сигнализира Дирекцията на изповеданията ще предизвика реакцията на партията прибъгваща най-често до административни и кадрови промени в нея, целящи “правилното” идеологическо насочване на работата ѝ.

Прекратяване на издателската дейност на общността и инкриминиране на беседите на П. Дънов

Паралелно със съществуващите проблеми около имотите и утвърждаването на устава, Бялото братство е изправено и пред още един

важен за него въпрос – бъдещето на печатницата „Житно зърно”. В периода 1948-1950 г. държавният орган направляващ културната сфера – Комитетът за наука, изкуство и култура (КНИК) извършва ликвидиране на частната инициатива в областта на издателското дело. Тогава се приема и нормативната база за превръщането на този сектор в пълен държавен (партиен) монопол.¹⁸⁸ Още през февруари 1948 г. от национализираните книгопечатни и графически предприятия е образувано Държавното полиграфическо обединение (ДПО), а през м. март 1949 г. е приет Закон за книгопечатането. Въз основа на него два месеца по-късно излиза постановление на МС, с което към ДПО са прибавени още 127 нови предприятия на територията на гр. София.¹⁸⁹ Извън тези мащабни мерки остават печатницата на Бялото братство и още 6 книгопечатни предприятия на територията на столицата. Този „пропуск” е отчетен от тогавашния председател на КНИК Карло Луканов, който изтъква, че с тяхното одържавяване ще се приключи окончателно този процес. Въз основа на изготвен проект от КНИК на 13 март 1950 г. МС издава постановление № 620, обнародвано седмица по-късно, съгласно което се предават в полза на ДПО последните неодържавени 7 книгопечатни предприятия в София (включително печатницата „Житно зърно”), а на местните народни съвети 12 печатници в провинцията.¹⁹⁰

Това решение предизвиква незабавна реакция от страна на Братския съвет на Бялото братство. Още на 20 март 1950 г. чрез директора на изповеданията той изпраща молба до председателя на КНИК. Авторите се позовават на Конституцията на НРБ, даваща им право на съществуване и на факта, че в Дирекцията на изповеданията е депозиран проектоустав на братството, който чака одобрение в най-скоро време. Според Братския съвет отнемането на възможността от изучаване на „отпечатани беседи и упътванията на нашия Учител П. Дънов” би накърнило духовните практики

¹⁸⁸ Григорова, Илияна. Комитетът за наука, изкуство и култура и издателското дело в България (1948-1950). – В: Преломни времена. Юбилеен сборник в чест на 65-годишнината на професор Любомир Огнянов. С.: Университетско изд. „Св. Климент Охридски”, 2006. 633.

¹⁸⁹ Пак там, 638.

¹⁹⁰ ДВ, бр. 65 от 18 март 1950 г.

на Бялото братство, тъй като е задължително условие за членуване във верската общност. Членовете на Братския съвет стигат и до следната констатация: „С това отчуждение, косвено се спира и живота на обществото”. Обвързвайки одържавяването на печатницата „Житно зърно” със самото съществуване на общността, авторите намират за необходимо да се презастраховат от евентуални обвинения с добре познатата вече аргументация: „Забрана за съществуването на верската общност Бяло братство няма... До днес за нашето общество не са открити никакви факти от противодържавна, противонародна или фашистка дейност... нашето общество водено от Учителя П. Дънов даде най-добри условия за появата на днешната прогресивна мисъл. При изграждането на днешното ново общество, за което работите, Бялото братство внася своя ценен принос, като подготвя честни и съзнателни работници, от каквито се чувства такава голяма нужда днес. Животът на Братството е бил винаги свързан с прогресивните хора, които гонени в миналото, намираха в нашите среди приятелски и братски прием и подкрепа при най-големи рискове за нас.” В края на молбата са изложени и исканията на Братския съвет – да се остави печатницата за ползване от обществото или в краен случай да се отложи за известно време нейното отчуждаване.¹⁹¹ Исканията не са удовлетворени, но за успокоение на Братския съвет му е обещано за в бъдеще Дирекцията на изповеданията да съдейства при отпечатване на беседи при това по-бързо и по-евтино.

Рекапитулацията на дейността на печатницата „Житно зърно” от 1945 до 1950 г. показва, че са издадени 51 тома с беседи на П. Дънов. Този впечатляващ обем говори за изключително интензивна работа и е свързан с все още твърде активния живот и възможности, които братството има. Издателската дейност на Бялото братство, обаче изчерпва неговите финансови ресурси (закупуване на печатарска машина, откупуване авторските права върху беседите на П. Дънов, снабдяването с хартия, заплати и др.) и още през м. юли 1948 г. е изтеглен заем от 400 000 лв. с който печатането продължава до одържавяването на „Житно зърно”. Трябва

¹⁹¹ ЦДА, ф. 165, оп. 3, а.е. 336, л. 1-3.

да се има предвид, че отпечатаните беседи се разпространяват най-вече сред последователите на обществото. За да отнеме възможността за разпространение на беседите сред тях, освен одържавяването на печатарската машина, на 30 ноември 1950 г. органите на милицията конфискуват и пет пишещи машини, които се използват от стенографите при дешифрирането на беседите на П. Дънов.¹⁹²

Колкото до даденото от Дирекцията на изповеданията обещание да съдейства в бъдеще на Братския съвет за отпечатване на нови заглавия, то така и не изпълнено и до 1989 г. не излиза от печат нито едно заглавие. Основната причина е, че за разлика от 1944 г., когато са съставени първите списъци на подлежаща на изземване и унищожаване книжнина, в които дъновистка литература не попада, в началото на 50-те години тя вече е причислена към „упадъчната, религиозна, опортюнистична и малоченна литература”. Това е времето, когато паралелно с партийният цензурен орган в лицето на отдел „Пропаганда и агитация” се организира и държавно-административният цензорски апарат. С Постановление № 2205 на Министерския съвет от 31.VII.1950 г. е създадена Главна дирекция на издателствата, полиграфическата промишленост и търговия с печатни произведения. Тя трябва да упражнява общо ръководство и контрол над издателствата, полиграфията и разпространението на печатната продукция. Под нейно ръководство в началото на 50-те години е проведена втората голяма кампания по прочистване на „вредна” литература. За осъществяване на мероприятиято, под надзора на Главната дирекция, КНИК издава разпореждане Държавната библиотека „Васил Коларов” (ДБВК) да изготви необходимите списъци, включващи всички тематични области. Освен прецизиране на тези от 1944 г., в новите списъци са включени и „вредните” заглавия издадени в периода 1944-1951 г. Общият им брой е 2885 от 1435 автори, без единичните листове и вестници.¹⁹³ Със Заповед № 48 от 15

¹⁹² Изгревът на Бялото братство. Пее и свири, учи и живее. Сборник. Т. 3. С., 1995. 207-208.

¹⁹³ Пенчева, Радка. За така наречената „вредна литература”. Погроми над българската книжнина. Установяване на цензурен апарат. // <http://liternet.bg/publish9/r_pencheva/vredna.htm> (Посетен на 12.05.2010 г.); Пенелов, Илко. За Спецфонда на Народната библиотека през 50-те години на XX в. – В: Библиотечни

февруари 1952 г. на директора на Главната дирекция Димо Казасов, всички заглавия фигуриращи в съставените два списъка (първия е на заглавия издадени в периода 1944-1951 г., а втория на тези от 1923 до 1944 г.) подлежат на изземване и претопяване от всички държавни, частни и обществени библиотеки, складове и книжарници. В заповедта е направено уточнението, че не се изземват екземпляри от следните библиотеки: ДБВК, Български библиографски институт, Народните библиотеки в окръжните градове, Градските библиотеки, Библиотеките на БАН и научно-изследователските институти, библиотеките при висшите учебни заведения, както и от ведомствените библиотеки при Министерския съвет, Народното събрание и БНБ. Всички те, обаче са задължени да ги обособят в отделни фондове (спецфондове), а ползването им е предвидено да бъде регламентирано с отделен правилник. Заповедта на Димо Казасов и двата списъка са издадени в едно книжно тяло – „Списъци на забранена литература”.¹⁹⁴

Първият от списъците е озаглавен „I списък на фашистка, упадъчна, религиозна, опортюнистична, реакционна и малоценна литература, издадена в периода от 1944 до 1951 година, подлежаща на изземване” и е в обем от 38 страници. В него за пръв път са инкриминирани и 25 заглавия на печатницата „Житно зърно”. Основно това са издания на отделни беседи или томове с такива на П. Дънов, както и излязлата през 1947 г. книга „Учителят”. Имайки предвид, че някой от посочените заглавия са в два и повече тома или имат повече от едно издание, общият брой на подлежащите на изземване и претопяване дъновистки издания нараства от 25 на 31.¹⁹⁵

Прави впечатление, че не всички заглавия издадени от „Житно зърно” попадат в списъка. Този факт няма категоричен отговор, най-малкото защото наличната документация свързана с процеса на изготвяне на списъците не дава такъв. В Дирекцията на изповеданията има запазен списък от 39 заглавия, изготвен на 19 януари 1951 г. от Братския съвет на

дискурси. Юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на Александра Дипчикова. С., 2006. 46.

¹⁹⁴ Списъци на забранена литература. С., 1952. III-V.

¹⁹⁵ Пак там, 10-11.

Бялото братство по искане на държавния орган и включващ единствено излезлите от печат след 9 септември 1944 г. беседи на П. Дънов, но част от тях не попадат в списъка за изземване.¹⁹⁶ Може да се предположи, че или останалите заглавия не са охарактеризирани като „вредна” литература (което е малко вероятно), или просто ДБВК не е имала достатъчно информация за дейността на печатницата и броя на отпечатаните заглавия, много от които се разпространяват от ръка на ръка сред последователите на Бялото братство. От друга страна инкриминирани са единствено изданията с беседи на самия П. Дънов, докато десетки други заглавия (книги, брошури и др.) с автори последователи на братството така и никога не попадат под възбрана. По-важното в случая е, че тези списъци имат служебен (поверителен) характер, поради което не стават обществено достояние. Неинформиран за тази нова политика, след одържавяването на печатницата „Житно зърно”, Братският съвет на Бялото братство почти всяка година отправя молби до Дирекцията на изповеданията за получаване разрешение и съдействие за отпечатване на нови беседи и други материали, но така и не ги получава. От днешна гледна точка това може да изглежда наивно, но по това време няма официални индикации за тази промяна. Необходимо е да се отбележи, че въпреки издадените заповеди, инструкции и списъци, властта в този период все още не предприема кампании по изземване, нито от частни домове на дъновисти, нито от складовете на бившата печатница „Житно зърно”, където десетки заглавия в многохиляден тираж ще престоят още няколко години.

Отнемането на възможността за издателска дейност и инкриминиране на беседите на П. Дънов стесняват още повече дейността на Бялото братство. По този начин то е лишено от един от най-популярните и лесни начини за разпространение на своето учение. Още повече, че тази литература е необходима за поддържане на вътрешния живот на общността, тъй като тя е в основата на неговите духовни практики. Разбира се, точно такъв ефект търси БКП – постепенно изолиране на братството от обществения живот чрез отнемане възможностите му за водене на пропаганда и създаване трудности за запознаване с учението на

¹⁹⁶ АМВнР, ф. 10, оп. 4, папка 11, преписка 179, л. 3.

проявяващите най-малкото любопитство към него, тъй като неговата автентична литература става част от т.нар. „спецфондове” на библиотеките.

* * *

След влизането в сила на 1 март 1949 г. на Закона за изповеданията следваната от БКП линия спрямо Бялото братство търпи еволюция поради включването му в общата религиозна политика. И до днес сред последователите на Бялото братство съществува остра полемика относно целесъобразността на направените постъпки пред властта за признаване на общността, а по-късно и нейното превръщане в юридическа личност чрез изработване и утвърждаване на устав. Противниците на следваната от Братския съвет линия след 1944 г. са на мнение, че това не е било нужно, тъй като самият П. Дънов е бил против търсенето на каквото и да било признаване от страна на държавни органи. Техните опоненти пък твърдят, че само така братството би имало възможност свободно да упражнява своите духовни практики, а законът би ги покровителствал. В този спор биха могли да се открият няколко важни момента. На първо място контактите с партийната и държавна власт допринасят за разлика от други съществуващи в България религиозни секти, общества и окултно-мистични учения (Христовата църква, Божията църква, Свободната църква, назареи, модуреи, Христови братя, общество на Кръстников, Теософско общество, руски баптисти и др.) единствено Бялото братство да не бъде инкриминирано. Признаването на братството за верска общност го вписва в общата религиозна политика на БКП. От друга страна, въпреки сервилното поведение на Братския съвет, постоянно демонстрираната идейна близост със „завоеванията на социализма” и готовност за сътрудничество с новата власт не му дават особени преимущества и Бялото братство е причислено към групата на „неблагонадеждните” изповедания включващо Католическата църква и евангелските деноминации. И тази позиция няма да се промени до 1989 г., което изисква допълнително разяснение.

Основна причина за тази позиция на БКП изиграва разбирането, че Бялото братство е „реакционна религиозна секта”, въпреки категоричното становище на Братския съвет, че те не се възприемат „нито като религия, нито като секта”. А като такава толерирането ѝ е в разрез със самите постулати на марксистката идеология и практика, еталон за която е съветската политика по отношение на съществуващите в Съветския съюз секти. Освен това в контекста на специфичните отношения между БКП и БПЦ, при които последната е толерирана от властта за сметка на останалите изповедания в страната отношението към сектите, включително и определяните за такива евангелски деноминации, не може да бъде друга. В тази връзка впечатление прави постепенната промяна в разбирането за характера на Бялото братство. От началото на 50-те години то все по-често започва да бъде причислявано към протестантските секти (официалната характеристика на БКП за евангелските църкви) в страната, а политиката към тях често определя и тази към братството. Така например след процесите срещу евангелските пастори през 1949 г. и разтурянето на СОЕЦ на отделните евангелски деноминации повече не се разрешава да провеждат своите традиционни годишни събори. Тази мярка засяга и Бялото братство.¹⁹⁷ От тогава нито една молба за провеждане на събор или свикване на Върховния братски съвет не е удовлетворена от Дирекцията на изповеданията. За причисляването на Бялото братство към сектите говорят както партийните документи, докладите на Дирекцията на изповеданията и партийната литература, така и отношението на Държавна сигурност. В периода 1944-1953 г. дъновистите, обаче не са сред приоритетните обекти на разработка, най-вече поради липсата на регулярни връзки с чужбина, политически амбиции, антипартийни прояви и малочисленост, които могат

¹⁹⁷ Освен отказ за даване на разрешение за провеждане на Рилските събори, като допълнителна мярка за евентуално нерегламентирано събиране на дъновисти е забранено въобще посещаването на Рила планина без разрешение от милицията. На тази новост последователите на Бялото братство се натъкват още през лятото на 1949 г., когато се опитват да организират групово посещение на Седемте рилски езера, но са върнати от специално разположени в планината постове. Опитите да се издейства разрешение от самоковската милиция се оказват безуспешни. – ЦДА, ф. 1765 К, оп. 1, а.е. 68, л. 10. Вероятно разположените по това време в Рила контролни пунктове не са свързани пряко със съборите на Бялото братство, а са във връзка с предприетите от БКП действия за борба с горянското движение.

да бъдат обект на интерес от страна на службите. Това са и част от причините в оперативната работа на ДС никога да не се създава отделна линия за тях, както и факта, че за разлика от православно и католическо духовенство и протестантските деноминации, членовете на Братския съвет и ръководителите на Бялото братство в провинцията не са подложени на политически репресии или привлечени като обвиняеми в скалъпените съдебни процеси в годините на „чистия сталинизъм“.

След смъртта на Сталин през март 1953 г. и заемане на лидерския пост в съветската компартия от Н. С. Хрушчов религиозната политика на съветската държава претърпява съществени корекции. И тъй като според установената практика случващото се в СССР стриктно се копира от останалите социалистически страни изменение настъпва и в следваната от тях религиозна политика. Това изправя религиозните общности в България пред нови предизвикателства, които ще имат пряко отражение и върху Бялото братство.